

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, МЗС України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОВІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г.М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 11 від 30.11.2016 року, для «ЗС» №12 (історичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валеева, Леся Савчин, Анатолій Корж, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції. Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

«Зовнішні справи», науковий журнал 2016, № 12. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.

Телефон/факс: 38 (044) 279-39-18

Адреси електронної пошти і сайту: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com

Видавець: ДП «Політика і час»

Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р. Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс – 74402. «Зовнішні справи», 2016.

Якщо різними кольорами веселки позначити на мапі світу ті країни, де протягом 2016 року проходили різномірні вибори і референдуми – яскрава вийде картина. Населення, що мешкає на більш ніж половині земного суходолу, визначалося із, як прийнято казати, подальшим вектором свого розвитку. Парламентські перегони, включно з виборами до сенатів і конгресів, охопили 31 країну, загальні – 9, президентські – 31 державу, а громадяни 14 країн світу взяли участь у референдумах із найдоленосніших питань свого і загальнолюдського майбуття. Напевно, кожен, хто із бюлетенем, затиснутим в руці, підходив до скриньки для голосування, щирісердно вірив у те, що його думку буде почуто, що саме від його бачення завтрашнього дня залежатиме глобальне полотно Нового 2017 року, що випромінюватиме оптимізм і спокій.

Напевно, далеко не всюди чути артилерійську канонаду, під яку нищаться на тільки скарби Пальміри, а й тисячолітні цивілізаційні еталони. І не звідусіль можна побачити згашені на знак солідарності з мешканцями Алеппо вогні Ейфелевої башти.

Адже світ великий і поки що – фрагментарний. Попри революційну швидкість розповсюдження інформаційних технологій час, необхідний для осмислення контенту, як і раніше, не залежить від способу його отримання.

У Новому 2017 році ми ще раз перегорнемо сторічні сторінки історії державного заколоту, згодом – Великої Жовтневої соціалістичної революції і, нарешті, жовтневого перевороту, що на довгі трагічні десятиріччя визначив долю мільйонів мешканців не тільки однієї шостої Земної кулі, а й інших територій, які на свою біду потрапили до орбіти її впливу.

Мудрі твердять, у людини (держави) не буває друзів і ворогів. Є – вчителі. Чи готові ми сприйняти уроки 1917-го, користуючись загальною цивілізаційним мірилом, а не лінійкою політичної доцільності поточного моменту? І почути натяжки 2016-го? І відкрити у собі найвищий дар – талант учнівства?

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса». Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- Агентство ТОВ «АС-Media». Тел.: + 38(044) 353-88-17, + 38(044) 353-88-16, fax: +38(044) 353-88-15;
- ТОВ «Фірма „Періодика“». Тел.: + 38(044) 550-94-51, + 38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2013 р. №1609 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Історичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

6

9

18

20

23

26

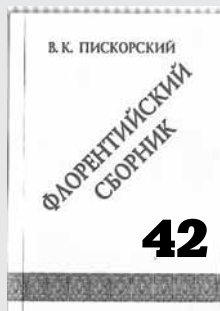
32

38

42

46

62

ПОЛІТИКА

5 Росія вчинила агресію, є стороною міжнародного збройного конфлікту і відповідальна за наслідки (заява МЗС України)

6 *Вікторія Вдовиченко.* Референдум all'italiana: виклик для єдиної Європи

9 *Андрій Полтораков, Олег Чабала.* «Колумбійський консенсус»

12 *Максим Ялі.* Підсумки виборів у США: чого чекати Україні від президента Дональда Трампа?

18 *Ернст Райхен.* Якість дипломатичних відносин, перевірена часом

20 *Сергій Толстов.* Україно-білоруський діалог: пошук нових можливостей

23 *Юлія Валеева.* Партнерство Кореї та України у світлі нових викликів

БЕЗПЕКА

26 *Jakub Żak, Paweł Gotowiecki.* The territorial defence in Poland – the influence of the ukrainian conflict experiences

СУСПІЛЬСТВО

32 *Даріуш Вояковський.* Сучасні виклики для української європейськості

38 *Марина Бессонова.* Збереження культурного суверенітету Канади як засіб забезпечення національної єдності

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

42 *Вячеслав Ціватий.* Італійські та іспанські студії професора Піскорського – погляд через сторіччя

ДИПЛОМАТІЯ

46 *Вячеслав Ціватий, Людмила Ващук.* Дипломатія і дипломатичний інструментарій Франциска I Валуа (1515-1547): історично-інституційний і зовнішньополітичний контексти

51 *Олександр Сліпченко.* Іван. Грозний дипломат

56 *Ганна Білоколос.* Радянський дипломат Дмитро Білоколос у дзеркалі родинних спогадів

59 *Ірина Матяш.* Новий 2017 рік – час реалізації амбітних планів

62 24-й благодійний різдвяний ярмарок підтверджує високий рівень

51

56

59

Росія вчинила агресію, є стороною міжнародного збройного конфлікту і відповідальна за наслідки

Широкого розголосу в світі набула заява Міністерства закордонних справ України з нагоди 42-ї річниці ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН резолюції «Визначення агресії» (3314 (XXIX)). У заяві МЗС України наголошується, що окупація та подальша спроба анексії Росією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, а також протиправні дії Росії на Донбасі цілком підпадають під визначення агресії відповідно до цієї резолюції.

Як йдеться у заяві, неправомірно окупувавши Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, здійснивши незаконне збройне вторгнення на територію Донецької і Луганської областей, у 2014 році Російська Федерація розпочала неспровоковану військову агресію проти України. Цими діями Російська Федерація грубо порушила свої міжнародні зобов'язання, зокрема відповідно до Статуту ООН, Заключного акту НБСЄ 1975

року, Будапештського меморандуму 1994 року, Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 року. Російська Федерація не лише порушила суверенітет, територіальну цілісність і політичну незалежність України, але й створила загрозу міжнародному миру і безпеці в цілому. Третій рік російської військової агресії продовжує нести біль і страждання багатонаціональному народу України. Загальна кількість жертв цієї неоголошеної війни в серці Європи перевищує 10 тисяч осіб.

У цьому контексті МЗС України чітко і послідовно заявляє про те, що окупація

та подальша спроба анексії Росією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, а також протиправні дії РФ на Донбасі цілком підпадають під визначення агресії відповідно до пунктів а), b), c), d), e) і g) статті 3 додатка до резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» (3314(XXIX)). Такі дії є важким злочином проти міжнародного миру, що тягне за собою міжнародно-правову відповідальність Російської Федерації як держави та міжнародну кримінальну відповідальність її вищого керівництва.

Російська Федерація є стороною міжнародного збройного конфлікту, що наразі

триває на теренах нашої держави, і політичне та військове керівництво Росії несе повну відповідальність за його планування, підготовку, розв'язування та ведення, а також за спричинені ним численні людські жертви, завдані матеріальні збитки і руйнування. Жодні міркування політичного, економічного чи військового характеру не можуть слугувати виправданням віроломної російської агресії, а війна не може бути засобом ведення політики в XXI сторіччі.

Україна вдячна державам-членам ООН за послідовну і потужну підтримку, що надається їй для протидії російській агресії та подолання її наслідків. Розраховуємо на посилення міжнародного тиску на Російську Федерацію задля припинення агресії, повного виведення з території України регулярних збройних сил РФ, підконтрольних їй незаконних збройних формувань і найманців, зброї та військової техніки, що була розміщена на території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь (Україна) чи незаконно передана терористичним організаціям «ДНР» і «ЛНР», і скасування усіх актів, що мають на меті «легалізацію» спроби анексії Кримського півострова, а також задля його подальшої деокупації.

Лише відновлення контролю України над усією протяжністю свого державного кордону, гарантування суверенітету, територіальної цілісності та незалежності нашої держави є запорукою міжнародного миру і безпеки.

За матеріалом
МЗС України

Референдум all'italiana: виклик для єдиної Європи

УДК 94:327

2016 рік ознаменувався продовженням крокувань нових ідеологічних сил в Європі та світі. Ця тенденція не є новою, однак вона набула нового імпульсу після проведення референдумів у Великій Британії та Нідерландах, президентських виборів у США, що внесли корективи та зміни в інтеграційні процеси Європейського Союзу. Наукова дискусія довкола проблем трансформації системи міжнародних відносин актуалізує вплив цих перетворень як на внутрішню, так і на зовнішню політику держав-членів ЄС. Крім того, визначальною вона стає для аналізу настроїв громадян Європи в умовах зростаючого дефіциту демократії, недостатньої гнучкості та прозорості бюрократичного апарату ЄС. Відповідно стала показовою значна кількість опозиційних настроїв щодо інституцій ЄС та європейської інтеграції.

Актуальність теми полягає у значенні референдуму, що відбувся 4 грудня 2016 року щодо змін до Конституції Італії. На прикладі цієї країни є показовим дослідження ролі італійських політичних сил, окремих політиків та їх дискусій навколо внутрішньополітичних трансформацій національної ідентичності італійців.

Метою цієї статті є спроба розкрити сутність популістичних трансформацій та тенденцій, спричинених євроскептичними настроями італійських громадян,

які висловилися проти запровадження «конституційних» змін, запропонованих прем'єр-міністром Італії Маттео Ренці.

Відомими євроскептичними настрої стали ще у 70-х роках ХХ ст., коли британці висловлювалися проти залучення Великої Британії до країн єврозони [1, с. 4]. Проте значного поширення цей термін набув у 1986 році після заяв прем'єр-міністра Великої Британії Маргарет Тетчер, яка висловила стурбованість домінуванням Брюсселя в Європейському Союзі [2, с. 38].

Спочатку до євроскептичних настроїв належала лише недостатня підтримка подальшого процесу європейської інтеграції в країнах-членах Європейського економічного співтовариства. Однак поступово ці явища трансформувалися у значне або цілковите протиставлення євроінтеграційному процесу в державах-членах ЄС [1, с. 4].

Сучасні події в ЄС та світі актуалізували наявність євроскептичних сил серед усіх політичних партій та угруповань – як при-

Summary

The article stipulates on the conditions and nature of euroscepticism spreading in the Italian Republic being one of the founding members of the European Union. The issues and prospects of populism and euroscepticism are determined in their impact on the transformational shifts occurring in Italy. It also determines how events in Italy after its December referendum will foster changes in the European political discourse.

Keywords: Italian Republic, populism, euroscepticism, European integration, EU.

хильників правих, так і лівих, що не підтримують європейську ідею. Водночас євроскептичними настрої призвели до активізації популістичних рухів та партій в державах-членах ЄС.

Італійський дослідник Нікола Конті проводить аналіз євроінтеграційних настроїв італійських політичних партій у контексті підготовки до проведення виборів до Європарламенту та ставлення італійських політиків до національних референдумів. Він вказує, що національні істеблішменти починають схильніше ставитися до ідеї послаблення відносин з Європою, що призводить до появи в Італії такого терміну як «національний євроскептицизм» [3, р. 12-14]. Водночас, спільність понять євроскептицизму та популізму на прикладі італійського «Руху п'яти зірок» зацікавили дослідників

П. Мароні, М. Ланцоні [4, р. 55]. Так, Марія Ланцоні відзначає постмодерну природу цього руху, що, як наслідок, вказує на особливість популістичності дискурсу прихильників «Руху п'яти зірок». Відповідно, такий італійський рух є ще й трансідеологічним та набирає великої популярності серед італійських громадян різних регіонів та політичних поглядів [5, р. 59].

Події 2016 року в Італії стали наслідком процесів, що розпочалися ще в 2014 році, коли відбулися вибори до Європарламенту. Євроскептики змогли представити свої критичні настрої, трансформували їх у політичні декларації та отримати перемогу в цьому представницькому органі. Саме тоді 21,1 % голосів отримав «Рух п'яти зірок», що кардинально змінило суспільно-політичне життя Італії в Європі.

Посилення скептичних настроїв італійців відбулося, коли уряд на чолі з Маттео Ренці запропонував 47 ініціатив, які визначили відхід від системи абсолютного бікамералізму та традицій, усталених із 1946 року: а) зміна структури Сенату та його повноважень у розділі V, частині II Конституції; б) співвідношення законо-

давчо-виконавчої влади разом з регіональною; в) скорочення фінансування для Національної Ради з питань економіки та праці.

Зупинимось на особливостях цих змін. По-перше, планувалося втричі зменшити кількість senatorів (представників Верхньої палати депутатів) із 315 до 100 осіб відповідно. Вони, на думку прем'єра, мали складатися виключно із представників регіонів (так званий «регіональний Сенат»): 21 мер, 74 регіональні радники від 20 регіонів та 5 senatorів за призначенням президента строком на 7 років. Таким чином, цей законодавчий орган перетворювався у консультативно-дорадчий, що спростило б процедуру ухвалення законів шляхом голосування виключно Палатою депутатів. Проте для Сенату було б не обов'язковим ухвалювати законопроекти, і він цілковито позбавлявся права винесення недовіри уряду.

У зв'язку з цим, по-друге, уряд запропонував senatorам отримувати фінансову винагороду лише за їх роботу в органах місцевого самоврядування, а не за консультування в Сенаті. Так уряд Ренці прагнув скоротити виплати на його утримання. Крім того, ця реформа була пов'язана зі спробою зменшити повноваження регіонів – вперше після 2006 року – у сферах, що стосувалися стратегічної інфраструктури, цивільної оборони та енергетики із подальшим передачею повноважень центральній владі.

По-третє, на думку Ренці, перед голосуванням кожен законопроект мав би ухвалюватися кожною з Палат без внесення змін до

нього. У випадку коректив, процедура починалася знову у кожній з Палат, і процес ухвалення рішень розтягувався у часі. Це негативно впливало б на ефективність імплементації тих змін, що передбачалися самим законопроектом, але забезпечувало б розмежування центральної і регіональної влад та розгляд петицій. Тобто реформа Ренці зобов'язувала б депутатів прислухатися до думки громадськості.

Крім того, Ренці пропонував реформувати CNEL (Національна рада з питань економіки та праці). Саме вона, на думку Ренці, перетворилася, на неефективний дорадчий орган уряду, оскільки із 1957 року змогла виробити пропозиції лише для 14 законопроектів. Ренці пропонував кошти, у розмірі 20 млн євро, що розраховувалися на Нацраду, передати безпосередньо бюджету.

Після 4 грудня 2016, коли італійці сказали «ні» для реформ прем'єр-міністра Італії Маттео Ренці, стає зрозумілим, що у 2017 році ще одну європейську державу чекають вибори. Нагадаємо, що за конституційні зміни проголосувало – 40.9% виборців, а проти – 59.1%. Явка

виборців становила 65,9%. Підтримали своїм «так» Маттео Ренці лише 2 області Італії (Емілья-Романья, Тоскана) та провінція Бользано.

Головна увага була прикута безпосередньо до політичної особистості самого Маттео Ренці та його обіцяного «залишити пост прем'єра» у випадку негативного результату. На відміну від багатьох українських колег, італійський політик дотримався слова і наступного дня подав у відставку.

«Шлях мого уряду на цьому закінчився», – заявив Ренці у своєму відеозверненні. Звісно, не на часі було посилювати власні інтереси разом із прагненням реформувати країну зсередини, особливо після Brexit та позиції Д. Камерона. Проте ідею такої реформи підтримували як Європейський Союз, так і Сполучені Штати, оскільки вона б гарантувала певну стабільність у банківській сфері та для єврозони в цілому. Після оприлюднення результатів референдуму в Італії на фондовій біржі було зафіксовано один із найнижчих рівнів співвідношення курсів євро до долара з березня 2015 року – 1.0506 з поступовим підвищенням до 1.0524

(-1.3%). Крім того, у Мілані великі італійські банки проводять термінові наради щодо того, чи вистачить ринкової стабільності для проведення рекапіталізації активів у розмірі 5,33 млрд євро одного з найстаріших банків-кредиторів Європи – Монте dei Паскї ді Сієна (Monte dei Paschi di Siena).

Німецькі експерти говорять про посилення нестабільності в Європі і поширення популістських тенденцій. На часі відбувся з'їзд Християнсько-демократичної партії, який підтвердив позицію Ангели Меркель продовжувати боротися за крісло канцлера у 2017 році. «Як буде проходити процес стабілізації в одній з найбільших країн Європи – про це важко сказати», – зазначив Манфред Вебер, депутат в Європарламенті від Християнсько-соціалістичного союзу.

Водночас, саме «як?» і «коли?» – два запитання, на які важко й досі відповісти у контексті майбутнього Італії. Стає зрозумілим, що процес внутрішньополітичних реформ в країні не буде відбуватися аж до кінця березня – початку квітня 2017 року, поки не пройдуть нові вибори до парламенту.

Наразі зрозуміло, що популістичним партіям, таким як «Рух 5 зірок» та «Лізі Норд», доведеться ретельно попрацювати над спільною програмою дій. Цікавим є той факт, що за два дні ці рухи виступили спільно для сприяння імплементації закону «Італікум», який підтримував Маттео Ренці. Італійський виборчий закон 2015 року («Італікум») передбачає введення пропорційної виборчої системи. Він визначає, що мандати

депутатів розподілятимуться за таким принципом: партія, що набрала не менше ніж 40% голосів, отримує «бонус більшої», тобто 340 місць від загального 630 в Палаті депутатів. Якщо жодна з партій не набирає 40%, відбувається другий тур виборів за участі двох найпотужніших кандидатів.

Звісно, що у такій редакції цей закон не до вподоби популістам, оскільки він прямо вказує на шанс «другого повернення» Ренці, адже саме за його зміни проголосувало 40,9% виборців на референдумі. Не забуваймо, що Маттео Ренці залишатиметься й надалі лідером найбільшої партії в парламенті. Відповідно, популістичні рухи налаштовані змінити цей закон та повернутися до рішення Конституційного суду Італії від 4 грудня 2013 року, який відміняв положення, що стосувалися «бонусу більшості», тобто мінімального рівня підтримки виборцями партії для забезпечення «бонусних місць» та створення абсолютної більшості. Крім того, у рішенні цього суду мова йшла про відміну голосування окремо за кожного кандидата у переліку партії.

Демократична партія Італії, ймовірно за все, проведе певне переформування свого складу, адже не усі «союзники» Ренці були його союзниками на референдумі. Зокрема сказати «так» на референдумі закликали Анджеліно Альфано, міністр внутрішніх справ Італії та лідер «Нового правого центру», міністр оборони Роберта Пінотті, губернатор області Фріулі-Венеція-Джулія Дебора Серракіані, голова Демократичної партії

Еttore Розато, міністр культурної спадщини Даріо Франческіні та ін.

Водночас, суперник М. Ренці по лівоцентристській коаліції П'єр Луїджі Берсані став супротивником його реформ. Саме Берсані долучився до «Руху 5 зірок» та «Ліги Норд» у виробленні програми технічного уряду Італії до виборів 2017 року. Протиріччя між політиками розпочалися ще тоді, як Маттео Ренці очолив уряд після технічної відставки попереднього кабінету Е. Летта. Ліві сили, які були на початок 2014 року найвпливовішими в Італії, ініціювали відставку Летти й обрали саме молодого та харизматичного Ренці головувати в уряді.

У свою чергу, коаліція популістів пропонує цілу плеяду молодих 30-річних політиків на роль майбутнього прем'єра: молодого підприємця, заступника голови Палати депутатів Італії Луїжі ді Майо, голову регіонального відділення «Руху 5 зірок» в області Лаціо Алессандро Ді Баттіста та губернатора м. Турин Кіарі Аппендіно.

Наразі, головну і керуючу роль для майбутнього Італії здійснив саме президент Італії – Серджо Маттарелла, який визначив новим технічним прем'єром Паоло Джентілоні, колишнього міністра закордонних справ Італій-

ської Республіки. Тільки на початку 2017 року стане можливим оцінити кроки цього прем'єр-міністра.

Тобто можна підсумувати, що Італія почала жити новими реаліями, що визначатимуть її пріоритети на наступні десятиліття. Ось так ще одна європейська держава, де наявна потужна культурна ідентичність, стала на крок ближче до актуалізації своїх євроскептичних настроїв. Внутрішньополітична нестабільність Італії спричинила глибоку суспільну трансформацію, і це посилює популістичні тенденції як на місцевому, так і на регіональному рівнях. Ще доволі зарано говорити про майбутнє цієї країни, оскільки вона потребує курсу реформ, і не просто «технічних», а й ефективних.

Список використаних джерел:

1. Артёмов Е. Евроскептицизм как мейстрим современного политико-идеологического пространства ЕС // Е. Артёмов // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць. – К.: ВІР УАН, 2012. – Вип. 5. – С. 719–721.
2. Фісанов В. Евроскептицизм: ідеї та політика // Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування. – 2010. – № 2. – С. 38–41.
3. Conti N. Party Attitudes to European Integration: A Longitudinal Analysis of the Italian Case // European Parties Elections and Referendums Network Working Paper. – No.13. – Brighton, 2003. – P.12–15.
4. Lanzone M.E. The “Post-Modern” Populism in Italy: The Case of the Five Star Movement // Research in Political Sociology. – Volume 22: The Many Faces of Populism: Current Perspectives. – 2014. – Pp.53–78.
5. Lanzone M.E. Woods D. Riding the Populist Web: Contextualizing the Five Star Movement (M5S) in Italy // Politics and Governance. – Vol. 3, 2015. – Issue. 2. – Pp.54–64.

**Вікторія
ВДОВИЧЕНКО,**
кандидат історичних наук

АНОТАЦІЯ

У статті визначені передумови та суть поширення ідей євроскептицизму в Італійській Республіці, що є однією із країн-засновниць Європейського Союзу. Визначені проблеми і перспективи впливу євроскептицизму та популізму на зміни, що відбуваються в Італії. Крім того, виокремлено, наскільки події в Італійській Республіці після проведення референдуму сприятимуть трансформаційним змінам в європейському політичному дискурсі.

Ключові слова: Італійська Республіка, популізм, євроскептицизм, референдум, європейська інтеграція, ЄС.

АННОТАЦИЯ

В статье определены предпосылки и суть распространения идей евроскептицизма в Итальянской Республике, которая является одной из стран-основательниц Европейского Союза. Определены проблемы и перспективы влияния евроскептицизма и популизма на изменения, которые происходят в Италии. Кроме того, определено каким образом события в Итальянской Республике после проведения референдума способствуют трансформационным изменениям в европейском политическом дискурсе.

Ключевые слова: Итальянская Республика, популизм, евроскептицизм, референдум, европейская интеграция, ЕС.

«Колумбійський консенсус»

УДК 94:327.57

«Хвилина примирення варта більше нерозлучної дружби».

Габріель Гарсія Маркес,
колумбійський письменник (1927-2014)

У Колумбії останнім часом відбувається процес замирення з метою остаточного вирішення внутрішньодержавного конфлікту, що триває понад півстоліття. Однак навіть те, що уряд цієї країни та повстанці з організації FARC-EP (Револьюційні збройні сили Колумбії – Армія народу) нещодавно уклали мирну угоду – документ обсягом в 297 сторінок! – ще не свідчить про повноцінне врегулювання ситуації.

Суттєвим наслідком для Колумбії є той факт, що громадянський конфлікт, який триває з 1964 р., спричинив до загибелі не менше 200-250 тисяч чоловік. До цього варто долучити й майже 10-мільйонну «армію» біженців. Демографічні втрати та гуманітарні проблеми в країні з майже 49-мільйонним населенням є більш ніж переконливим фактом для пошуку компромісу та повноцінного вирішення конфлікту задля процвітання держави. Незважаючи на значні зусилля, спрямовані на імплементацію «Колумбійського консенсусу», цей процес не можна вважати безпроблемним. На заваді стали різноманітні внутрішні чинники, серед яких можна особливо виокремити пережитки

минулого та наслідки багаторічних ідеологічних конфліктів.

Легітимізувати політичні домовленості був покликаний загальнонаціональний референдум, проведений 2 жовтня, що мав наділити президента правом вносити до парламенту законопроекти, пов'язані із мирною угодою. Однак на волевиявленні, в якому взяло участь лише 38% громадян, із незначною перевагою (0,5%) перемогли противники «мирної угоди» з партизанами. І це незважаючи на те, що, як свідчать дані Національного центру історичної пам'яті Колумбії, в 1958-2013 рр. загинуло близько 220 тис. осіб, більшість яких становило цивільне населення (майже 177,5 тис. осіб), а близько п'яти мільйонів колумбійців змушені були покинути свої оселі лише в 1985-2012 рр.

Присудження Нобелівської премії миру президентові Колумбії Хуану Мануелю Сантосу – колишньому міністру оборони, який вважався прихильником «жорсткої» позиції/лінії, «консервативним неолібералом», – навряд чи суттєво вплине на ситуацію в країні. Натомість існує ймовірність того, що ця обставина може тільки уповільнити та/або заморозити відповідний процес.

Summary

The article is determine the main ideas of "Colombian consensus" considering both internal and external aspects and impacts. It focused through the scope of Ukrainian dimension, Minsk process and dispute settlement. At the same time, the following tasks: finding the specifics of peacemaking processes; setting to the place and prospects of Ukraine; identify differences Colombian situation of Ukrainian realities; comparing and modeling a basis for respective variants of future development the process of implementations of Minsk agreements.

Keywords: Colombia, peace process, Ukraine, Colombia consensus, international context.

Примітно, що одним із найімовірніших кандидатів у лауреати був також лідер угруповання «Револьюційні збройні сили Колумбії – Армія народу» Родріго Лондоньо Ечевєррі (він же «Тимолеон Хіменес» або «Команданте Тимошенко», який взяв такий псевдонім на честь українського радянського маршала Семена Тимошенка). Адже саме він разом із президентом Сантосом підписав угоду про завершення збройного конфлікту і перехід до політичного постконфронтаційного дискурсу.

Той факт, що Р.Л. Ечевєррі не отримав премію, свідчить, що очолювана ним військово-політична сила поки не розглядається міжнародним співтовариством в якості повноцінного державно-політичного актора. Відповідно, її легітимізація і між-

народно-правове визнання поки розглядається в якості суттєвого виклику (загрози) нормам та принципам світоустрою. Тим самим, FARC не стала аналогом Організації визволення Палестини. Цього раз не була використана схема присудження Нобелівської премії миру учасникам мирного конфлікту з обох сторін (до прикладу, в 1994 році цю премію присудили ізраїльським та палестинському учасникам мирного процесу: Ш. Пересу та І. Рабіну – з одного боку, а з іншого – Я. Арафату, беззмінному лідеру Організації об'єднання Палестини, яка, до того ж, вважалася до 1988 р. терористичною).

Важливо взяти до уваги, що ідеологічний базис колумбійського повстанства FARC-EP заснований на парадигмі марк-

систсько-ленінського комунізму з місцевим, «боліваріанським», відтінком [1]. Однак серйозні міжнародні організації звинувачують колумбійських повстанців у тому, що вони існують за рахунок викрадення людей (викуп за визволення) і поставок кокаїну до США та інших держав. Не випадково, після подій 11 вересня 2001 р., США долучили FARC до числа «терористичних» організацій; Євросоюз пізніше прийняв аналогічне рішення.

Проблематику «Колумбійського консенсусу» в цілому слід розглядати в трьох ключових контекстах, що перетинаються і частково переплітаються між собою – національному (колумбійському), регіональному (латиноамериканському) і глобальному (загальносвітовому).

Національний контекст визначається, перш за все, вкрай нестабільним та складним станом речей, доповнюваним інституційно заплутаною розстановкою ключових сил. Ситуацію ще більш ускладнюють тою чи іншою мірою внутрішні учасники паралельно з акторами регіонального та позарегіонального (від наркокартелів до супердержав) штибу.

Суттєвий вплив на мирний процес, зокрема, має проблема вичерпання спроможностей та ресурсів – людських і морально-психологічних. Так, наприклад за експертними оцінками, нині в лавах FARC-EP перебуває не більш ніж 8 тисяч «бійців», тоді як в період загострення конфлікту її чисельність сягала 20 тисяч.

Вагоме значення мають і соціально-гуманітарні чинники, які спонукають сторони конфлікту до демілітаризованого діалогу, а також пошуку політичного компромісу. До того ж кістяком партизанських сил виступають представники сільського населення, які вже стомилися від протистояння.

Врегулювання конфлікту ускладнено тим, що у конфлікті беруть участь не менш як три ключові сторони – урядова армія, правоекстремістські угруповання («парамілітарос») і ліві революційні угруповання.

Основу «парамілітарос» складають Об'єднані сили самооборони Колумбії (ісп.: Autodefensas Unidas de Colombia, AUC), які хоч і були розпущені, але остаточно не припинили свого існування.

Ліворадикали представлені не тільки Революційними збройними силами Колумбії – Армією народу (ісп.: Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo, FARC-EP), але і Армією національного визволення (ісп.: Ejército de Liberación Nacional, ELN).

Регіональний вимір проблеми пов'язаний, перш за все, з інтересами США. Однак мова не йде виключно про американсько-колумбійські відносини в загальному латиноамериканському контексті. Варто зважати й на існування, хоча й латентних, але значущих проблем на двосторонньому та багаторсторонньому рівні, до яких долучені проблеми не тільки самої Колумбії, а й її сусідів – від Панамы до Венесуели.

Додатково регіональний вимір проблеми посилюють непрості історико-політичні відносини Колумбії з такими країнами як Венесуела та Еквадор (до 1830 р. Колумбія разом із Венесуелою та Еквадором входили до складу Федерації Велика Колумбія.) Ці країни-сусіди в той чи інший спосіб надавали допомогу ліворадикальним збройним формуванням Колумбії, в т.ч. у їх протистоянні із центральною владою. Йдеться, перш за все, про розміщення партизанських таборів на венесуельській та еквадорській прикордонних територіях тощо [2]. Влада Колумбії неодноразово звинувачувала ці держави у підтримці ліворадикалів, до того ж сторони знаходилися практично на межі війни, в тому числі через акції колумбійських військових формувань поза межами державних кордонів цієї країни.

За даними американської іспаномовної газети *el Nuevo Herald* (27.08.2015), останній колумбійсько-венесуельський конфлікт 2015 р. виник внаслідок підписання президентом Колумбії Х.-М. Сантосом наказу про екстрадицію

до США двох членів картеля Лос-Солес, що діє в прикордонних районах Колумбії та Венесуели, які могли б дати свідчення про зв'язок між високоставленими венесуельськими чиновниками і наркобізнесом.

Так чи інакше, пролобійоване США присудження премії проамериканському діячеві не тільки підсилює політичні позиції США в Колумбії, а й додатково «збагачує» імідж Б. Обами як миротворця.

Додатковим фактором, що заплутує ситуацію, можна вважати проблему транснаціонального наркотрафіку і пов'язаної з нею організованою злочинністю. За роки конфлікту такі суб'єкти колумбійської реальності як наркокартелі та повстанці вступили в симбіоз [3]. Так, наприклад, на 7-й партизанській конференції (1982 р.) FARC-EP було прийнято рішення про стягнення «революційних податків» з великих виробників кокаїну [4]. Після цього уряд Колумбії став називати їх «наркопартизанами».

Суттєве значення має слабкість колумбійської держави у віддалених провінціях, що впливає

на паралельне існування в Колумбії економіки держави та економіки повстанців. Грані між легальною і тіндовою економікою стираються. В тому чи іншому вигляді в певних місцевостях діє т.з. «партизанський капіталізм» (Guerrilla Capitalism) [5]. Цим успішно користуються повстанці, замінюючи владу державних адміністрацій своєю владою. Тим самим партизани здійснюють, хоч і обмежені, державницькі функції (збираючи податки тощо).

Значущим для загальної ситуації врегулювання конфлікту є т.зв. «лівий поворот» [6,7] – загальне зростання лівацьких, лівих і ліво-центристських настроїв у всій Латинській Америці. Ця обставина може змінити баланс сил між «лівими» і «правими» в Колумбії, тим самим підштовхуючи президента в ім'я загального компромісу до певних поступок (амнісія і т.п.), що, як свідчать результати референдуму, суспільством сприймаються вкрай неоднозначно.

Окреме значення має глобальний контекст проблеми, пов'язаний з феноменом т.зв. «приватизації насильства», що

виявляється, з одного боку, у втраті державою як такого «права на насильство» через пов'язаних з цим жертв і похідних проблем довіри до влади, а з іншого – все активнішого використання нових форм насильства недержавними акторами.

Уроки для України (замість висновків)

Відмінність колумбійської ситуації від українських реалій полягає, перш за все, в тому, що повстанці в Колумбії не виступали за відділення або зміну територіального устрою цієї держави. Учасники повстанських груп від початку гуртувалися за ідеологічною ознакою, представляли різні регіони. Діяльність повстанців була зосереджена в сільській місцевості, а ареал розповсюдження конфлікту охоплював значну частину Колумбії. Хоча відповідне твердження не заперечує їх локалізацію у гірських та лісистих територіях.

У той же час існує й низка спільних рис і деяка схожість відповідних процесів в Колумбії та Україні.

У Колумбії, як і в Україні, населення не дуже підтримує такий мирний процес, внаслідок якого амністуються і легалізу-

ються колишні бойовики, які свого часу тероризували місцеве населення. Саме ця обставина фактично розділила населення на два фронти, про що свідчать неоднозначні підсумки колумбійського референдуму.

Соціальне невдоволення відповідними процесами може вилитися в обопільне посилення як ліво-, так і праворадикальних рухів. Поки що занадто важко прогнозувати, у що може вилитися спровокований конфлікт.

В Україні, як і в Колумбії, відбуваються спроби інкорпорації учасників бандформувань в органи влади на контрольованих ними територіях через механізми виборів.

Для України можна вважати ризикованою ситуацію «приватизації насильства» в якості зовнішнього контексту «гібридної війни» і легітимізацію більш ніж «сумнівних» формувань (ЛНР / ДНР) та учасників незаконних формувань з подальшим їх входженням в українську владу як на регіональному, так і на загальноукраїнському рівні.

Список використаних джерел:
1. Кусакина М.В. Концепция боливаризма в современной

политической мысли Латинской Америки (1980-е гг. – нач. XXI века). Дисс. к. полит. наук. – М., 2008.

2. Петрыкина Д.В. «Горячая точка» Андского региона: Колумбия и Венесуэла в начале XXI столетия // Изв. Саратов. ун-та. Сер. История. Международные отношения. – 2014. – №1.

3. Suarez A.R. Parasites and Predators: Guerrillas and the Insurrection Economy of Colombia // Journal of International Affairs. – Spring 2000. – Vol. 53, # 2.

4. Cook T.R. The Financial Arm of the FARC: A Threat Finance Perspective. // Journal of Strategic Security. – 2011. – Vol. 4, #. 1.

5. Cash A. Guerrilla Capitalism: How to Practice Free Enterprise in an Unfree Economy. – Port Townsend: Loompanics Unlimited, 1984

6. Белоглазов А.В., Масленников А.В. Феномен «Левого поворота» в странах Латинской Америки в 1998–2012 годах // Вестник Чувашского гос. ун-та. – 2013. – №1.

7. Сударев В.П. «Левый поворот» в Латинской Америке: причины, содержание, последствия. – М., 2007.

Олексій ПОЛТОРАКОВ,
к.політ.н., Національний інститут стратегічних досліджень
Олег ЧАБАЛА,
к.філос.н., Рада зовнішньої політики «Українська призма»

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено специфіку сучасного «Колумбійського консенсусу», враховуючи як внутрішні, так і зовнішні аспекти та впливи. Визначено його особливі риси в контексті і враховуючи паралелі з Мінським процесом та імплементацією домовленостей, пов'язаних з ним. Виокремлено наслідки та перспективи замирення, виборів та амністування колишніх бойовиків тощо.

Ключові слова: Колумбійський консенсус, Колумбія, Україна, мирний процес, міжнародний контекст.

АННОТАЦИЯ

В статье исследована специфика современного «Колумбийского консенсуса», учитывая как внутренние, так и внешние аспекты и воздействия. Определены его особые черты в контексте и учитывая параллели с Минским процессом и имплементацией связанных с ним договоренностей. Выделены последствия и перспективы примирения, выборов и амнистирования бывших боевиков и тому подобное.

Ключевые слова: Колумбийский консенсус, Колумбия, Украина, мирный процесс, международный контекст

Підсумки виборів у США: чого чекати Україні від президента Дональда Трампа?

УДК 94:327

Актуальність дослідження перспектив врегулювання російсько-українського збройного конфлікту на Донбасі та визнання анексії Криму Росією в контексті майбутньої політики адміністрації президента США Дональда Трампа полягає в тому, що саме Сполучені Штати були однією з трьох країн-підписантів Будапештського меморандуму, які гарантували суверенітет й територіальну цілісність України в обмін на добровільну відмову від третього у світі ядерного потенціалу. А після його порушення Російською Федерацією виступають не лише ключовим союзником України з урегулювання конфлікту на Донбасі на дипломатичній арені, а й надають (хоча й вкрай обмежену) військову і фінансову допомогу нашій державі впродовж останніх двох з половиною років, що минули після анексії Криму та початку так званої «руської весни» на сході України.

І від того, якою буде політика щодо України адміністрації президента Дональда Трампа, залежать і перспективи процесу реалізації так званого «Мінську-2». Який, за визначеннями усіх сторін, безпосередньо залучених до його імплементації, є єдиним на сьогодні варіантом мирного врегулювання конфлікту на Донбасі.

Головна мета статті полягає у розгляді можливих

сценаріїв зміни політики США щодо вирішення конфлікту на Донбасі та анексії Криму в найближчій перспективі в контексті формування позиції Дональда Трампа та його адміністрації щодо відносин США з Російською Федерацією та ЄС з ключових питань міжнародної безпеки з точки зору американських національних інтересів.

Слід також враховувати такий важливий для предмету дослідження та глибокого аналізу факт, що процес формування команди адміністрації президента Д. Трампа ще не завершено, так само як і процес висунування усіх кандидатур на ключові посади у новому американському уряді (зокрема не визначено кандидатуру майбутнього держсекретаря США, який відповідатиме за реалізацію зовнішньої політики), які, після попереднього узгодження із обома партіями, мають потім ще пройти процес затвердження в Конгресі США.

Головні побоювання не лише в Україні, а й в усіх ключових партнерів США викликає прагнення Дональда Трампа корінним чином змінити стратегію Америки щодо її участі у вирішенні проблем міжнародної безпеки, значно обмеживши її, і сконцентруватися насамперед на вирішенні внутрішніх проблем з економікою. «America first» – такий був слоган Дональда Трампа,

Summary

The article summarizes the results of recent elections in the United States and their impact on the possible changes in the strategy of the United States in the international arena after the election of the US president Donald Trump on Ukraine, NATO, Russia and Syria. The analysis of pre-election statements of the US presidential candidate Donald Trump on the future of foreign policy, members of the presidential administration and the candidates for members of the US government, recent statements by influential members of the Republican party in the US Congress as well as of the points of view of the international expert community has been done.

Keywords: Donald Trump, Vladimir Putin, Ukraine, the USA, Russia, Syria, the annexation of the Crimea, the conflict in the Donbass, the US Congress.

що знайшов підтримку серед майже половини громадян Сполучених Штатів, які проголосували за нього на президентських виборах у листопаді. Інакше кажучи, повернутися до стратегії ізоляціонізму на зовнішній арені, від якої Сполучені Штати відійшли лише після нападу японського ВМФ на Перл-Харбор під час Другої світової війни.

Мається на увазі, зокрема, зменшення асигнувань на підтримку, як ключового, військово-політичного альянсу НАТО, до якого в перспективі прагне долучитися й Україна. В інтерв'ю газеті «Нью-Йорк Таймс» під час виборчої кампанії Дональд Трамп, відповідаючи на запитання про бачення розвитку стосунків з НАТО, зауважив, що проблемою номер один є надмірне фінансування НАТО Сполученими Штатами. США, на думку Трампа-кандидата в президенти, набагато більше давали Альянсу, аніж отримували від нього. «Ми платимо непропорційну частку... НАТО це те, що свого часу було чудовим. Сьогодні воно має змінитися... Воно

має змінитися з точки зору фінансування, тому що Сполучені Штати вносять надто багато коштів» [1].

Він також висловив власне незадоволення тим, що провідні партнери по НАТО з ЄС відіграють недостатню роль у вирішенні конфлікту на Донбасі. «Чому країни, які межують з Україною або знаходяться близько від неї, не беруть активнішу участь у розв'язанні кризи?», – зазначив він, наполягаючи на тому, що Вашингтон надто застряг у важкій роботі із захисту України.

Тому в цьому сенсі не важко здогадатися, що в своїх перемовинах з ЄС у перші місяці свого президентства Дональд Трамп наполягатиме на більшій участі з боку європейських партнерів у розв'язанні конфлікту на Донбасі. І тут, звичайно, додатковим негативним фактором для України є перспектива обрання на посаду президента Франції у травні наступного року одного з двох проросійських налаштованих кандидатів в президенти Франсуа Фіньона та Марі Ле Пен, бо обидва виступають за

скасування антиросійських санкцій та визнання анексії Криму.

Також необхідно враховувати те, що саме вирішення конфлікту в Сирії, а не в Україні, буде головним пріоритетом адміністрації 45-го президента США в контексті підтримки міжнародної безпеки. Про це він сам багаторазово заявляв як під час своїх передвиборчих мітингів, так і під час усіх трьох раундів дебатів із Гіллари Клінтон, при цьому жодного разу не згадавши про Україну. Як, до речі, і пані Клінтон, яка має величезний досвід у практичній діяльності на зовнішньополітичній арені, бувши держсекретарем США у першій адміністрації Б. Обами, та багаторазово висловлювала свою підтримку Україні у протистоянні російській агресії.

В цьому контексті першочергове значення відіграватиме, яким чином розвиватиметься співпраця адміністрації Трампа з Кремлем і чи вдасться їм покращити двосторонні відносини, що з початку військової агресії Росії в

Україні лише погіршувалися, досягнувши найнижчої точки, починаючи із закінчення холодної війни.

Як зазначає російський експерт Московського центру Карнегі Д. Тренін, «до кінця 2016 року відносини Росії з США досягли найнебезпечнішого рівня за останні десятиліття. В умовах конфронтації, що почалася в результаті української кризи, стала реальною перспектива прямого зіткнення збройних сил РФ і США в Сирії. Якби президентом США було обрано Гіллари Клінтон, російсько-американські відносини продовжили б рух траєкторією, що веде до такого зіткнення – більш того, воно стало б ще імовірнішим. Так, встановлення Сполученими Штатами безпілотної зони над Сирією, за яке виступала Гіллари Клінтон, стало б, по суті, запрошенням випробувати військові сили один одного на Близькому Сході» [2].

Саме тому, мабуть, російське керівництво і особисто президент РФ В. Путін упродовж усієї передвиборчої кампанії заявляв

про своє прихильне ставлення саме до кандидатури Д. Трампа. І ця симпатія, судячи із заяв самого Трампа, була взаємною. Так, наприклад, будучи кандидатом в президенти США, він неодноразово висловлював своє прихильне ставлення до президента РФ В. Путіна називаючи його «великим лідером».

Невипадково, що Г. Клінтон, а також представники американської розвідки впродовж останнього місяця передвиборчої кампанії звинувачували саме російських хакерів у кібератаках і намаганнях вплинути на результати виборів в США.

Не можуть не викликати занепокоєння в Україні і деякі з уже призначених кандидатів у команді Трампа. Мова йде, насамперед, про колишнього керівника розвідувального управління Пентагону генерала у відставці Майкла Флінна, який вже погодився на пропозицію Д. Трампа обійняти посаду радника з національної безпеки. Безперечно, це є дуже серйозним негатив-

ним сигналом, який потрібно серйозно сприйняти Україні. Він, зокрема, минулого року був запрошений (не безкоштовно) взяти участь на урочистій вечері з нагоди святкування ювілею мовлення головного пропагандистського каналу Кремля «Russia Today» і сидів поруч з президентом Путіним.

А тому очікування й сподівання в Україні на те, що посаду держсекретаря США отримає давній антагоніст Росії экс-кандидат в президенти США Міт Ромні (і чи отримає?), який неодноразово заявляв, що саме Росія є головним геополітичним супротивником США, можуть бути перебільшеними.

Безперечно, обнадійливим сигналом для України стало висунування на посаду секретаря (міністра) оборони США відставного генерала Джеймса Маттіса, який має прізвисько «Скажений пес». На думку американських фахівців, він має всі шанси здобути необхідну підтримку в Конгресі в обох партіях [3]. Як відомо, у Пентагоні ще з початку 1990-х рр. Україна завжди мала підстави розраховувати на розуміння її інтересів. Немає жодних сигналів, що американський генерал морської піхоти має антиукраїнські упередження.

Більше того, Дж. Маттіс досить різко засудив анексію Криму, назвавши її загрозою безпеці Європи і американським союзникам в НАТО. Він відкрито вважає Росію агресором і закликав США боротися з її агресивною політикою. Поряд з віце-президентом США Майком Пенсом він вважається представником

«яструбів» Республіканської партії.

І хоча за діючими правилами, він не має права обійняти посаду міністра оборони (надто малий термін минув після його звільнення з служби, а голова Пентагону має обов'язково бути цивільною особою), втім, фахівці вважають, що Конгрес у цьому випадку знайде рішення обійти формальні обмеження.

Важливо тут відзначити і те, що, як вважає старший науковий співробітник Джорджтаунського університету Джефрі Гедмін, «відставний генерал морської піхоти в жодному разі не дозволить собі бути використаним в якості підпірки або задіяним у махінаціях» [4].

Взагалі, коли стисло проаналізувати висунувців Трампа на керівні посади в його адміністрації та уряді, то є очевидним, що в його команді працюватимуть і досвідчені фахівці, які мають досвід роботи в адміністраціях Дж. Буша-молодшого й навіть Рейгана, і ті, хто взагалі не має жодного досвіду перебування на керівних державних посадах. Як, наприклад, висунута Трампом на посаду міністра освіти дружина голови компанії «Amway» Бетсі Девос.

Багато з них так само дотримуються вкрай протилежних поглядів на економіку та політику США як всередині країни, так і поза її межами. І це обов'язково викличе напруженість у роботі команди, особливо впродовж першого року, і впливатиме на послідовність прийняття рішень самого Трампа.

З цієї точки зору ще одним джерелом занепокоєння для багатьох експер-

тів в усьому світі є те, що і сам Дональд Трамп все життя був крупним бізнесменом та не має жодного досвіду перебування на державних посадах. Тому логічно припустити, що керуватися при вирішенні ключових питань для міжнародної безпеки в цілому, та окремих держав зокрема, новий американський президент буде виходячи з логіки великого ділка. Тобто виключно із міркувань державних інтересів (що вигідно США), а не турботи про встановлення миру планетарного масштабу, властивої Нобелівському лауреату Бараку Обамі. Саме за м'якотілість і недостатню жорсткість у реакції на виклики міжнародної безпеки з боку як Росії, Сирії, так і ІДІЛ ще на початковому етапі виникнення загроз його багаторазово критикували впродовж усіх восьми років перебування у Білому домі опоненти з Республіканської партії, а також персонально Дональд Трамп упродовж усієї передвиборчої кампанії.

Зараз вже напевно можливо сказати, виходячи з аналізу бізнесового досвіду Дональда Трампа та навіть його передвиборчої кампанії, що пошук компромісів у вирішенні складних питань й толерантність не є його найбільшими рисами.

Додають непередбачуваності у прогнозуванні майбутньої зовнішньополітичної стратегії США за президенства Дональда Трампа (адже згідно американської конституції саме президент відповідає за її формування) і численні неоднозначні заяви (в тому числі стосовно України), які він спочатку робив а потім, після шквалу критики з боку експертів й політичних опонентів, змінював на абсолютно протилежні.

Втім, пояснюючи непослідовність у своїх заявах, Д. Трамп давав таке пояснення: «Нам потрібна непередбачуваність. Я б не хотів, щоб вони знали мої справжні задуми».

Проте вже після закінчення виборчої кампанії, в ході якої ще були можливості робити непослідовні та епатажні заяви задля отримання підтримки більшої кількості виборців, настав час виробити вже справжню і реалістичну концепцію, що відповідатиме не лише його амбіціям, а й національним інтересам США.

Як зазначає професор з міжнародних відносин Гарвардського університету Стівен Волт, «його викликом у зовнішній політиці і ще багато в чому є з'ясування того, як він може залишитися вірним своєму передвиборному

іміджу, а також діяти належно до інтересів всієї країни. Чи зможе він знайти такі зовнішньополітичні концепції, що допоможуть йому виразити його націоналістичні зовнішньополітичні інстинкти – ті, що допомогли йому надихнути його пристрасну основу – обмеженими, чутливими і заспокоїливими засобами для американців і тих країн, чию дружбу ми підтримуємо і цінуємо?» [5].

Для України ж тепер вкрай важливо зрозуміти, що з того, що він встиг заявити стосовно неї та майбутніх відносин із Росією, було лише передвиборчою риторикою, а що його справжніми планами. Адже якщо судити лише із уже зроблених в ході кампанії гучних заяв (в яких він багаторазово висловлював свою пошану до російського президента, називаючи того «великим лідером», а головне – до його методів введення зовнішньої політики. Зокрема як, за словами Трампа, Путін продумано й рішуче здійснив анексію Криму одразу після завершення зимової Олімпіади в Сочі), то здається, що він може не вагаючись піти на угоду з В. Путіним і в обмін на підтримку в Сирії у боротьбі з ІДІЛ (залишивши при цьому спроби повалити режим Б. Асада, якого підтримує Росія) відмовитись від активної військової, політичної та економічної підтримки України, повернувши її, таким чином, до сфери впливу Кремля. І навіть визнати анексію Криму, про можливість чого він також заявляв в одному зі своїх телевізійних інтерв'ю: «Я розгляну це питання. Адже мені сказа-

ли, що люди, які там живуть, хочуть бути з Росією».

В цьому сенсі зовсім не дивно, що менш ніж за тиждень після закінчення виборів в США на сторінках достатньо авторитетного американського політичного видання «The National Interest», яке останніми роками дуже часто публікує статті з відверто проросійськими поглядами їх авторів, з'явилася публікація у співавторстві трьох колишніх співробітників відомих юридичних фірм – Джеффрі Берта, Джеймса Хітча та Пітера Петтібоуна – під назвою «Трьохетапна стратегія Трампа по Україні» [6].

Перший з них передбачає, що «Росія і Захід повинні «погодитися не погоджуватися» про статус Криму на невизначено довгий термін. Саме таке ставлення було на Заході до трьох прибалтійських республік з 1940 року аж до розпаду Радянського Союзу. ...навіть чи це можна назвати витонче-

ним або навіть задовільним рішенням, але, принаймні, такий захід можна здійснити, і він є виправданим практичною реальністю».

На другому етапі усі сторони повинні домовитися про збереження статус-кво Донбасу як частини України, а також про режим припинення вогню, що ефективно реалізовуватиметься.

Ну, а на заключному, третьому етапі програми, Сполучені Штати Америки, Європа, Росія та Україна на рівні міністрів закордонних справ «повинні спільно оцінити ситуацію і сформувати комплексний пакет допомоги з метою відновлення економіки в Україні». А вже при виробленні деталей такого пакета допомоги всі сторони мають утворити механізм для вирішення важких політичних проблем.

Причому така ініціатива, переконані американські юристи, повинна надійти саме від нової адміністрації, «ставши попередніми сигналом про те, що Путі-

на ніхто не ігнорує, і що обраний президент бажає співпрацювати з ним в рамках відновлення російсько-американських відносин з виведенням їх на конструктивний рівень» [6].

Україна ж, у свою чергу, може назвати російські кошти «опосередкованою «репарацією» або грошовим еквівалентом за анексію Криму і за руйнування, заподіяні східним регіонам України». А Росія, зі свого боку, «зможе розглядати ці кошти як плату за появу у неї надійного торгового партнера і/або як компенсацію Україні за її відмову від особливих торгових поступок, пропонованих Європою» [6].

Напевно, цей план відображає точку зору тієї частини республіканського істеблішменту, що прагне налагодження практичних і неконфронтаційних стосунків з Росією. Чи погодиться на нього Трамп? Це зовсім інше питання. Проте слід визнати, що він цілком відповідає передвиборчій риториці канди-

дата від Республіканської партії, його бізнесовій логіці та інтересам Москви.

Додає інтриги на фоні дискусій щодо перспектив вирішення російсько-українського конфлікту і остання, досить несподівана заява американського конгресмена-республіканця Данкана Хантера, яку він зробив в інтерв'ю українській службі «Голосу Америки» на початку грудня. Американський політик відверто заявив, що українці повинні поступитися Росії Кримом в обмін на виведення російських військ з Донбасу: «Чи готові українці до того, щоб поступитися Росії Кримом, визнаючи, що там живе багато росіян, багато людей, які відчувають себе близькими Росії? І визнаючи, що там росіяни хочуть побудувати військову базу, якою вони не поступляться. Що українці хочуть, щоб США вторглися до Криму? Це неможливо» [7].

За його словами, можливий такий варіант, при якому Україна поступиться Росії Кримом в обмін на Донбас. «Якщо росіяни не готові залишити Крим, але готові залишити східну Україну, то хіба це погано?», – зазначив він.

Мабуть, зараз на це сподіваються у Кремлі. І це при тому, що саме цей американський конгресмен, який тричі воював в Афганістані й Іраку у складі американської морської піхоти, особисто відвідував передову на Донбасі у жовтні минулого року і повернувся до США із переконанням у тому, що США має надати Україні військову допомогу. Більше того – саме він був автором законопроекту в американському Конгресі

про надання допомоги українській армії, який, до речі, нещодавно був ухвалений нижньою палатою Конгресу США в рамках прийняття законопроекту про фінансування національної оборони на 2017 фінансовий рік, що передбачає виділення військової допомоги Україні на суму 350 млн доларів [8].

Цікаво в контексті розгляду можливого сценарію по обміну адміністрацією Д. Трампа з Кремлем України на Сирію і те, що конгресмен Хантер цей варіант також пропонує. «Росія повинна вийти з України та Грузії, а ми дозволимо їй робити те, що вона робить в Сирії. Я думаю, що вони також повинні відійти від кордонів балтійських країн, припинити проводити раптові військові навчання, нарощувати війська на кордоні».

Звичайно ж, він також сподівається на те, що його думку поділяє й обраний президент США Дональд Трамп.

Проте такі сподівання Кремля, оголошені вустами американського конгресмена, навряд чи будуть реалізовані найближчим часом. Адже згаданий вище законопроект щодо фінансування військових витрат США, ухвалений, що важливо, переважною більшістю голосів (375 конгресменів проголосували «за», 34 – «проти») у Палаті представників, містить і вкрай важливі для України положення.

Зокрема, згідно з документом, передбачається також обмежити військове співробітництво між США і РФ. За деякими винятками, кошти з американського оборонного бюджету не можна буде витратити на

жодні двосторонні військові проекти доти, доки РФ не припинить окупацію української території й агресивні дії, що загрожують суверенітету і територіальній цілісності України та членів НАТО. Другою умовою для відновлення співпраці названо виконання Москвою умов Мінських угод. У тексті зазначено, що кошти також не можна витратити на будь-які дії, які можуть сприяти визнанню суверенітету РФ над Кримом [8].

До речі, ініціатором цього законопроекту був сенатор Джон Маккейн – один з найбільших прихильників України та критиків політики Путіна (ще з часів початку російсько-грузинського збройного конфлікту в 2008 році). Представник так званого крила «яструбів» в Республіканській партії.

Він нещодавно дуже різко й оперативно відреагував на заяви В. Путіна про бажання налагодити відносини із Вашингтоном, зазначивши, що будь-яка спроба «перезавантажити» відносини з Росією є неприйнятною: «Нещодавно Володимир Путін зая-

вив про те, що він бажає покращити відносини зі Сполученими Штатами. Ми маємо довіряти таким заявам так само як й іншим, зробленими колишнім агентом КДБ, який привів свою країну до тиранії, вбив своїх політичних опонентів, вторгнувся до своїх сусідів, погрожував союзникам Америки і намагався зіпсувати американські вибори» [9].

Зауважимо також, що сенатор Маккейн був переобраний на ще один термін на довиборах до Сенату, що пройшли паралельно з президентськими виборами. А враховуючи його політичну вагу в Конгресі та важливість займаної ним посади – він є головою комітету у справах збройних сил Сенату Конгресу США, це є дуже важливим для України підсумком виборів до Конгресу, де Республіканська партія отримала більшість в обох палатах. І тому тепер за умови налагодження стосунків і примирення Трампа з тією частиною впливових партійців, що нищівно його критикували за скандальні заяви в ході передвиборчої кампанії і виступали проти його кан-

дидатури на посаду президента США, руки у 45-го президента США будуть майже розв'язані. Принаймні на зовнішній арені, де у нього згідно Конституції США і так майже немає обмежень.

Зокрема президент США має право почати військову операцію без схвалення Конгресу, і лише через шістьдесят днів законодавчий орган може її скасувати. При цьому, як свідчить історія, починаючи з часів Другої світової війни, під час проведення великих військових операцій президент США отримував дозвіл Конгресу на застосування збройних сил проти інших держав або керував військовими акціями за кордоном за власною ініціативою. На підтримку міжнародних операцій (наприклад, що проводяться ООН) або взаємних домовленостей щодо забезпечення безпеки (наприклад, в рамках НАТО) палати Конгресу лише санкціонували законність вже проведених військових операцій.

У разі ж, якщо Трампу не вдасться досягти згоди з республіканським істе-

блiшментом i його представниками в обох палатах Конгресу США, а його полiтика i неузгодженi рiшення приводитимуть до гiрких результатiв для американської економiки i/або основних спонсорiв республiканської партiї (вiйськовi ТНК, нафтовики, Уолл-Стрiт), то республiканцi можуть навіть навмисно пiдштовхнути Трампа на необачнi рiшення (вiйськову операцiю в т.ч.) без узгодження з Конгресом. Потiм за пiдтримки демократiв в Сенатi (необхiдно 2/3 голосiв) оголосити йому iмпiчмент (процедура займає не менше року). Згiдно з рiшенням Верховного суду США (винесеного пiд час розгляду справи про ймовiрний iмпiчмент Р. Нiксона) Конгрес сам визначає, якi дiї можуть бути пiдставами для iмпiчменту, i суд не має права переглядати такi рiшення. В усякому разi загроза iмпiчменту буде найефективнiшим засобом корегування зовнiшньополiтичного курсу Д.Трампа.

При цьому, згiдно з Конституцiєю США, в разi вiдсторонення або вiдходу президента з посади з тiєї чи iншої причини (в даному випадку – iмпiчменту), його мiсце до нових чергових виборiв займає вiцепрезидент. А Майкл Пенс, враховуючи його партiйний досвiд i послужний список, є, мабуть, фiгурою, яка повнiстю влаштовує вашингтонський республiканський iстеблiшмент, серед якого, наголошуємо, майже немає симпатикiв Росiї.

Що ж стосується перспектив визнання Д. Трампом анексiї Криму та зняття антиросiйських санкцiй, то тут як раз можливо

говорити iз великою долею вiрогiдностi про те, що цього не вiдбудеться. Принаймнi в перший рiк його президентства. Адже щодо цього питання в Конгресi США є консенсус помiж двома головними партiями, якi й ухвалювали рiшення адмiнiстрацiї Обама щодо iх введення – так само як i резолюцiї щодо засудження вiйськової агресiї Росiї на Донбасi.

Зараз необхiдно запастися терпiнням i побачити, до чого призведе робота такої рiзнобарвної команди пiд головуванням Д. Трампа на зовнiшньополiтичнiй аренi в першi пiвроку-рiк. Як зазначає старший науковий співробітник «Атлантичної ради» Джефрі Гедмін: «Порада тут наступна: дивiться, як новий нацiоналiзм-реалiзм урештi-решт зазнає краху вiд своїх внутрiшнiх протирiч» [4].

Зовсiм iнше питання, чи має Україна цей час...

Список використаних джерел:

1. Highlights From Our Interview With Donald Trump on Foreign Policy // New York Times – 27.03.2016. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nytimes.com/2016/03/27/us/politics/donald-trump-interview-highlights.html?version=meter+at+5&contentId=&mediaId=&referrer=&priority=true&action=click&contentCollection=Politics&module=RelatedCoverage®ion=EndOfArticle&pgtype=article&_r=0/

2. Тренін Д. На западном направлении: политика РФ после выборов президента США / Дмитрий Тренін // Московский центр Карнеги – 7.12.2016 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://carnegie.ru/2016/12/07/ru-pub-66357?mkt_tok=eyJpIjoiTkRwbU5EWmpZV0U0TURaaSIsInQiOiJqbDZva3ljVlpsU3dlWjVpdXBuQWRaeTEyRm5BTW9zczFROU1EMlZabnZuUnMORFwvQ

2tLYzLKZmtGamE3VUR5Mzk3ZGJPV0lZWWhZiSWNBRIkUxRwR3NVbEV0YmNKZlUrVmpZelZidVdOVEE9In0%3D.

3. Lake E. Why Trump's Washington Loves 'Mad Dog' Mattis / Eli Lake // Bloomberg. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.bloomberg.com/view/articles/2016-11-20/why-trump-s-washington-loves-mad-dog-mattis#disqus_thread.

4. Gedminin J. Time of Trump, Advice to Friends of Ukraine (And Democracy) / Jeffrey Gedminin // Atlantic Council. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/in-time-of-trump-advice-to-friends-of-ukraine-and-democracy#.WDgZS5NHp6x.facebook>.

5. Stephen W. Could There Be a Peace of Trumphalia? / Walt Stephen // Foreign Policy - November 14, 2016 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://foreignpolicy.com/2016/11/14/could-there-be-a-peace-of-trumphalia/?wp_login_redirect=0

6. Burt J., Hitch J., Pettibone P., Shillinglaw T. A 3-Step Strategy for Trump on Ukraine / Jeffrey Burt, James Hitch, Peter Pettibone, Thomas Shillinglaw // The National Interest // - November 14, 2016 <http://nationalinterest.org/blog/the-skeptics/3-step-strategy-trump->

ukraine-18403

7. У Трампа хочуть обміняти Донбас на Крим: з'явилося відео з гучною заявою – [Електронний ресурс] – Режим доступу: novyny.online.ua/761284/u-trampa-hochut-obminyati-donbas-na-krim-z-yavilosya-video-z-guchnoyu-zayavoyu/.

8. Палата представителів США проголосувала против воєнного співробітництва Пентагона з Росією // Голос Америки – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.golos-ameriki.ru/a/congress-votes-against-tight-us-russia-military-cooperation/3621093.html>.

9. A Trump administration thaw with Russia is 'unacceptable,' McCain says // Washington Post. – 15.11.2016 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/a-trump-administration-thaw-with-russia-is-unacceptable-mccain-says/2016/11/15/a3b5c4da-b5a-b5a-11e6-8b45-f8e493f06fcd_story.html?utm_term=.05a8cd905844.

Максим ЯЛІ,
кандидат політичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії», член-кореспондент Академії політичних наук

АНОТАЦІЯ

В статті підбиваються підсумки останніх виборів в США та їх вплив на можливі зміни стратегії Сполучених Штатів на міжнародній арені після обрання президентом США Дональда Трампа щодо України, НАТО, Росії та Сирії. Здійснено аналіз передвиборних заяв кандидата в президенти США Дональда Трампа щодо майбутньої зовнішньої політики, членів президентської адміністрації та кандидатів у члени американського уряду, останніх заяв впливових представників Республіканської партії у Конгресі США та точки зору міжнародного експертного середовища.

Ключові слова: Дональд Трамп, Володимир Путін, Україна, США, Росія, Сирія, анексія Криму, конфлікт на Донбасі, Конгрес США.

АННОТАЦИЯ

В статье подводятся итоги последних выборов в США и их влияние на возможные изменения стратегии Соединенных Штатов на международной арене после избрания президентом США Дональда Трампа относительно Украины, НАТО, России и Сирии. Осуществлен анализ предвыборных заявлений кандидата в президенты США Дональда Трампа относительно будущей внешней политики, членов президентской администрации и кандидатов в члены американского правительства, последних заявлений влиятельных представителей Республиканской партии в Конгрессе США и точки зрения международного экспертного среды.

Ключевые слова: Дональд Трамп, Владимир Путин, Украина, США, Россия, Сирия, аннексия Крыма, конфликт на Донбассе, Конгресс США.

Якість дипломатичних відносин, перевірена часом

Історія дипломатичних взаємин України і Німеччини сягає IX століття – періоду активного розвитку торговельних відносин Київської Русі з Регенсбургом. Ще однією значною віхою стало прохання княгині Ольги до кайзера Отто I надіслати до Києва священників та єпископів. А протягом 980-1015 князь Володимир обмінявся дипломатичними місіями з Німеччиною.

Новітня історія дипломатичних зносин незалежної України і Федеративної Республіки Німеччина офіційно бере свій початок 17 січня 1992 року – дня встановлення дипломатичних відносин між нашими країнами.

Редакція журналу „З.С.” звернулася до Надзвичайного і Повноважного Посла Федеративної Республіки Німеччина в Україні Ернста Райхеля з проханням поділитися своїми думками стосовно подій, що відбуваються протягом останніх років в Україні, та їх уроків як для українського суспільства, так і для світової спільноти.

З.С.: Пане Посол, Вам довелося спостерігати за буремними та трагічними подіями в Україні – за Революцією Гідності і у відповідь на неї – росій-

ською анексією Криму, військовою агресією РФ на Сході, що триває і досі. Які уроки ця ситуація може мати для світової спільноти?

Ернст Райхель: Для всіх нас події на Майдані були хвилюючими й окриляючими. Натомість те, що сталося відразу ж потому, тобто анексія Росією Криму всупереч міжнародному праву та військовий конфлікт на сході України за підтримки Росії, стало шоком для нас. Адже такими діями Росія порушила державний суверенітет і територіальну цілісність України та похитнула устої післявоєнного порядку в Європі, що існував уже 70 років – тисячі людей поплавилися за це життям, а сотні тисяч стали біженцями.

Спільнота західних держав з вражаючою одноставністю запрова-

дила санкції проти Росії. Одночасно з цим Німеччина з самого початку докладала активних зусиль для мирного врегулювання конфлікту. Результатом цих дипломатичних зусиль стали Мінські домовленості у вересні 2014 року, а також пакет заходів, ухвалений в лютому 2015 року. Вони запобігли непередбачуваній ескалації воєнного конфлікту. Водночас в них було закріплено важливі вимоги, а саме: відновлення української суверенної влади в усьому Донбасі, в тому числі й на державному кордоні між Україною й Росією. Якби не було Мінська, ми до сьогоднішнього дня мали б справу з неврегульованим воєнним конфліктом без дипломатичного механізму. Саме Україна дуже зацікавлена в імплементації Мінських домовленостей, адже іншого механізму відновлення її

суверенітету на всій території Донбасу не існує, і створити його сьогодні на кращих умовах навряд чи вдалося б. Ми прагнемо запобігти ще одному, "замороженому" на десятиліття конфлікту.

Реалізація Мінських домовленостей, визнаних всіма сторонами, все ж залишається важким викликом. Це урок, який поза всяким сумнівом потрібно засвоїти. Часом, коли ми стаємо об'єктом критики не тільки з російського, але й українського боку, нам може здатися, що було б зручніше дати можливість іти своїм ходом усьому тому, що відбувається між Україною й Росією. Проте я пишаюся тим, що Федеральний канцлер Меркель та Федеральний міністр Штайнмайер спільно с Президентом Оландом та Міністром закордонних справ Еро непохитно і з неабиякою активністю продовжують працювати над вирішенням цього конфлікту.

З.С.: Які можливості відкрила перед Українською державою Революція Гідності?

Ернст Райхель: Революція Гідності більш ніж переконливо показала, чого чекають люди в Україні: глибокої перебудови держави й суспільства за європейським взірцем і згідно з європейськими цінностями демократії, свободи, прозорості, прав людини, проти зарозумілості та самозбагачення можновладців, проти сваволі й корупції як у великих, так і малих масштабах. Боротьба за здійснення цих ідеалів триває. З одного боку, громадянське суспільство, що обстоює ці вимоги, стало сильнішим і впевненішим. Завдяки виборам президента й парламенту ці вимоги конституційним і демократичним шляхом здобули чинність. З іншого боку, ми спостерігаємо затятий опір та спроби завадити цьому, частково відкриті, частково також і приховані. Необхідно також обмежити та спрямувати у прозоре русло і політичний вплив так званих олігархів.

Не можна змарнувати шанс, наданий Майданом,

як це трапилося після Помаранчевої революції. Це означає, що всі ті, хто обстоює цілі Революції Гідності, повинні працювати разом. Коли вони починають боротися один з одним, то це може знову призвести до фатальної невдачі.

З.С.: Ваша оцінка підтримки України у боротьбі з російським агресором міжнародних організацій і впливових зарубіжних держав, зокрема Німеччини?

Ернст Райхель: Україна отримує активну й широку підтримку міжнародного співтовариства. Німеччина з самого початку гостро засудила російську агресію проти України й послідовно виступає за відновлення територіальної цілісності та суверенітету України. Як уже згадувалося, ми – спільно з нашими європейськими й міжнародними партнерами – запровадили санкції проти Росії у відповідь на анексію всупереч міжнародному праву Криму та з метою реалізації Мінських домовленостей.

Водночас Німеччина надає широку підтримку на двосторонньому рівні і

в рамках багатосторонніх ініціатив. Ця підтримка є свідомим поєднанням, з одного боку, короткострокових необхідних заходів, наприклад, для допомоги внутрішнім переселенцям – до речі, Німеччина в цьому році за обсягом гуманітарної допомоги займає перше місце серед країн-донорів на двосторонній основі; а з іншого боку, середньо- і довгострокових заходів підтримки – наприклад, 300 мільйонів євро на фінансування інфраструктурних проектів, наданих із так званого Зв'язаного фінансового кредиту із загальним обсягом коштів 500 мільйонів євро. Якраз на початку листопада Україна й Німеччина ухвалили рішення про розбудову співробітництва задля розвитку – Німеччина надасть для підтримки Україні ще 72 мільйони євро.

З.С.: Що Ви вважаєте найбільшим досягненням України і Федеративної Республіки Німеччина у їхній співпраці протягом 25 років самостійного визначення і реалізації зовнішньополітичного курсу нашою державою?

Ернст Райхель: З часу здобуття незалежності Україною в 1991 році Федеративна Республіка Німеччина була потужним партнером України. Я радий бачити те, що відносини між Україною й Німеччиною впродовж останніх двох з половиною років у всіх відношеннях ставали дедалі дружнішими й активнішими – причому майже у всіх сферах: в політиці, економіці, культурі, науці, а також в обміні між громадянськими суспільства-

ми. Завдяки розвитку подій після Революції Гідності відносини між нашими обома країнами стали ще тіснішими ніж досі. Наведу лише один яскравий приклад з багатьох: 11 жовтня цього року ми відсвяткували заснування Німецько-української зовнішньоторговельної палати, що стало віхою в активізації економічних зв'язків між Німеччиною й Україною. У січні ми до того ж будемо відзначати 25-річчя встановлення дипломатичних відносин, а це й справді неабиякий привід для радості. На мій погляд, якість цих відносин є найбільшим досягненням, яке ми здобули спільно.

З.С. : Ваші побажання Україні та українському народові...

Ернст Райхель: Україна й після того, як минуло майже три роки після Революції Гідності, все ще стоїть перед надзвичайними викликами. Я бажаю Україні та її народу швидкого вирішення воєнного конфлікту на сході країни, ми будемо невтомно продовжувати наші зусилля для досягнення міцного й сталого миру. Що стосується внутрішньополітичних та економічних викликів, то я хотів би, щоб керівництво країни рішуче продовжувало шлях реформ, передовсім боротьбу з корупцією. Чимало чого вдалося досягнути, варто лише згадати електронне декларування статків державних службовців і політиків. Але багато чого залишається ще зробити для того, щоб частково дуже болючі, але необхідні реформи почали діяти на користь усієї країни.

Українсько-білоруський діалог: пошук нових можливостей

УДК 327 (477+476)

Двосторонні відносини країн-сусідів мають, безумовно, стратегічне значення для обох сторін. Україну та Білорусь пов'язують традиційно міцні зв'язки у сферах економіки, культури, особистих стосунків. Утім, існує багато розбіжностей, пов'язаних з міжнародно-політичним позиціонуванням, участю в різних інтеграційних проєктах і безпековими стратегіями двох держав.

25-річний ювілей встановлення дипломатичних відносин, що відзначається в грудні 2016 г., спонукав урядові кола та громадськість двох країн спробувати підвести певний підсумок розвитку двосторонніх відносин та з'ясувати їх перспективи на майбутнє. Загальний огляд двосторонніх відносин виявляє їх суттєву нерівномірність і змушує розглядати спектр українсько-білоруської взаємодії за окремими тематичними блоками, зміст яких може суттєво різнитися. Такий підхід зумовлений і тим, що події останніх років призвели до диференціації міжнародних відносин України в залежності від ставлення зовнішніх партнерів до кризи українсько-російських відносин. Відтак у стосунках із сусідньою Білоруссю офіційний Київ змушений зважати на статус цієї країни-партнера в євразійських структурах, включаючи Євразійський економічний союз та ОДКБ.

На розвиток політичного діалогу та взаємної довіри між Києвом та Мінськом позитивно вплинула ініціатива білоруського президента О. Лукашенка, покликана сприяти багатостороннім переговорам з урегулювання конфлікту на сході України. Попри певні критичні закиди, Мінський переговорний процес визнається корисним, якщо не безальтернативним механізмом для проведення переговорів із конкретних питань. Адже ОБСЄ залишається єдиною з міжнародних організацій, яка спроможна приймати рішення щодо врегулювання конфлікту та практично сприяти деескалації конфлікту, а всі сподівання на залучення ООН марні принаймні доти, доки Росія буде застосовувати своє право вето в Раді Безпеки.

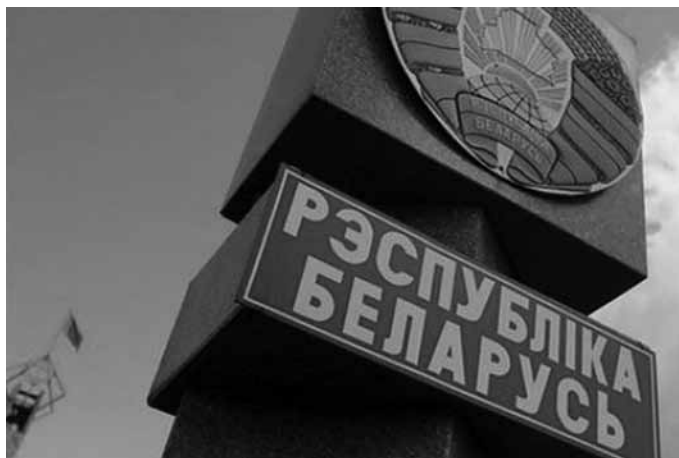
Попри велике значення співпраці між Україною та Білоруссю у сфері торгівлі, економічної кооперації

Summary
The article presents a review of Ukrainian-Belarusian relations from the pragmatic point of view. Belarus is Russia's closest political and economic partner. These ties obviously affect bilateral relations between Kyiv and Minsk. However, the existing opportunities of economic cooperation and political dialogue may minimize Ukraine's external security threats.
Keywords: bilateral relations, dialogue, threats, interdependence, the 'Minsk process'.

та транзиту, в Аналітичній доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради (2016 р.) Білорусь згадується як один із ТОП-10 партнерів України у сфері військово-технічної співпраці та в зв'язку з дискусіями довкола ідеї формування Балто-Чорноморської системи співробітництва, що, як зазначається, «не може вважатися завершеною без включення у процес її реалізації Білорусі» [1, с. 128].

Українська сторона враховує культурно-історичну близькість Білорусі до європейської цивілізації та водночас зважає на її суттєву залежність від економічної стратегії та військово-політичного курсу Росії. На думку

білоруських аналітиків, попри оборонні зобов'язання Білорусі як члена ОДКБ, яку в Мінську вважають системою колективної безпеки, в зовнішньополітичній доктрині республіки залишається певний вплив традиції нейтралітету, який визначав статус Білорусі в 1991-1993 рр. Так, у своїй військовій доктрині Мінськ дотримується трьох основних застережень, які передбачають нерозміщення іноземних військ і військових баз на своїй території; нерозміщення власних військових на території інших країн; недопущення будь-яких загроз щодо країн-сусідів. Такі установки покликані запобігати мілітаризації національної території та розбудовувати відносини довіри з сусідніми країнами. Цим зумовлена й відмова білоруського керівництва від розташування в західній Білорусі російської авіабази. Зазначений підхід сприяв поліпшенню відносин Білорусі з ЄС та країнами Центральної Східної Європи, включаючи скасування економічних санкцій. Слід також відзначити, що, враховуючи досвід Криму і Донбасу, в Мінську відчують

Виступаючи перед ЗМІ по завершенні засідання Міжурядової українсько-білоруської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, Г. Зубко зазначив, що Білорусь є для України стратегічним партнером, обсяг товарообігу з яким може бути доведено до 8 млрд дол.

занепокоєння з приводу розгортання нових російських танкових і механізованих контингентів у прямій близькості від кордонів республіки.

Білоруські експерти доволі скептично оцінюють економічні та безпекові перспективи в Балто-Чорноморському просторі та ідеї формалізації відносин між країнами, що беруть участь у різних за спрямуванням економічних проектах. На їхню думку, слід утримуватися від спроб започаткувати нові організаційні структури, використовувати існуючі формати та можливості. Зокрема це стосується угоди про вільну торгівлю між країнами СНД. Білорусь і Казахстан визнають її чинність, попри припинення російським урядом дії цієї угоди у відносинах РФ з Україною. Залишаються не використаними потенціали розвитку євро регіонів Дніпра та Бугу, які дозволяють поєднувати елементи транскордонної, міжрегіональної та транснаціональної співпраці,

отримуючи допомогу від програм та проектів Східного партнерства.

Обидві країни мають враховувати перспективи розвитку китайського проекту «Нового економічного поясу – Великого шовкового шляху», який здатен поживати економічні відносини в Чорноморсько-Балтійському регіоні із залученням країн Балтії, Вишеградської четвірки, Румунії, Болгарії, Білорусі, України та Грузії. До речі, вельми показовим у цьому контексті виглядає підписання угоди про ЗВТ між Грузією та КНР. Китай після встановлення відносин всестороннього стратегічного партнерства (2013 р.) відіграє в економічних зв'язках Білорусі все важливішу роль. Деякі з угод і контрактів, підписаних з Білоруссю під час візиту голови КНР Сі Цзіньпіна (2015 р.), передбачають значні обсяги інвестицій та пільгових кредитів. Проте одних лише китайських програм недостатньо для виправлення ситуації в білоруській економіці, яка з 2013 р.

переживає значні труднощі. На стан білоруської економіки негативно впливають нереформованість системи управління на великих промислових підприємствах, закритість європейських ринків, низький обсяг закордонних інвестицій, західні санкції проти Росії, брак сучасних технологій та низькі темпи модернізації виробництва. Зовнішня торгівля країни зазнає значних коливань, які лише частково залежать від сезонних умов. Для порівняння – загальний обсяг зовнішньої торгівлі Білорусі (експорт плюс імпорт товарів і послуг) в жовтні 2016 р. становив \$5,279 млрд, продемонструвавши несуттєве збільшення порівняно з серпнем (на \$32 млн або на +0,6%). Найбільший середньомісячний обсяг зовнішньої торгівлі Білорусі спостерігався в 2012 р., коли він становив \$8,412 млрд, з максимальним показником у травні 2012 р. (\$9,605 млрд). Натомість мінімальний показник зовнішньої тор-

гівлі був зафіксований у січні 2016 г. – \$3,845 млрд, коли він наблизився до рекордного мінімуму січня 2009 р. (\$3,349 млрд) [2].

Білоруські оглядачі пояснюють високі показники експорту в першій половині 2012 р. збільшенням переробки нафти, яка постачалася з Росії за умови сплати до бюджету РФ уніфікованого мита при подальшому експорті нафтопродуктів. Значне скорочення обсягів зовнішньої торгівлі з середини 2014 р. пояснюється глобальним зниженням цін на нафту і нафтопродукти, а також звуженням попиту на російському ринку споживчих та інвестиційних товарів, так само, як і в 2008-2009 рр., коли спостерігалось зменшення цін на нафту і метали, а згодом – і на споживчі товари. За винятком фактору енергоносіїв, подібні тенденції суттєво позначилися і на стані української економіки. В 2014-2015 рр. номінальний обсяг ВВП України скоротився зі \$133,5 млрд до \$90,6 млрд.

Обсяг двосторонньої торгівлі між Україною та Білоруссю, який в 2012 р. становив близько \$8 млрд, суттєво зменшився, і в січні-вересні оцінювався в \$2,8 млрд. Однак попри таке суттєве скорочення, в торгівлі Білорусі Україна посідає друге-третє місце, а для України Білорусь є п'ятим за обсягом торгівлі партнером.

Питанням поліпшення умов двосторонніх економічних відносин було присвячено 24-е засідання українсько-білоруської Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва

(Мінськ, 10 листопада), яке пройшло під співголо-вванням віце-прем'єра – міністра регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України Г. Зубка та першого заступника прем'єр-міністра Республіки Білорусь В. Семашка. В ході засідання роз-глядалися практичні питання взаємодії в сфері енергетики, транспорту, агропромислового комп-лексу, транзиту, машино-будування. Прагматичний підхід сторін дозволив узгодити плани, пов'язані зі спільним виробництвом залізничної техніки, ваго-нів метро, ескалаторів, вантажівок екологічного класу «Евро-6» та ін. Адже через згортання контактів із російськими підприєм-ствами Київ має шукати альтернативних поста-чальників продукції у сфері машинобудування або налагоджувати їх випуск на українських заводах. Підприємства України та Білорусі вже залучені до виробничої кооперації та виробництва на території двох країн комунальної, дорожньо-будівельної, пожежної та пасажирської техніки. Планується розширити лінійку білоруської сіль-ськогосподарської техніки та обладнання для АПК, що випускаються в Україні [3].

За повідомленням біло-руської сторони, було досягнуто домовленості про усунення деяких бар'єрів у торгівлі, зокре-ма, що стосується поста-вок в Україну білорусько-го цементу і реактивного пального. Кооперативні зв'язки охоплюють близь-ко 100 підприємств у галу-зі машинобудування та в аграрній сфері. В галузі промислової кооперації в

Україні вже створено декілька виробництв по збиранню білоруських тракторів, комбайнів, ліф-тів, вантажної техніки та тролейбусів. Передбачено можливість переробки нафти на білоруських НПЗ по давальницькій схемі. Більшість цих про-ектів спрямована на зде-шевлення вартості про-дукції, потребу у якій мають різні галузі україн-ського господарства.

Попри розбіжності в декларуванні політичних пріоритетів і нерівномір-ність політичного діалогу, дві країни залишаються принципово важливими економічними партнера-ми. 25-літній досвід взае-модії переконливо довів відсутність у сторін воро-жих намірів та налаштова-ність на конструктивні й прагматичні відносини, що мають сприяти кон-структивній співпраці та добробуту двох дружніх країн і народів.

Список використаних джерел:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє ста-новиче України в 2016 році». – К.: НІСД, 2016. – 688 с.
2. Равский М. Внешняя тор-говля Беларуси в сентябре: рекордный экспорт услуг уве-личил общее плюсовое сальдо / БДГ - Деловая Газета. 05.11.2016. URL: <http://bdg.by/news/authors/vneshnyaya-torgovlya-belarusi-v-sentyabre-rekordnyy-eksport-uslug-uvlichil-obshchee>

3. Геннадій Зубко: Продовжуємо українсько-білоруську виробничу коопе-рацію та спільний випуск техніки для метро, залізниць та пожежників / Урядовий портал. 10.11.2016. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249476394

Сергій ТОЛСТОВ,
зав. відділу
трансатлантичних
досліджень ДУ «Інститут
всесвітньої історії НАН
України»

АНОТАЦІЯ

Стаття містить огляд українсько-білоруських двосторонніх відносин з точки зору прагматичного підходу. Білорусь тісно пов'язана з Росією в політичному та економічному відношенні, що не може не позначатися на відносинах між Києвом і Мінськом. У той же час, наявні можливості економічного співробітництва й політичного діалогу дозволяють мінімізувати зовнішні загрози безпеці України.

Ключові слова: двосторонні відносини, діалог, загрози, взаємозалеж-ність, торгівля, мінський процес.

АННОТАЦІЯ

В статье представлен обзор украинско-белорусских двусторонних отношений с точки зрения прагматического подхода. Беларусь тесно связана с Россией в политическом и экономическом отношении, что не может не отражаться на отношениях между Киевом и Минском. В то же время, сохраняющиеся возможности экономического сотрудничества и политического диалога позволяют минимизировать внешние угрозы безопасности Украины.

Ключевые слова: двусторонние отношения, диалог, угрозы, взаимозави-симость, торговля, минский процесс.

Партнерство Кореї та України у світлі нових викликів

Серед завдань зовнішньої політики України значної ваги набуває використання політичних інструментів, що розширюють сферу співпраці та партнерства з іншими країнами. В цьому сенсі безумовно корисним і значимим виглядає відновлення інтересу до України з боку корейських урядових структур та бізнес-груп.

29-30 листопада в Києві відбулася міжнародна науково-практична конференція під промовистою назвою «Нове партнерство Кореї та України у світі викликів», на якій обговорювалися актуальні питання, пов'язані з врегулюванням міжнародних конфліктів, тенденціями регіональної безпеки та можливими напрямками економічної співпраці. Співорганізаторами конференції виступили Дипломатична академія України при МЗС України та посольство Республіки Корея.

В центрі уваги учасників дискусії перебували питання міжнародних відносин, пов'язані з конфліктом на Корейському півострові, взаємодією провідних держав у регіоні Північно-Східної Азії та сучасними викликами безпеки й розвитку України.

Попри суттєві структурні відмінності, які характеризують стан і статус Республіки Корея та України у відносинах міжнародної безпеки, учасники конференції звертали увагу на низку чинників, що суттєво впливають на перебіг міжнародних військових і

військово-політичних конфліктів. Зокрема це стосується різних форм втручання – прямої, опосередкованої чи дистанційної участі великих держав у конфліктних ситуаціях різного типу, присутності «ядерного чинника» в корейському та російсько-українському конфліктах, а також ключової геополітичної ролі Республіки Корея та України в прилеглих територіальних просторах.

Стосовно корейської проблеми різні впливові держави переслідують власні інтереси та мають різне бачення перспектив її врегулювання. При цьому стан відносин між Республікою Корея і КНДР офіційно залишається на стадії тимчасової угоди про перемир'я, досягнутої 27 липня 1953 р. Таким чином, де-юре обидві корейські держави (Республіка Корея і КНДР) залишаються в стані війни, оскільки після завершення руйнівного міжнародного воєнного конфлікту 1950-1953 рр. сторони не уклали мирного договору. При

цьому обидва корейських державних утворення формально визнають наявність проблеми територіального розколу країни та час від часу вдавалися до переговорів про загальнонаціональне возз'єднання. Однак, за деякими винятками, через тоталітарну специфіку північнокорейського політичного режиму такий діалог не створював реальних можливостей не тільки для поступової інтеграції, але й для різнобічної ефективної співпраці.

«Міжкорейський» конфлікт залишається головним вузлом напруженості в регіоні Північно-Східної Азії, який істотно впливає на тенденції у регіональних безпекових стосунках США, Японії, Китаю, Росії та навіть, принаймні частково, визначає характер регіональної поляризації їх інтересів. З іншого боку, принаймні до останньої фази випробувань ядерної зброї в КНДР, корейська проблема використовувалася регіональними державами як чинник збереження статус-кво та консервації регіонального

балансу сил.

По аналогії з тим специфічним статусом, який Корея займає в регіональному балансі Північно-Східної Азії, Україну можна вважати «осьовою» країною Східної Європи. Внаслідок міжнародно-політичних змін, що відбувалися з початку 1990-х рр., Україна опинилася в зоні перехресного впливу різних структур економічної інтеграції й на межі поширення військово-політичних об'єднань з відмінними й подекуди несумісними стратегічними цілями. Така ситуація зумовила вразливість української економіки, традиційно пов'язаної з ринком країн пострадянського простору, та сприяла загостренню конфлікту з Росією, який після зміни влади в Києві в лютому 2014 р. набув форми гострої багатоцільової конфронтації.

На відміну від ситуації в регіоні Північно-Східної Азії, загострення якої останніми роками було зумовлено активізацією військових програм Північної Кореї, серією випробувань її ядерної зброї та балістичних ракетних систем з подальшим висуненням ультимативних вимог до урядів Південної Кореї, США та країн-членів ООН, становище України в європейській міжнародній підсистемі зумовлено складнішим й багатоплановим комплексом проблем, суперечностей і загроз. Експерти та оглядачі вказують принаймні на три групи факторів, що

окреслюють загальний зміст «українського питання» в його сучасному вигляді та містять небезпеку подальшої неконтрольованої дестабілізації. Блок питань, які стосуються теперішнього кризового стану європейської безпеки та конфлікту між Росією та Україною, включає:

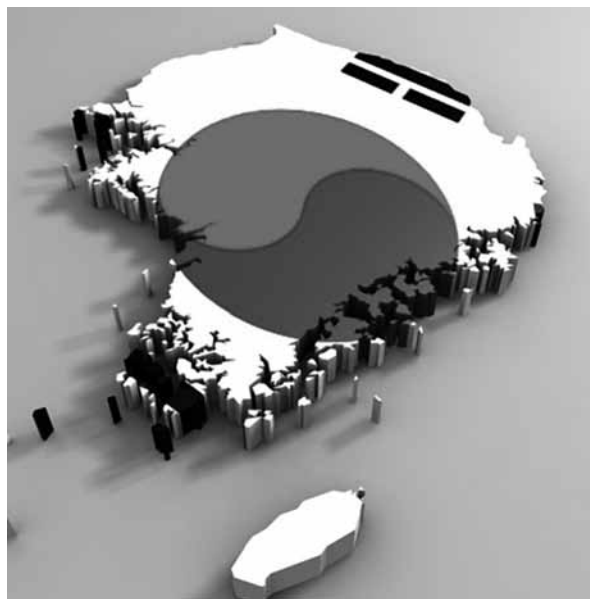
- суперечності на рівні відносин між США, НАТО в ЄС, з одного боку, та Росією, – з другого;

- власне українсько-російський конфлікт, пов'язаний з порушенням територіальної цілісності України, війною на Донбасі, торговельними обмеженнями, транзитною блокадою, санкціями, фінансово-економічними претензіями тощо;

- проблему усунення зовнішнього збройного втручання та врегулювання локального конфлікту на Донбасі (в межах загального переліку вимог і критеріїв, окреслених мінськими домовленостями 2014-2015 рр., та на базі документів, ухвалених Радою Безпеки, Генеральною Асамблеєю ООН та ОБСЄ).

Порівнюючи специфіку конфліктних ситуацій, пов'язаних з проблемами анексії Криму, воєнним конфліктом на Донбасі та

загостренням ситуації на Корейському півострові, доцільно відзначити низку близьких типологічних рис і суттєвих розбіжностей. До спільних типологічних ознак та структурних аналогій належить, насамперед, можливість використання регіональних і локальних конфліктів зовнішніми політичними акторами, які можуть, відповідно до власних цілей та потреб, використовувати ці конфлікти як чинник регулювання рівня міжнародної напруженості та впливу на політику регіональних держав. Конфліктні ситуації в Кореї та на сході України позначені відсутністю сталого режиму перемир'я, що гарантує стабільне припинення збройної конфронтації та унеможливує відновлення активних бойових дій. Як відзначив Андрій Кузьменко (посол з особливих доручень МЗС України, експерт робочої підгрупи з безпекових питань Трьохсторонньої контактної

Росії, висловленим у Будапештському меморандумі 1994 р. у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї в якості без'ядерної держави.

В ході роботи конференції «Нове партнерство Кореї та України у світі, що змінюється» були оприлюднені ґрунтовні доповіді, при-

свячені аналізу тенденцій міжнародної безпеки і структурного впливу міжнародних конфліктів на регіональні та глобальні політичні процеси. В оцінках корейських експертів чітко простежується оцінка суттєвих змін у міжнародній політичній ситуації, позначених «поверненням» геополітики, зростанням небезпеки периферійних конфліктів між вагомими з точки зору воєнного потенціалу державами, відновленням суперництва між країнами, зорієнтованими на збереження статус-кво та прибічниками ревізії регіональних балансів сил.

З боку уряду Республіки Корея висловлюється принципова зацікавленість у зміцненні загального режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Адже ядерна програма КНДР становить пряму, постійну й безпосередню загрозу безпеці Республіки Корея. При цьому враховується й те, що порушення суверенітету і територіальної цілісності України відбулося всупереч чітким обіцянкам США, Об'єднаного Королівства і

групи), неодноразово проголошуваний на Донбасі режим перемир'я загалом нагадує ситуацію на позиційних фронтах Першої світової війни.

На практиці це означає, що глобальна багатополярність, становлення якої спричиняє відчуття розпаду «ліберального світового порядку», має сприйматися як базовий чинник в аналізі політичних процесів і формуванні стратегічних підходів. Усвідомлення цього зумовлює потребу в перегляді стереотипних оцінок, що навряд чи можуть бути корисним інструментом при моделюванні політичних комбінацій, союзів та силових балансів за нових обставин, які визначатимуть умови «нової нормальності».

Професор Ом Гу Хо, декан Вищої школи міжнародних досліджень Університету Ханьян Республіки Корея переконаний, що зміни в політиці США за адміністрації нового президента Дональда Трампа можуть супроводжуватися посиленням конфронтаційних тенденцій у відносинах між США і Китаєм, призвести до відновлення атмосфери «холодної війни» й закріплення регіональної напівблокової чи коаліційної структури, в якій США, Республіка Корея та Японія протистоятимуть Росії, Китаю і КНР.

Прогноз можливих варіантів створення регіональних балансів сил потребує ретельного дослідження структурних змін в міжнародній системі. На думку професора Ом Гу Хо, серед можливих форматів модифікації геополітичної структури в Північно-Східній Азії слід враховувати такі альтернативні або асиметрично-синхронні сценарії, як виникнення та поширення регіональної зони «холодної війни», «сіноцентризм» (як потен-

ційно можливу стратегію КНР по витісненню впливу США з Євразії), «євразійство» (на основі ШОС та залучення до його проєктів більшості держав континентальної Азії), створення «Індо-Тихоокеанського простору» на основі стратегічного діалогу між Індією і США з метою збалансування впливу КНР та ін.

Методика побудови відповідних сценаріїв передбачає структурне порівняння базових інтересів та моделей поведінки основних регіональних і поза-регіональних держав, які спроможні впливати на ситуацію у відповідному регіоні, мають власні підходи до основних конфліктних проблем або можуть ефективно сприяти їх врегулюванню.

Окрім цього потребують ґрунтового врахування форми і рівні взаємозалежності між основними акторами, які впливають на стан і статус регіональної держави, що є учасником збройного конфлікту або частина території якої є зоною локального вну-

трішнього чи інтернаціоналізованого конфлікту. Приміром, за підрахунками професора Кім Те Хона (Університет Чунг-анг, Республіка Корея) у своїй політиці південнокорейський уряд має враховувати, що фактор економічної ваги торгівлі Республіки Корея з КНР становить 16,8 %. Такий розрахунок робиться на базі частки, яку посідає торгівля з КНР у формуванні ВВП Південної Кореї (в структурі ВВП Південної Кореї частка зовнішньої торгівлі становить 71%, а на Китай припадає 23% зовнішньої торгівлі Південної Кореї). Натомість для КНР фактор економічного значення торгівлі з Південною Кореєю становить лише 2,4%. Слід додати, що до загострення конфлікту з Росією в 2014 р. Україна мала схожу за своєю асиметрією структуру економічних відносин з РФ.

Оцінюючи перспективи розвитку відносин між Україною і Республікою Корея, українські експерти та оглядачі відзначають низку напрямів у різних

сферах – зокрема в політичній, економічній, технологічній і гуманітарно-освітній.

Окрім політичного діалогу та координації позицій у міжнародних організаціях, серед перспективних напрямів співпраці, в яких спостерігається суттєвий інтерес південнокорейських партнерів, доцільно відзначити такі сфери, як реконструкція української транспортної і комунальної інфраструктури, технологічна модернізація промисловості, використання можливостей зони вільної торгівлі між ЄС та Україною, розвиток співпраці в освітній галузі.

Один із важливих уроків, які безумовно потребують уваги, є досвід Південної Кореї в розбудові сучасної високотехнологічної економіки та становленні розвинутої демократичної політичної системи, що формувалися за відсутності мирного врегулювання корейського конфлікту. При цьому, однак, слід враховувати наявність зовнішніх гарантій безпеки Південної Кореї з боку США та базування на постійній основі американського контингенту чисельністю близько 28 тис. військовослужбовців. Так само, поряд із врахуванням південнокорейського феномену, для сучасного українського суспільства виглядає повчальним досвід інших держав, які спромоглися побудувати життєздатну та ефективну економіку після тривалих війн або в умовах несприятливого зовнішнього оточення, зокрема Ізраїлю, Хорватії та В'єтнаму.

Юлія ВАЛЄЄВА

The territorial defence in Poland – the influence of the ukrainian conflict experiences

УДК 94:327

The initial phase of the Ukrainian conflict caused a serious change in the conflicts perception. The Russian aggression devaluated the existing paradigm of thinking about the war and about the warfare. Bloodless annexation of the Crimean Peninsula and the following hybrid war in the Eastern Ukraine showed how this country (in fact not only Ukraine, but also various countries of the region, including NATO countries) was unprepared for asymmetric or hybrid warfare – the activity which is now the basis of the Russian military strategy.

Nearly since the beginning of the conflict military analysts from all over the Europe, paid their attention to the situation in Donbas region. One of the main conclusions, after the first few months of the struggle, was the conviction of the necessity of readiness of the armed forces to resist the new level of aggression – much more different and complicated than in not so distant times of the stability in the Central-Eastern Europe. The Russian aggression met the Ukrainian Armed Forces completely unprepared for the military actions – poorly trained, without the combat experience, not modernized, dislocated far from the area of combat action. Additionally,

even bigger problem was the extremely low morale level of the Ukrainian officers, NCO's and conscripts, which led to a common desertion and even treason. This situation has – in fact – paralyzed the Ukrainian defence capabilities.

The Ukrainian conflict, as well as the process of the Ukrainian Armed Forces transformation, was observed very attentively in the countries, which were not involved in the military actions in the Donbas region, but were deeply concerned about the possibility of the Russian aggression in the near future. In Poland, the virtual paralysis of the Ukrainian army, and its inability not only to wage a hybrid war but even to defend against the conventional conflict, was the reason of a wide-scale debate on the condition of Polish Army, its capability and readiness to repel the possible invasion. In 2010 Polish Armed Forces has ended the

АНОТАЦІЯ
Конфлікт у Східній Україні показав, що час відносного миру в Європі (особливо в Центрально-Східній) минув та держави мають переглянути їх систему оборони. Зміни мають стосуватись не тільки покращення збройних сил, а й прийняття нових рішень. Згідно з думкою багатьох експертів, територіальна оборона розглядається як один з ефективних засобів завдяки відносній дешевизні та високій моралі її учасників, котрі бажать захищати Батьківщину. Український досвід інтеграції батальйонів територіальної оборони в систему безпеки може бути корисною практикою, проте територіальна оборона є унікальною для кожної держави та конкретних умов, фінансових можливостей, кількості населення і т.д. Дана стаття ілюструє концепції Польщі щодо імплементації територіальної оборони та вплив поточного конфлікту на завдання і роль територіальної оборони.
Ключові слова: український конфлікт, територіальна оборона, Польща, Збройні Сили Польщі.

process of transition from the conscript's army to a fully professional one. Four years later, at the outbreak of the Ukrainian crisis, the average annual ceiling of the Polish Armed Forces establishment was 120.000 soldiers high, including slightly above 97.000 of the professional (active) soldiers and 20.000 high National Reserve Forces. According to many military and security experts the full professionalization of the Polish army and its relatively small size, quite understandable in the times of the region's geopolitical stability, was a very insufficient guarantee

of the safety of Polish borders and state's security in the face of the events in Ukraine.

This situation caused the public debate on the reactivation of the Territorial Defence Forces in Poland. It was not a new idea – Poland had such military formation before. According to the definition, the Territorial Defence is “a militarized form of a common defence”. Therefore, the Territorial Defence is “a part of the military system, ready to act together with the operational forces, non-military structures and civilians, a true part of common defence”. Its main goal is “to prepare and maintain the area's defence systems and crucial infrastructure across the country, to support the operational forces activities, to conduct the irregular warfare and to support any non-military defensive actions”. It is worth to notice that the theorists of the Territorial Defence role and activity define its objec-

tives not only as strictly military ones. For example Ryszard considers the participation of the Territorial Defence forces in the process of increasing the military and patriotic education of the society, as non-military objectives. This demand is a very significant one in the face of the weakened link between the civil society and the armed forces (or, as a result of the lack of conscription, the total lack of this link) and the necessity to sustain at least a basic military knowledge amongst the civilians.

The essential idea of the Territorial Defence forces functioning is their close tie with the territory (the place of residence, well known area) and with the local community. Those ties lead to the ground and informational advantage over the potential enemy in the area of operation, to the creation of ability to conduct the irregular warfare, to the effective management of the defensive position (using small guns and light weapons), and – last but not least – to the high morale (“we are defending our homes”).

The history of Polish armed conflicts and experience in irregular warfare played a very important role

in the discussion on the Territorial Defence implementation in Poland. Polish uprisings in the 19th century (e.g. the January Uprising 1863-1864), and Polish underground movement during the Second World War were based on self-organization of the fighting units, self-defence and support of the local communities to the guerrillas. In 1939-1945 such cooperation led to the establishing of the Polish Underground State with its highly extensive military structure (a unique example in Europe). Polish guerrilla experiences were also an inspiration for other countries' military theorists – for example Franz von Erlach, a member of the Swiss General Military Staff was an observer of the January Uprising and his work titled “Die Kriegsfrung Der Polen Im Jahr 1863 Nach Eigenen Beobachtungen” [Polish people's warfare in 1863 according to my observations] had become an important landmark in Switzerland's military history. On the other hand the usage of Polish National Defence units (Obrona Narodowa – Polish territorial forces) in the Polish Campaign 1939 as a reinforcement of the operational

forces in the manoeuvre warfare was – according to many military theorists – improper and became one of the negative factors which fastened the defeat.

In the post-war era, the Territorial Defence Forces were officially established in 1959, responsible for the internal security and separate from the Polish Army. In 1970 the Territorial Defence Forces numbered more than 200.000 soldiers in land forces units, air defence units and coastal defence units. In 1989 during the armed forces reduction the land units of the Territorial Defence Forces were disbanded. Even though two years later those units were partially restored, the general conception of the Territorial Defence in Poland (changed several times) envisaged a very limited role of the territorial forces in the state's defence system (f. e. in 1999 it was assumed that the Territorial Defence Forces peace-establishment will be 10.000 high and their service will be equal to the regular army units). In practice, during the following years the Territorial Defence system was partially reduced and units disbanded. In 2008 the last Territorial Defence battal-

ion was transformed and incorporated into the regular army units.

Despite the professionalization and modernisation of the Armed Forces many experts claimed, that in the face of the Territorial Defence Forces liquidation the reduction of the army to the level below 100 000 soldiers was wrong decision. One of the most prominent participants of the public debate on the Territorial Defence restoration was Prof. Romuald Szerebietew – former activist of the anti-communist opposition, right-winger, vice-minister of the Ministry of Defence in 1992 and 1997-2001. In 2010, a few years before the Russian aggression in the Ukraine, Prof. Szerebietew tried to convince about the benefits of the territorial forces using the Russo-Georgian War as an example: “The Georgian professional army failed to conquer the tiny South Ossetia, where they faced the so called militia Ossetian, that is the local territorial defence forces backed by a relatively weak garrison of Russian »peacekeeping forces«. And after the Russian offensive – only over a dozen thousands of soldiers (conscripts) with

150 tanks and air support – it turned out that the Georgian regular army is unable to defend the cities, ports and communication lines”. Prof. Szeremietiew added ominously: “Tactical Standard Operating Procedures provide a 20-30 kilometres wide defensive belt for a single brigade. According to these guidelines a regular army brigade is capable to defend the area of 150 km², which means, that the professional Polish army will be able to defend only 300-450 km of Polish border or the area of 2250 km² – more or less 1 percent of the Polish territory.”

The idea of restoration of the Territorial Defence Forces found a support in Polish pro-defence non-governmental organizations. The most influential and well organized pro-defence NGO, ObronaNarodowa.pl – Ruch na Rzecz Obrony Terytorialnej (ObronaNarodowa.pl – Movement for the Territorial Defence Reconstruction – www.obronanarodowa.pl) was established in 2011. Its members support the ideas and views of the most prominent theorists of the Territorial Defence restoration – the opinions of Prof. Szeremietiew, Col. Prof. J zef Marczak, Col. Prof. Ryszard Jakubczak and Dr. Pawe Makowiec. In 2015 ObronaNarodowa.pl issued a project of creation of the National Territorial Defence System – establishing a Civil Component of the Armed Forces, subsidiary to the regular army units, consisted of about 60.000 members of pro-defence NGO's. According to the project the NGO's (of military and rescue/life-saving character) should be registered and certified by the army. Such

decision would allow the inclusion of the pro-defence NGO's in the national defence system. Members of such NGO's would have their personal weapon and equipment stored at home (in a safe) to hasten the mobilization process (of course this requires the law changes in an area of firearms possession). The project refers to the tradition and inheritance of the WW2 Polish Home Army, and the media campaign of the ObronaNarodowa.pl NGO was called “Let's rebuild the Home Army” (“Odbudujmy AK”).

It is worth to notice, that the ObronaNarodowa.pl association not only built a theoretical background but also started to conduct the practical exercises and manoeuvres to prepare the pro-defence NGO's to be a part of the national defence system. The most important, and spectacular manoeuvres are the company's field training exercises – conducted in the inhabited urban area, testing the usage of pro-defence organization in military and non-military crisis situation. The manoeuvres help to integrate the “militias” with the

local authorities, local crisis management centres, local business and technology. Since 2013 the manoeuvres were organized in Białobrzegi, Mińsk Mazowiecki, Wodzisław Śląski, Świdnik and Ostrowiec Świętokrzyski. The last mentioned exercise was co-organized by the College of Business and Entrepreneurship in Ostrowiec Świętokrzyski (Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości – WSBiP), under the honorary patronage of the then Chief of the National Security Bureau Gen. Stanisław Koziej. Gen. Koziej's patronage was not only the prestigious distinction, but also showed the interest of the authorities in the pro-defence NGO's potential. The result of the interest was participation of the pro-defence organizations, as the partner of the Polish Armed Forces, in the combined multinational exercise “Anakonda 2016”. According to the official post-exercise statement: “Members of four organizations: FIA Defence Association (Fideles et Instructi Armis), ObronaNarodowa.

pl, Legia Akademicka and ZS »Strzelec« realized regional defence exercises in four locations: W drzyn, Bia a G ra, Orzysz and D ba. These associations were invited to present their capabilities in this year's manoeuvres. Operations of FIA company was realized together with 2nd and 9th Reconnaissance Regiments and soldiers from 25th Air Cavalry Brigade during the exercise of medics.”

The increase of the importance of the pro-defence organizations since 2014 was undoubtedly connected with the Ukrainian crisis and the disassembly of the Ukrainian professional army forces, and relatively successful attempt of the implementation of the voluntary territorial battalions into the Ukrainian security system. As it was noticed at the beginning of this article, a catalyst for the debate on the Territorial Defence restoration was, to a great extent, the situation in Ukraine. What, in 2013 was a poorly significant debate of a group of theorists and almost unknown pro-defence NGO's, two years later became an official con-

cept of the Polish Ministry of Defence.

In November 2014 the Polish Ministry of Defence made a crucial decision which fastened the cooperation with the pro-defence NGO's – Maj. Gen. Bogusław Pacek was appointed as the ministry's Agent for the Civil Pro-defence Initiatives. His main objectives were to foster and coordinate the cooperation with the NGO's, be the liaison unit between the government and organizations, prepare the legal and system framework of such collaboration and support the pro-defence ideas and initiatives. One of the main results of this partnership was the partial consolidation of the pro-defence NGO's. On 20th – 21st March more than 450 from 120 associations, NGO's, paramilitary groups took part in the first Congress of the Pro-defence Organizations where seven of the biggest organizations established a federation. Their main tasks were to support the Polish defence and security, assist the emergency management system and built the patriotic attitude, especially amongst the young Poles. Even though the federation's influence on the defence policy was inconsiderable, its foundation (and the congress itself) was one of the milestones in the creation of the civil pro-defence awareness and debate.

The first official Ministry's of Defence concept of the territorial defence forces was announced in October 2015. According to the official and unofficial information, the so called National Guard was to be an organization responsible for complementing the fighting

army units at war, and supporting the crisis management (e.g. during the natural disaster) at peacetime. Its strength was estimated to be 300.000 members – army reservists, the pro-defence paramilitary organizations members, fire-fighters (especially the Volunteer Fire Departments members), customs officers, Rifleman's Associations members, hunters etc. Unfortunately, the idea was a part of the electoral debate, and was hastily and only roughly prepared. Shortly after the parliamentary elections on 25th October 2015, and the change of the government in Poland, the debate on the Territorial Defence was restored.

In November 2015, in his first address in the Sejm's National Defence Commission, the Minister of Defence Antoni Macierewicz stated, that the Territorial Defence implementation will be one the main tasks of his department. On the beginning of 2016 Ministry of Defence announced, that the first units of the territorial forces will be ready in the same year – according to the initial plans it was to be three brigades (partially deployed) established in the North-Eastern Poland, near the Polish-Russian and Polish-Belorussian border. Ultimately the ministry wanted to create at least one brigade in each voivodeship (one company in each county). Its command structure and dependency was not officially announced, as well as its equipment and weaponry. According to some of the officials, the ministry was considering establishing of two components – the territorial one, armed with small arms, anti-armour launchers or light mortars,

and the highly mobile one, armed even with the old T-72 tanks.

In April 2016 a Polish think-tank the National Centre of Strategic Studies (NCSS) issued a report on the conceptions of the territorial defence in Poland undertaking a comprehensive analysis of the conditions and recommendations of territorial forces implementation. According to the report the Territorial Defence Forces main tasks are:

- A. military combat operations – the regular combat activities including defence, attack, delaying operations etc. in close or direct contact with the enemy forces;
- B. military combat support – the combat activities with no or very rare direct contact with the enemy forces, usually behind the own lines, such as the defence and protection of the critical infrastructure, provision of logistic and supply lines, traffic control, protection of the civilians and anti-sabotage actions;
- C. non-military policing actions – any non-combat activities supporting the Police forces against smuggling, illegal immigration, organized crime, destabilization etc.;
- D. non-military rescue actions (including natural disaster crisis management);
- E. pro-patriotic and pro-defence actions amongst the civilians in a peacetime.

The report indicated three main conceptions of the Territorial Defence Forces in Poland, indicating their main premises, assumed structures, armament and training activities. The main

differences are visible in "A", "B" and "C" tasks, "D" and "E" tasks are treated as secondary in each concept.

1) Territorial concept – realisation of "B" tasks mainly, and limited actions of "A" tasks (defensive and delaying actions), avoiding of the battle with the regular enemy forces, supporting the regular army. This concept assumes the "territorialisation" of the units – a TDF brigade operates on the area of its original voivodeship (one brigade in each voivodeship, two brigades in Mazovia voivodeship), attached to its area of operation. According to the report the main part of the territorial forces should be the light infantry which determines the armament and equipment – light vehicles (f.e. Honker multi-purpose all-terrain truck from army surplus or pickup trucks), AKMS assault rifles, RPG-7 grenade launchers and also new armament produced by the Polish military industry, f. e. Grom air-defence system or LM-60D mortar. The main advantages of this concept are: relatively easy training course (local training) and very low cost of implementation. However, in case of a full-scale conflict such forces may be insufficient.

2) Mobile (mechanized) concept – it assumes the creation of two components: the territorial one (as in the "territorial concept") and the mobile one able to the manoeuvre operations outside the area of province. Such mobile component should be an

Делегація Чернівецького університету під час конференції про регіональну безпеку в Островці Свєнтокшиському

enhancement of the regular forces, ready to execute the “A” tasks. Its structure should consist of 3-4 mechanized brigades as a mobile component (in the selected provinces), and the territorial component (similar to the “territorial concept”). The armament should consist of a T-72 tanks (from army surplus) and BMP-1 (or similar) infantry fighting vehicles, artillery etc. for the mobile component, and the small arms for the territorial component. The mobile forces training process was envisaged as an expensive (due to the propellants and usage of the combat vehicles), long-term (the need to prepare well trained operators, especially vehicle crews) and extraterritorial (including tank firing ranges and training grounds). The main advantage is the increase of the combat capabilities of the Polish Armed Forces.

3) Policing (militia) concept – realisation of “C” tasks. The forces armament and equipment should be similar to the police units (small arms, bare-barrelled guns,

batons etc.) or to the light infantry armament, but without the anti-armour and air-defence systems. This concept however, was not considered by the Ministry of Defence.

It is certain, that the report was a very important document, reckoned by the ministry’s officials. In July 2016 the Ministry of Defence established the Bureau for the Territorial Defence Implementation and announced the initial information about the plan of the future Territorial Defence Forces foundation, in which the one could find a strong influence of the report’s “territorial concept”. The plan assumed

establishing of 17 brigades: three brigades in the Eastern Poland in the first half of 2017 and three more in the North-Central Poland till the end of 2017, next five in the Central Poland in 2018 and the last six on the West in 2019. The TDF strength was announced as 45.000 soldiers (364 companies in 86 battalions in 17 brigades). Their main tasks were nearly the same as “B”, “D” and “E” tasks mentioned in the NCSS report.

In the following months the issue of the Territorial Defence Forces implementation was the subject of parliamentary, experts and public discussion. The opponents pointed out many

uncertainties and worries, such as lack of legislation, expenditures (concern whether the creation of the territorial forces will not weaken the financing of the regular armed forces), tasks of such forces (concern of the malfeasance during the potential policing actions) or the problem of the weapon storage. Some military experts (f.e. Lt. Gen. Waldemar Skrzypczak, Col. Stanisław Kulczyński) indicated that the training process – 16-days-long unitary training and two-days-long weekend trainings during a year (approx. 30 days of training a year) – is completely insufficient in a modern battlefield reality.

Виступ к.політ.н. Сергія Бостана з ЧНУ на конференції

In the beginning of September 2016 Polish military industry companies introduced their offer towards the Territorial Defence Forces including Beryl and MSBS assault rifles, UKM-2000 and WKM-B machine guns, sniper rifles, mortars, air-defence system, anti-armour grenade launchers, optics, drones etc.

Despite many uncertainties, the legislation works were undergoing in the Polish parliament. On 16th November 2016 the Polish Sejm approved the "Territorial Defence Act" (amendment for the General Defence Duty Act). The amendment indicates the creation of the Territorial Defence Forces as the fifth branch of the Polish Armed Forces (next to the Land Forces, Navy, Air Force and Special Forces) with strength of 35.000 soldiers (reservists and also non-trained volunteers) in 17 brigades, with Polish-made armament.

The significance of the Territorial Defence Forces

in the defence system in Poland will undoubtedly become a subject experts meetings and discussion. The first debate on this matter – the international scientific conference "Territorial Defence and its Significance in the Contemporary Security Systems", under the honorary patronage of the Chief of the National Security Bureau Mr. Paweł Soloch, took place in Ostrowiec Świętokrzyski on 17th – 18th November 2016, the next day after the Sejm of the Republic of Poland (the lower house of the Polish parliament) approved the "Territorial Defence Act".

Bibliography:

1. Jakubczak R., Marczak J., *Obrona terytorialna Polski na progu XXI w.*, Warszawa 1998
2. Jakubczak R., *Współczesne wojska obrony terytorialnej*, Warszawa 2014
3. Kajetanowicz J., *Wojska Obrony Terytorialnej Kraju w systemie bezpieczeństwa Polski w latach 1959-1989*, „Poligon”, 2013, No. 2

4. *Mendershausen H., Territorial Defence in NATO and Non-NATO Europe, A Report prepared for Office of the Assistant Secretary of Defence, Santa Monica 1973*

5. *Paszyn M., Kordowski M., Zalewski W., Koncepcja obrony*

terytorialnej w Polsce, Narodowe Centrum Studiów

Strategicznych, Warszawa 2016
6. *Szeremietiew R., Siła złego... Niemcy-Polska-Rosja*, Warszawa 2015

7. *von Erlach F., Die Kriegsführung Der polen Im Jahr 1863 Nach Eigenen Beobachtungen*, Darmstadt & Leipzig 1866

8. *Decyzja nr 460/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 20 listopada 2014 w sprawie powołania Pełnomocnika Ministra Obrony Narodowej do Spraw Społecznych Inicjatyw Proobronnych*, Dz. Urz. MON z 2014, poz. 373

Jakub ŻAK,

Assoc. Prof., Deputy Head of the Faculty of the National Security of the College of Business and Entrepreneurship in Ostrowiec Świętokrzyski,

Paweł GOTOWIECKI,

Assoc. Prof., Associate Editor-in-Chief of "Ante Portas – Security Studies" scientific journal, president of the Central-European Institute of Research and Strategic Analysis CIRSA

SUMMARY:

The conflict in the Eastern Ukraine showed, that the age of a relative peace in Europe has ended, and European - especially Central-European - countries should revive their defence systems. Such improvement regards not only the regular Armed Forces development, but also requires new solutions. According to many military experts the Territorial Defence is considered as one of the effective mean of deterrence - relatively cheap, with high morale and will to defend the homeland. The Ukrainian experience in the implementation of the territorial battalions into the security system may be a good practice, however the Territorial Defence is highly unique for particular country's possible threats, financial abilities, the population potential etc. This article is to illustrate the Polish conceptions of the Territorial Defence Forces implementation, and the influence of present conflict on their main role and tasks.

Key words: Ukrainian conflict, Territorial Defence, Poland, Polish Armed Forces

АННОТАЦИЯ

Конфликт в Восточной Украине показал, что время относительного мира в Европе (особенно в Центральной и Восточной) прошло и государства должны пересмотреть систему обороны. Изменения должны касаться не только улучшения вооруженных сил, но и принятия новых решений. Согласно мнению многих экспертов, территориальная оборона рассматривается как одно из наиболее эффективных средств за счет относительной дешевизны и высокой морали ее участников, желающих защищать свою Родину. Украинский опыт интеграции батальонов территориальной обороны в систему безопасности может быть полезной практикой, однако территориальная оборона является уникальной для каждого государства и конкретных условий, финансовых возможностей, численности населения и т.д. Данная статья иллюстрирует концепции Польши по имплементации территориальной обороны и влияние текущего конфликта на задачи и роль территориальной обороны.

Ключевые слова: украинский конфликт, территориальная оборона, Польша, Вооруженные Силы Польши.

Сучасні виклики для української європейськості

УДК 94:327

Практика і проблеми українського державотворення дуже тісно пов'язані з розумінням дискурсів етнічності та європейськості. Видається, що саме на рівні загальносуспільних дискурсів, і передусім наукового дискурсу, знаходиться тепер фронт боротьби за визначення української етнічності. Не йдеться при цьому про надання українськості конкретних змістів, а, перш за все, про те, чи майбутні уявлення українців про себе набиратимуть форм, притаманних західноєвропейським концепціям народу, чи проектів, сформульованих у Росії.

Із самого початку зауважимо, що з численних теорій на особливу увагу заслуговує концепція Михайла Бахтіна, який вказує на механізми, що втримують дискурсивний характер текстів і мови загалом – ті децентралізаційні сили явищ і централізаційні тенденції нашого розуміння. На думку М. Бахтіна, фактичне суспільне середовище є різномовне, а ті сили централізації та інтеграції спираються на концепцію монолітної мови, яка «ніколи не є чимось даним, завжди становить постулат і в кожному хвили мовного життя знаходиться в опозиції до реальної різномовності» [1, с. 95].

Дана концепція не тільки підкреслює наявність напруги між суспільними практиками і текстом (сло-

вом), а й вказує на існування напруги в самих практиках і словах. Це орієнтує аналіз на пошук нових площин незчепленості суспільного досвіду, пов'язаного з українським народом, у сучасних текстах публічного простору: інтернет-ресурсах, публіцистичних матеріалах і наукових працях. Це означає, що точки співвіднесення для концепції українського народу знаходяться не тільки в українському суспільстві, а й поза ним: це західні та російські концепції народу й етнічності, рецептовані українською літературою.

Західні концепції народу

Важливий поворотний пункт у дискурсі, який відбувається довкола народу, принесли 80-ті роки і поява праць Бенедикта Андерсо-

Summary

The biggest geopolitical challenge of sovereign Ukraine is and will long be a problem finding a balance between East and West. The political and intellectual dimensions of Ukraine have a European orientation. However, there is a geopolitical vein in Russia's desire to maintain its influence.

Keywords: Ukraine, Europe, Russia, discourse, ethnicity, nation, concept

на [2] та Ернеста Геллнера [3]. Ті роботи стосуються генези і теорії народу та сприймаються як повне вираження опозиційних поглядів, що описують західну етнічність в межах наукового дискурсу.

Позиція Геллнера визначається як статистична, а Андерсона як культурна. Єдиним обґрунтуванням такої термінології є те, що Е. Геллнер сприймає народ як результат суспільних і культурних процесів, пов'язаних із розвитком індустріального суспільства і конкретно з діяльністю сучасної держави. Б. Андерсон натомість описує народ як культурно обумовлену схему сприймання суспільної діяльно-

сті, що сформувалася на основі попередніх уявлень і новітніх суспільно-культурних змін. На практиці перший з авторів багато уваги присвячує національній культурі, яка є безпосередньою точкою співвідношення для національних уявлень, а другий не відмовляється від визначення цього народу крізь призму політичної суверенності. Усе ж таки видається, що відмінності в описуванні народу тими авторами не зводяться тільки до проблеми його генези.

Ключами до опису можуть бути метафори виробничого закладу і читача газети (аналогічно до апеляцій, наявних у працях Геллнера й Андерсона). Геллнерівський народ передусім описується як продукт процесу індустріалізації. Його існування спричинене об'єктивними обумовленнями цього процесу – як те, що автомобільний завод виробляє автомобілі. Об'єктивність процесу виробництва легітимізує натуральність продукту – звідси популярне порівняння цього ж автора відсутності національної приналежності з втратою тіні. Такий продукт має масовий характер, з іншого ж боку, кожен завод (чи сучасна держава) не має

винятковості на ринку. Отож народи є подібними продуктами, які масово використовуються, але мають власну «марку». Видається, що Геллнер визнає доволіність вибраної «марки» (володіння означеною національною приналежністю), припускаючи все-таки, що в новітні часи народи є продуктом, без якого не можна обійтися, вони є необхідними. Однак навіть аналізуючи механізми вибору «марки» (створення нової держави), він наводить на думку, що вибір етнічності не є випадковим, а виникає зі сплетіння певних суспільних обумовлень. Описаний Геллнером приклад розпаду «Мегаломанії» також показує, як, на відміну від можливості володіння багатьма автомобілями, можна володіти тільки одним народом, що імпліцитно сприймається як результат фактичного поділу «ринку» заводами-державами.

У Андерсона буття в народі є тим самим, що й читання газет, – найбільше

значення відіграє прив'язаність індивіда до визначеного світоглядного профілю (народу як уявленої спільноти). Так само, як газета здобуває собі юрми вірних читачів, так і народи закріплюють своє інтерсуб'єктивне існування як шляхом зміцнення в читачах певних читацьких навиків, догодження тим навикам, так і пристосуванням до їхніх смаків, що змінюються. Народ у цьому випадку сприймається більш еластично. У застосованій Андерсоном перспективі містяться акцентовані Геллнером проблемні факторів, які утворюють уявлення про народ (редакції і друкарі) та суспільно-культурні процеси модернізації суспільств (виробництва), й другопланові проблеми, менш суттєві для розуміння народу. Таким чином, хоча газета теж є продуктом, та в зіставленні з автомобілем чи одягом вона є більш символічним (це не папір, а зміст повідомлення), ніж «об'єктивним» виробом. Читання газет не є необхід-

ним – це винятково суспільно поцінована й бажана поведінка. Можна читати багато газет, хоча тільки одну вважати «своєю», бути її постійним читачем. Можна також докорінно змінити переваги й ототожнюватися з іншою газетою, але це вже потаємні думки наслідків припущень Андерсона, бо сам він не присвячував цій проблемі особливої уваги. Його радше цікавило виникнення читачтва і тривання цього взірця поведінки в різному часі й місцях.

Резонанс тих відмінностей починає помічатися в 90-тих роках ХХ століття. Тоді дихотомія дискурсу про етнічність і народ продовжується в нових шатах, окреслених як суперечка примордіалізму з інструменталізмом [4].

Тепер усе-таки важко описувати ті теоретичні позиції, усвідомлюючи, що примордіалізм був скоріше поглядом, сконструйованим його противниками з опертям на сумнівну інтерпретацію певних попередніх праць. Однак наявність тих позицій є дуже значною. Жак Еллер і Рід Коуглан вагомо доозначили відмінності в поглядах Геллнера й Андерсона, які раніше були недостатньо роз'яснені.

Отож, примордіалізм у його найчистішому вигляді, створеному тими дослідниками, припускає:

1) апіорність тотожності і прив'язаності, окреслених як «примордіальні», які «...є дані, а р'іорі, первинні, раніші від будь-якого досвіду та взаємодії»;

2) невимовність «примордіальних» відчуттів, які «...не можуть аналізуватися у співвідношеннях із суспільною взаємодією»;

3) афективність, тобто

звертання уваги передусім на емоційний бік зв'язку і відчуттів, окреслюваних як «примордіальні». Інструменталізм же акцентує на змінності етнічності, на її залежності від дій індивідів та на передумові, «що люди (і народи) можуть формувати і змінювати та формують і змінюють свою етнічну приписку від впливом подій і середовища». Здається, що напруження між тим, у якій сфері етнічність/народ є «дані», а в якій конструйовані, настільки постійно і наскільки ситуативно, є весь час вагомою ознакою наукового дискурсу.

Одночасно з цими дискусіями в той період з'являються чергові пропозиції тлумачення національної проблематики.

Радикальним розв'язанням є заперечення значення народу взагалі або також у його «модерністській» версії. Постмодернізм, бо з цією течією пов'язуються вказані пропозиції, проголошує: «Кордони і національні тотожності змішуються. Кожен є туристом, іммігрантом, біженцем, вигнанцем чи гастарбайтером, переміщуючись із однієї частини світу в іншу. Нова глобальна культурна економія формується новими технологіями, змінними монетарними системами та масмедійними картинами, які перепливають через національні кордони». Етнічні кордони є політичною маніпуляцією, функцією, яка не відповідає дійсності. Та дійсність – це глобальна екумена, у якій здійснюються транснаціональні міграції, як у Ульфа Ганнерза, або також цілком нове *ethnoscapes*, яке описує Ар'юн Апшадурай.

Відповіддю на постмо-

дернізм є теорія Міхаеля Білліга [5]. Банальний націоналізм – це десакралізована, щоденна і слабо експлікована форма прив'язання до етнічності. Слабка «видимість» націоналізму не свідчить, однак, про його слабкість. Завдяки своєму поширенню в масовій щоденності він має велику репродуктивну здатність. Отож кожної миті він може активізувати широкі маси населення. Так відбувається, перш за все, завдяки *deixis* народу, якими є не тільки розуміння дому й вітчизни, а й, передусім, категорія «ми». Таким чином, кордони існують – це етнічні кордони, які відділяють «нас» від «інших». Вони постійно застосовуються, часто мимовільно. Можливо, вони не є примордіальними, а набутими й такими, якими можна постійно маніпулювати, але на Заході схильність до етнічного розмежування повсюдно наявна. У багатьох точках ця робота апелює до способу мислення Б. Андерсона тому, що гострі полеміки звернені до тих, хто заперечує етнічність, а не приписує їй вище значення.

Багатоголосся наукової оповіді про народ є конфузом для традиційного сприймання науки. Різноманітність часто буває трактована як наслідок ідеологічного вплутування дослідників з різними поглядами. Це аргумент, який використовується в полеміках наведених тут авторів. Інструменталізм описує себе як відкидання заідеологізованого примордіалізму, постмодернізм дискутує з категорією народу взагалі, а Біллінг полемізує з постмодернізмом. Дискурсивне потрактування тих поглядів є

привабливою альтернативою, хоча воно й не вирішує всіх сумнівів на тему відмінностей в тлумаченні народу і не має наміру їх ліквідувати. Практичне застосування такого багатоголосся свідчення того, що в межах одного суспільства може існувати багато інших, навіть суперечливих інтерпретаційних проєктів, які описують зв'язок індивіда з суспільною сукупністю. Таким чином, схвалення різноманітності форм народу і етнічності можна визнати специфічною ознакою національно-го дискурсу на Заході.

Українське сприйняття західних теорій

Як ті погляди переносяться на українську науку? О. Супруненко, приміром, стверджує, що «Україна прямує шляхом поточної і наукової стабілізації своєї картини світу» [6, с. 138]. Це означало б, що в академічному дискурсі та в щоденній (банальній) інтерпретаційній практиці з'являються не тільки бахтінівські диференціюючі сили (різномовність), а й централізуючі та інтегруючі. Жодна з тих сил не мусить і не може

здобути винятковості в дискурсах про народ. Існування централізуючих сил усе-таки дає дозвіл на створення переконання про можливості взаємного розуміння незалежно від фактичної суспільної різномовності. Науковий дискурс в Україні, власне кажучи, повинен бути одним із суттєвих факторів, які інтегрують сукупність суспільних дискурсів щодо українського народу. Аргументом такої тези є хоча б думка А. Гідденса, що суспільні науки становлять «інституціоналізовану рефлексійність» [7, с. 4], яка надає учасникам суспільного життя відповідний інструментарій для розуміння проблеми.

Українські соціологічні теорії народу були проаналізовані Аллою Карнаух [8]. Вона звертає увагу на два вагомні, на мою думку, елементи української соціології: сильну залежність сучасних українських досліджень від західних концепцій народу та проблему розрізнення термінів «нація» і «народ». Підсумовуючи академічний дискурс, вона наводить тезу Г. Касьянова: «Теоретичні та емпіричні дослідження «української версії» ста-

новлення і розвитку народу й націоналізму відповідають висновкам і узагальненням, які були сформульовані з оперттям на досвід конкретних європейських шкіл. Та схожість може бути пояснена як «другорядність» (спізнання) українського націоналізму відносно європейських народів, народів попередніх». На думку Карнаух, міркування українських дослідників залишаються в межах західних теорій. Видається, що фактично не тільки згадані в цьому аналізі дослідники орієнтуються на пристосування сьогодення до українського досвіду до західноєвропейських категорій. Я. Грицак *explicité* звертається до концепції Б. Андерсона, вказує на прийняття такої перспективи як уникнення помилок української і радянської історіографії в описі творення українського народу.

Однак застосовуючи таку перспективу в аналізі українського народу, з'являється проблема дуалізму національних процесів. «Національна солідарність українських мас у Галичині, – пише Єкельчук, – усе-таки залишалася в чіткому контрасті щодо

амбівалентних національних і суспільних самовизначень в частині України, де правила росіяни». Автор вказує на те, що та слабкість з початку XX століття була помітна й наприкінці століття, коли головною причиною створення незалежної держави був розпад СРСР та порозуміння еліт – опозиційних і комуністичних. На думку Я. Грицака, у нинішню добу в українському дискурсі стираються дві «національні ідеї» – українська і радянська, а їхня популярність географічно розкладається згідно поділу захід-схід. Той поділ накладається на відмінності, помітні в кількісних даних, які підкреслюють цю двоїстість суспільства. Ними є релігійні відмінності, мовні і тотожнісні, які абсолютно підходять до Гантінгтонівської моделі зіткнення західної і російської цивілізацій на лінії довоєнного кордону Польщі й СРСР. Деякі з дослідників трактують той дуалізм як принципову ознаку українського суспільства. Інші підкреслюють складний, але необов'язково дуалістичний чи дихотомічний образ України. Він є неоднозначним, бо спільною спадщиною пострадянського простору є те, що тут не творяться «групові тотожності, які чітко взаємовиключаються». Наталія Черниш висловлює думку, що таким же суттєвим, як територіальний поділ, фактором, який диференціює національні та громадянські ідентифікації, є вік досліджуваних, але спектр вибору суспільної тотожності є значно ширшим, ніж вибір між українцем/росіянином/радянською людиною. На погляд Я. Грицака, соціологічні

дослідження швидше вказують на те, що «формування української тотожності є, щоправда, проблемою в Україні, але проблемою зовсім не найважливішою. Прямо навпаки, можна стверджувати, що зі всіх проблем, які пережила Україна за останні 10-15 років, збереження національної стабільності супроти великим регіональним і мовно-культурним поділам постає як проблема, що найкраще піддається регуляції» [91].

Висновком із цього є, однак, те, що дуалізм політичного дискурсу має також свій відповідник у дискурсі тотожності, бо з'являються дослідження та інтерпретації, які підкреслюють чи то відносну єдність процесів тотожності в Україні, чи то неусувну відмінність українських тотожностей. Це може мати зв'язок із загальною теорією народу в Україні, яка, незалежно від популярності західних позицій, зберігає двоїстість категорій, що описують національну групу – народ і нації.

Дотримуючись концепції М. Бахтіна, зняряддям централізуючих сил є мова. Застосування певних категорій у мові – академічний і

розмовний – може наближувати українські дискурси або до західного способу мислення, або до російського. Раніше наведені приклади демонструють ті елементи дискурсу, які орієнтуються на централізацію на базі західних категорій. Поняття народу і нації пов'язує українську думку з російською традицією. На цей зв'язок звертає увагу А. Карнаух, але раніше його помітив Володимир Павлючук у контексті ідей євроазіатизму Лева Гумільова. Як зауважує А. Карнаух, українські автори добре знають теорію Гумільова, але не дуже охоче її використовують. Можливо, це пов'язане з її сучасним використанням у російській соціології. Роман Кісь подає гадку, що праці Дугіна, Плешкова та ін. – це основа «реваншистсько-імперської політики Кремля», яка є «фундаментально антизахідною», водночас стверджуючи, що євроазіатизм «наповнює думки, серця, щоденні зв'язки і саме життя десятків мільйонів у містах і селах України». Разом із тим це пояснює антипатію українських дослідників до цієї теорії і визнання тез В. Павлючука, які твердять, що східні схеми

сприймання національної проблематики не є чужими поточному досвіду українського народу.

Російська теорія нації і народу

Сучасну російську версію категорії Л. Гумільова пропонує О. Дугін [10]. Звичайно, основою є етнос як «органічна, жива сукупність», яка переноситься на розмірковування автора про те, що етнос має зв'язок із моральністю та духовною сферою. Для цілей даного аналізу ключовим є, однак, розміщення в теорії Дугіна категорії народу і нації. На його думку, «народ – це етнос, який увійшов у історію». Такий народ є продуктом, складеним із різних суспільних верств (еліти і маси), які постали внаслідок переваги одного етносу над іншими етносами. Водночас народ охоплює собою етнос, володіючи все-таки власними властивостями, які не оприявнюються в самому етносі. Далі О. Дугін стверджує, що «народ, розкриваючись як історичний феномен, обов'язково набирає наступних форм – держави, релігії, цивілізації. Ті форми можуть виступати незалежно..., але можуть також виступати разом або в довільній конфігурації. Наявність суспільства як народу дозволяє переходити з однієї до іншої форми. Саме народ гарантує тим формам міцність, тяглість і реальність».

Таким чином, народ зберігає суттєві примордіальні властивості буття, якими був наділений етнос. До того ж він є активним суб'єктом історії, який надає сенс своїм формам. Ті погляди дуже

виразно видно в іншій праці О. Дугіна, присвяченій євроазіатизму. У ній він звертається до конкретної ситуації етносу і «російського» народу, порушуючи теоретичну спробу обґрунтування політичних претензій сучасної Росії до відновлення впливів на території колишнього СРСР. Це є той імперський штрих поглядів автора, на який вказує вже цитований Р. Кісь.

Термін «нація» стосується явищ, які вже не мають такої автотелічної ваги. «Нація, – пише О. Дугін, – це дуже політичне поняття, нерозривно пов'язане з державою, навіть із конкретною державою – теперішньою європейською, буржуазною модерністською державою». Це, щоправда, одна з фундаментальних категорій теорій О. Дугіна, яка є похідною етносу і вибудовується на народі, хоча якісно вона відмінна від нього, враховуючи її складність і диференційність. Так як народ приховує в собі етнос, так нація приховує за «своїм фасадом» народ.

Цікаво, що така започаткована об'єктивна «структура» етнічних категорій слугує О. Дугіну для виявлення суперечок між примордіалізмом і конструктивізмом у західній соціології. Етнос як духовне буття і народ як історичне буття повинні описуватися у примордіальних категоріях (хоча автор визнає, що певні елементи народу є конструйованими). Нація як західний продукт піддається опису тільки в конструктивістських категоріях, які – так само, як інструменталізм – в основному малоадекватні до опису сильних етнічних категорій.

Україна між Європою і Євразією

Чи схожі українські розуміння нації і народу? Уже на рівні простої рефлексії над ситуацією у нинішній Україні можна піддати сумніву тезу, що євразійський проект повністю приймається «десятками мільйонів» мешканців України. У такій ситуації теперішня картина російсько-українського конфлікту виглядала б дещо інакше і рішуче не на користь України. Можливо, пряме прикладання російських схем є таким самим джерелом незрозуміння національних проблем в Україні, як і впровадження західних проектів.

У академічному українському дискурсі вживання понять народу і нації є інакшим, ніж у О. Дугіна. Власне кажучи, усі вже згадані автори вважають, що це терміни майже рівнозначні. А. Карнаух, аналізуючи погляди кількох авторитетних українських авторів, зазначає: «В українській мові в офіційних та

менш офіційних ситуаціях, у розмовній мові, панує певний дефініційний хаос: для визначення українців як етнічної групи часто вживається поняття нація, натомість, щоб підкреслити всіх громадян, – український народ» [8]. Авторка звертається також до Конституції України, в якій «українська нація» і «український народ» з'являються одне за одним у преамбулі. А сама ж вона визнає розв'язання цієї проблеми, прийняте В. Павлючоком. Цей автор стверджує, що відносно народу «нація більш-менш означає те саме, однак те поняття використовується тоді, коли мається на меті видобути активний аспект народу, який бореться за свою державність». Доволі довгі міркування С. Єкельчука на тему нації мають на меті показати не тільки значення відмінності цього терміну (хоча цей автор так її інтерпретує), а розміщення його в контексті статистичного і культурного розуміння народу. Асоціюючи

націю з культурною концепцією, він вміщує ту категорію в рамках основного свого часу західного дискурсу.

Важливим елементом академічного дискурсу є підручники. Вони – посередники між академічними проектами народу та індивідуальними інтерпретаційними проектами. На прикладі апробованих українським Міністерством освіти і науки двох підручників із Рівного й Києва можна дозволити собі на зіставлення категорій, які цікавлять нас, із дотеперішніми визначеннями. В «Основах соціології» Євгенії Тихомирової (Рівне/Луцьк) не з'являється поняття народу, але виключно етносу і нації. Хоча вона й подає концепцію Гумільова, але також вказує на те, що інші автори вважають: «...етнос, як і нація, – це винятково суспільні явища». Опис нації є класичним представленням західних теорій народу. Натомість більш широко описана традиція українського розуміння нації, яка все-таки базується на типових ознаках західного сприйняття народу: політичній свідомості, культурній специфіці та володінні державою.

Другий підручник, який редагував Володимир Піча, має словниковий характер, і в ньому з'являються три терміни. Етнос, однак, дефініюваний як «особливий тип спільноти людей, яка історично постала і є специфічною формою їхнього колективного буття». Основою тієї спільноти є мова, релігія і самосвідомість, а формами – національність і нація. Опис цієї категорії поєднує певні елементи розуміння етносу та етнічності, сприй-

маної або як тотожність, або як культурні ознаки групи. «Народ» має два значення: широке – це «всі мешканці даної країни чи держави. У вузькому сенсі про народ можна говорити як про окремий етнос». Щоправда, у детальному описі з'являються змісти, уже знані з праці О. Дугіна, такі як його складеність з різних суспільних верств, але це поняття має доволі штучний вигляд (не наведене в описі етносу). Його широке розуміння нагадує «громадянське суспільство» О. Дугіна і, можливо, є своєрідним сплавом двох ідей: західної, суспільства як спільноти громадян, і східної, у якому суспільство є історично-моральним суб'єктом. «Нація» є терміном, який описує «сучасні народи», які є об'єктом «соціології нації», отже, загалом підходить до західного розуміння народу. Як словесне джерело цього терміна подане patio (з тлумаченням народ, плем'я), один раз термін «народ» трактується також у тому тексті як заміник нації.

Як бачимо, вплив російських концепцій народу і нації видається менш ретельно скопійованим в українській літературі, ніж західноєвропейські теорії. Однак, за тезою О. Супрунєнко, усі обмінності і співприсутності «народу» і «нації» в академічних текстах не створюють переконання про «наукову стабілізацію картини світу». Помітні відмінності не є при цьому драматичним розривом, але, напевно, ситуативним припасовуванням категоріального інструментарію, яким ми володіємо. Це все ж таки призводить до того, що важко розпізнати в якому

моменті, апелюючи до українськості, ми апелюємо до культурного народу, політичного народу чи й до громадянського суспільства. Такі академічні дилеми все ж таки не повинні наперед вирішувати спосіб створення поточних дискурсів, хоча вони й позначаються на повідомленні, зорієнтованому для ширших суспільних категорій.

Сила і слабкість європейськості України

Даний аналіз засвідчує, що науковий український дискурс дуже міцно закорінений у європейському мисленні. Події двох останніх років чітко демонструють, що мислення в категоріях європейського народу не є винятковою ознакою української еліти. Рішуча перемога проєвропейських партій на виборах у жовтні 2014 року показує, що політичний дискурс теж переорієнтований на західноєвропейські категорії, які підтримує значна частина загалу суспільства. Більше того, видається, що українсько-російський конфлікт швидше, мабуть, зміцнює таку кристалізацію інтерпретування українськості. Опосередковано це видно на території Донбасу, який є районом безпосереднього не тільки збройного конфлікту, а й ідеологічного (чи інтерпретаційного). За Аллою Киридон [11], тепер там можна спостерігати складні суспільні процеси, які не вміщуються в інтерпретаційні рамки ні російської, ні європейської національної парадигми. Таким чином, утворюється специфічна сфера дискурсивного прикордоння, яка не є якимось зміщенням візії народу, але певною безсенсовною або неста-

більною формою інтерпретування себе й інших.

Однозначність інтелектуальної та політичної спрямованості – це сильні сторони української європейськості.

Слабкою стороною є те, що, з соціологічної точки зору, поки що немає жодних передумов, які б вказували на те, чи і наскільки міцно таке спрямування вкоренилося у повсякденні, у локальних дискурсах українського суспільства. Варто ж пам'ятати, що у парламентських виборах взяли участь трохи більше половини виборців (52,42%). Отож, навіть за умов виразної загрози українській державності, значна частина суспільства може залишитися політично інертною.

Список використаних джерел:

1. Bachtin Michail, 1982, *Słowo w powieści, w: tenże, Problemy literatury i estetyki, tłum. Wincenty Grajewski, Czytelnik, Warszawa.*
2. Anderson Benedict, 1997, *Wspólnoty wyobrażone, tłum. Stefan Amsterdamski, Znak, Kraków.*
3. Gellner Ernest, 1991, *Narody i nacjonalizm, tłum. T. Holówka, PIW, Warszawa.*
4. Eller Jack, 1999, *From Culture to Ethnicity to Conflict, University of Michigan Press, Michigan.*
5. Billig Michael, 2008, *Banalny nacjonalizm, tłum. Maciek Sekerdej, Znak, Kraków.*

6. Suprunenko Olha, 2008, *Sensy społeczne versus struktura społeczeństwa ukraińskiego: szkic hipotetyczny, tłum. Bogdan Salej, „Nowa Ukraina”, z.1-2(5-6).*

7. Giddens Anthony, 2001, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności, tłum. A. Sulżycka, PWN, Warszawa.*

8. Karnaukh Alla, 2013, *Świadomość narodowa po komunizmie w wieloetnicznych zbiorowościach na Zaporoziu, praca doktorska, maszynopis, Wydział Socjologiczno-Historyczny, Uniwersytet Rzeszowski.*

9. Грицак Ярослав, 2002, *Про сенсовність і безсенсовність націоналізму в Україні, „Дух і літера”, nr 11-12.*

10. Дугин Александр, 2004, *Проект „Евразия”, Яуза, Москва; Дугин Александр, 2011, Этносоциология, Академический Проект, Москва.*

11. Kyrydon Alla, 2015, *Rekonstrukcja mapy myśli Majdanu na podstawie obrazów mieszkańców Donbasu, w: A. Chudzik (red.), Na pograniczech. Kulturowe obrazy ludzi i miejsc, Kraków.*

Даріуш ВОЯКОВСЬКИЙ,

доктор габілітований,
доктор наук з соціології,
керівник закладу
центральноєвропейських
студій Жешувського
університету (Республіка
Польща)

У матеріалі використані
репродукції картин
Валерія Франчука

АНОТАЦІЯ

Найбільшим геополітичним викликом суверенній Україні є і ще тривалий час буде проблема віднайдення балансу між Сходом і Заходом. У політичному та інтелектуальному вимірах Україна має європейські орієнтації. Однак в геополітичному ключі спостерігається прагнення Росії зберегти свій вплив.

Ключові слова: Україна, Європа, Росія, дискурс, етнос, нація, концепція.

АННОТАЦИЯ

Крупнейшим геополитическим вызовом суверенной Украине есть и еще долго будет проблема нахождения баланса между Востоком и Западом. В политическом и интеллектуальном измерениях Украина имеет европейские ориентации. Однако в геополитическом ключе наблюдается стремление России сохранить свое влияние.

Ключевые слова: Украина, Европа, Россия, дискурс, этнос, нация, концепция.

Збереження культурного суверенітету Канади як засіб забезпечення національної єдності

УДК 94 (71

Збереження культурної унікальності та різноманітності в умовах глобалізації, коли світ все більше стає уніфікованим, є однією з нагальних проблем для сучасних держав. В епоху поширення гомогенних культурних та політичних цінностей підтримка культурної самобутності своєї країни виступає не тільки засобом захисту національної культури та ідентичності, а й є основою для національної єдності.

Приклад Канади з її білінгвізмом та небезпечною «культурного поглинання» з боку сусідніх США є важливим та актуальним для вивчення в Україні. Американський культурний вплив сьогодні становить проблему не тільки для канадського суспільства. Помітним явищем сучасного розвитку культури стала масова вестернізація світу за «американським зразком».

Як відомо, особливість Канади полягає у тому, що, окрім наявності двох основних національних груп («англофонів» та «франкофонів»), кожна з яких намагається захищати власну ідентичність, важливий вплив на розвиток культури мають сусідні США. Тому підтримка та захист канадського культурного суверенітету на державному рівні спрямовані на забезпечення національної єдності як всередині держави (створення рівних умов для збереження та розвитку різних мов і культур в рамках

політики мультикультуралізму), так і ззовні (захист канадського культурного суверенітету в контексті вимушеного спротиву американській масовій культурі). Ключову роль у цьому контексті відіграє система комунікацій та мовлення.

На законодавчому рівні перші заходи щодо забезпечення зв'язку в межах Канади були здійснені ще у другій половині XIX ст. Це був Закон про телеграф 1852 р., будівництво першої трансатлантичної лінії зв'язку між Ірландією та Ньюфаундлендом у 1866 р., утворення «Телефонної компанії Белла» у 1880 р. У 1905 р., у зв'язку із розвитком радіо, було прийнято Закон про радіо та телеграф, який являв собою перше канадське законодавство щодо бездротового зв'язку, а у

Summary

There is proposed an overview of the main areas of Canada's policies in the field of promotion of the cultural sovereignty of the country. The main dimensions of this policy is state regulation of broadcasting policy, support of bilingualism, "Canadian content" and Canada's cultural diversity within multiculturalism politics, the promotion of Canadian cultural industries and so on. One of the current trends in this policy is the usage of innovation in digital technologies and the involvement of the civil society into discussion of main topical issues of Canada's broadcasting.

Keywords: cultural sovereignty, Canada, Canadian content

1913 р. до його юрисдикції був переданий і радіотелефонний сектор. З 1918 р. було запроваджено експериментальне ліцензування на мовлення для радіостанцій [1; с.299].

У зв'язку із виникненням низки приватних радіостанцій з 1920-х рр. набули своєї актуальності питання захисту канадського ефіру від сусідніх США. Відзначимо, що збільшення присутності американських програм, трансльованих канадськими радіостанціями, спровокувало тривалі дебати про культурну ідентич-

ність у Канаді. Це було викликано тим, що канадські приватні радіостанції зіткнулися з проблемами конкурентної боротьби за своїх слухачів з американськими радіостанціями, бо останні мали більшу популярність [2]. У 1923 р. було прийнято поправку до Закону про радіо та телеграф 1905 р., яка надавала право на отримання ліцензій на мовлення у Канаді тільки британським підданним [1, с. 300]. Цей захід був покликаний запобігти використанню американцями канадських радіохвиль. Окрім цього, з

1928 р. була створена Королівська комісія для консультування з питань майбутнього мовлення в Канаді.

Саме з тих часів відбувалося формування канадської національної системи мовлення. Так, на офіційному сайті Канадської Телерадіомовної Корпорації (Canadian Broadcasting Corporation CBC, далі – Сі-Бі-Сі) наголошується, що започаткування національного мовлення було викликано необхідністю забезпечити «канадську присутність на радіо, аби протистояти американському впливу і захищати канадську культуру» [2]. У 1929 р. було прийнято рішення про створення компанії державної форми власності, яка мала опікуватися мовленням на всій території Канади. З того часу почала працювати низка комісій, які відповідали за організацію національного мовлення, а також приймалися та удосконалювалися закони, що регулювали цю сферу. Так, у 1936 р. була утворена Канадська радіомовна корпорація, що стала першим державним національним суспільним мовником Канади. Згодом, у 1952 р., з початком телевізійних трансляцій саме вона стала вже згаданою вище Сі-Бі-Сі, яка діє і дотепер. Її призначенням стало забезпечення підготовки та трансляція власної продукції, а також регулювання програм канадського радіо та телебачення, що випускалися приватними станціями [1, с. 300].

Головну роль у процесах державного регулювання у сфері мовлення та захисту канадського культурного продукту відігравало кілька інституцій. Спочатку це

була Сі-Бі-Сі, яка поєднувала функції мовної та регуляторної компанії, чим викликала незадоволення приватного сектору у телерадіомовленні. У 1958 р., відповідно до Закону про мовлення, була утворена Рада керуючих трансляцією, яка отримала право встановлювати норми, аби забезпечувати пріоритетність канадським програмам, що транслювалися національними та приватними компаніями. Мандат цієї Ради включав заохочення більш широкого використання «канадських талантів» і підтримки національного характеру системи мовлення.

У 1968 р., коли був прийнятий новий Закон про мовлення, Раду керуючих трансляцією замінила Комісія з питань радіо та телебачення. З 1976 р., у зв'язку із розширенням її повноважень (додався нагляд за системами телекомунікацій), вона отримала назву Канадської комісії з питань радіо, телебачення та телекомунікацій, яка діє і дотепер. Означена комісія мала регулювати всі форми діяльності, пов'язані з телерадіотрансляціями, а також з телекомунікаційними компаніями.

Закон про мовлення 1968 р. відображав політику двомовності та мульт-

культуралізму Канади, бо у ньому мовлення англійською та французькою мовами було затверджено як форму збереження канадської культурної специфіки. Відзначимо, що питання французької мови кілька разів ставало у центрі уваги в Канаді. Так, наприклад, у 1985 р. за результатами діяльності спеціально утвореного Федерального Провінційного комітету з питань про майбутнє франкомовного телебачення була підготована спеціальна доповідь, де рекомендувалося визнати наявність специфіки франкомовної складової в рамках канадської системи мовлення. У тому ж році була опублікована ще одна доповідь, підготовлена Канадською комісією з питань радіо, телебачення та телекомунікацій, на тему «Політика мовлення,

що відображає мовне і культурне розмаїття Канади» [3]. Тож двомовність у системі мовлення Канади остаточно затвердилася.

У 1991 р. були прийняті поправки до Закону про мовлення 1968 р., у яких підкреслювалася важливість двомовності, культурного різноманіття й особливе місце аборигенів у канадському суспільстві, а також робився наголос на забезпеченні рівноправності жінок, корінного населення та меншин. У 1993 р. був прийнятий Закон про телекомунікації, в якому наголошувалося на тому, що зв'язок здійснює «важливу роль у підтримці ідентичності Канади і суверенітету» [4, р.4].

Слід відзначити, що державна політика Канади у сфері телерадіомовлення з самого початку містила дві головні складові: «протекціоністську» – підтримувати канадські приватні та національні компанії у їх конкуренції з американськими компаніями, та «культурницьку» – сприяти наповненню канадського ефіру власним культурним продуктом («канадським контентом»). При цьому, упродовж XX століття у цій політиці можна виокремити певні умовні періоди:

- у 1920-х – середині 1950-х рр. ця політика здебільшого полягала у підтримці канадських телерадіокомпаній на протидію проникненню американських компаній до мовного простору Канади;

- з кінця 1950-х рр. на перший план вийшли проблеми «канадського контенту» та підтримки власного культурного продукту;

- в умовах глобалізації до цих складових додалися заходи щодо врахування сучасних інновацій у системі масової комунікації [1, с. 300-303].

Із середини 1990-х рр. у контексті здійснення переходу до інформаційного суспільства у Канаді (що регламентувалося низкою державних ініціатив) було запропоновано побудувати так звану Канадську інформаційну магістраль. Серед основних завдань, пов'язаних з реалізацією цього плану, передбачалося: забезпечення умов для конкуренції і регулювання, яке б відповідало суспільним інтересам; сприяння інноваціям, інвестиціям та розвитку нових послуг; створення нових робочих місць; реалізація економічних і соціальних переваг для всіх канадців, що дасть їм змогу особисто брати участь у формуванні інформаційного суспільства тощо. Слід звернути увагу на те, що особливий акцент робився на необхідності збільшити канадський контент, розвивати національний діалог та зміцнювати канадський суверенітет і культурну самобутність.

Тож наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. державне регулювання стосувалося вже не стільки «канадського контенту» та

забезпечення канадської ідентичності, скільки інновацій у сфері комунікацій. У 1999 р. були здійснені перші регулювання, пов'язані з мережею Інтернет. Так у Канаді було створено одну з найсучасніших телекомунікаційних і мовних систем, що стала результатом скоординованих дій, спрямованих на подолання відстаней і географічних умов, які роз'єднують канадців.

Одним з пріоритетів внутрішньої політики Канади у цій галузі було саме посилення суверенітету Канади і канадської культурної ідентичності. Можна навести слова голови Постійної комісії з питань канадської спадщини Кліффорда Лінкольна (обіймав цю посаду в 1997-2004 рр.): «Система мовлення має життєво важливе значення для нашого життя як канадців. Вона відображає наш шлях і сенс буття, вона з'єднує нас як людей та громадян, і це відкриває нас іншим людям та народам світу. Для країни величезних розмірів і відстаней мовлення є основним зв'язком для нас, нашим голосом та слухом» [5, р. 618]. Він був ініціатором колективної доповіді з промовистою

назвою «Наш культурний суверенітет: друге століття канадського мовлення» (2003 р.) [5], де були визначені основні складові державної політики у цій галузі.

Слід звернути увагу на те, що державна політика у цій сфері спрямована не тільки на захист канадського національного суверенітету, а й на скоординовані дії держави, приватного сектора і громадських організацій, що лежать в основі національної єдності. Так, однією з останніх тенденцій державної політики у сфері мовлення та збереження культурного суверенітету Канади є акцентування уваги на місцевих громадах та забезпечення доступу усіх канадців до високоякісних місцевих новин. Наприклад, влітку 2016 р. було ухвалено засади нової політики

місцевого телебачення, які рекомендують враховувати важливість місцевих новин, необхідність фінансування у цій галузі, забезпечення постійного доступу канадців до системи мовлення за допомогою нових цифрових технологій.

Збереження культурного суверенітету Канади інституційно забезпечується через функціонування спеціальних структур. Однією з них є Міністерство з питань канадської спадщини, утворене у 1993 р., яке відповідає за збереження, підтримку та розвиток мистецтва, культури, медіа, телекомунікацій, офіційних мов, а також прав жінок, спорту та мультикультуралізму [6]. Діяльність цього міністерства спрямована на створення умов для підтримки канадської ідентичності та цінностей, культурного розвитку та культурної спадщини Канади. Серед основних напрямів роботи міністерства можна назвати наступні: фінансування різноманітних програм та проєктів, орієнтованих на підтримку культури, історії, спадку, спорту та офіційних мов; організація урочистих заходів, присвячених пам'ятним подіям з історії Канади; популяризація інформації про державні символи Канади, її історію, державний устрій;

надання доступу до об'єктів культурної спадщини, а також забезпечення їх збереження та вивчення; розробка культурної політики всередині Канади; підтримка діяльності національних музеїв, архівів та бібліотек; робота з іммігрантами з метою їх швидкої адаптації до нового суспільства [7].

Міністерство намагається відповідати сучасним тенденціям: його поточна діяльність докладно висвітлюється на офіційному сайті. Серед найновіших заходів можна назвати започаткований у вересні 2016 р. проект «Канадський контент у цифровому світі», спрямований на зміцнення позицій канадської культури в епоху глобалізації. Ініціатор проекту – нині діючий міністр з питань канадської спадщини Мелані Жолі – задекларувала поєднання зусиль канадської громади та уряду. Тож, в основі нового проекту – консультації та вироблення дієвих інструментів, які мають забезпечити інноваційний характер канадського культурного сегменту [8]. Головним об'єктом обговорення є масова культура, а саме інформаційно-розважальний контент, представлений на телебаченні, радіо, кіно, у цифрових засобах масової інформації, відеоіграх, музиці, книгах, газетах і журналах. Відповідність умов розвитку канадської культури новим вимогам епохи цифрових технологій оцінюється як один із вимірів добробуту Канади.

Слід відзначити, що канадці сприймають питання підтримки своєї культури та канадського контенту не тільки з позицій суто розвитку культу-

ри. У багатьох документах та матеріалах на цю тему чітко простежується економічна складова. Наприклад, сфера культури розглядається не тільки як важлива для поширення канадської культури, а й у контексті створення нових робочих місць та залучення інвестицій ззовні.

В цілому, варто визнати, канадська державна політика, спрямована на підтримку культурного суверенітету Канади, є складною і комплексною. Вона передбачає низку взаємопов'язаних заходів, спрямованих не тільки на створення сприятливих умов для розвитку канадської культури та її поширення за допомогою різноманітних каналів сучасного мовлення. Важливу роль у цьому відіграє політика підтримки канадського контенту, яка почалася у 1929 р. із висновку Королівської комісії з радіомовлення про те, що «канадські радіослухачі потребують канадського мовлення», продовжувалася усе XX ст. та залишається головним напрямом державної політики у сфері захисту культурного суверенітету й в середині 2010-х рр. Однією з характерних рис останніх років стало прагнення врахувати

новітні тенденції, а саме – використання сучасних засобів масової комунікації та інновації для збереження канадської культури та поширення її надбань за межами Канади.

Список використаних джерел:

1. Бессонова М.М. Політика підтримки власного культурного продукту: канадський контент та досвід для України / М.М. Бессонова // Наукові праці історичного факультету ЗНУ. – Випуск XXXI. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – С. 299-304.
2. Our History [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cbc.radio-canada.ca/en/explore/our-history/>
3. Canadian Broadcasting Chronology [Електронний

ресурс] – Режим доступу: <http://www.parl.gc.ca>

4. Telecommunications Act 1993

[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/T-3.4.pdf>

5. Our Cultural Sovereignty: The Second Century of Canadian Broadcasting [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.parl.gc.ca/content/hoc/Committee/372/HERI/Reports/RP1032284/herirp02/herirp02-e.pdf>

6. Department of Canadian Heritage Act [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.canlii.org/en/ca/laws/stat/sc-1995-c-11/latest/sc-1995-c-11.html>

7. Canadian Heritage [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage.html>

8. Strengthening Canadian content creation, discovery and export in a digital world [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.canada.ca/en/services/culture/consultations/pre-consultation.html>

Марина БЕССОНОВА

кандидат історичних наук, доцент, Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», старший науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень

АНОТАЦІЯ

Здійснюється огляд основних напрямів політики Канади, орієнтованої на забезпечення культурного суверенітету цієї країни. Головними вимірами цієї політики є державне регулювання сфери мовлення, політика підтримки двомовності, «канадського контенту» та культурного різноманіття Канади в рамках політики мультикультуралізму, сприяння канадській культурній індустрії тощо. Одним з сучасних напрямів у цій галузі є використання інновацій у сфері цифрових технологій та залучення громадянського суспільства до обговорення актуальних проблем розвитку мовлення у Канаді.

Ключові слова: культурний суверенітет, Канада, «канадський контент».

АННОТАЦИЯ

Осуществляется обзор основных направлений политики Канады, ориентированной на обеспечение культурного суверенитета этой страны. Главными измерениями этой политики является государственное регулирование сферы вещания, политика поддержки двуязычия, «канадского контента» и культурного многообразия Канады в рамках политики мультикультурализма, содействие канадской культурной индустрии. Одним из современных направлений в этой области является использование инноваций в сфере цифровых технологий и привлечение гражданского общества к обсуждению актуальных проблем развития сферы вещания в Канаде.

Ключевые слова: культурный суверенитет, Канада, «канадский контент».

Італійські та іспанські студії професора Піскорського – погляд через сторіччя

УДК 94:327

Увазі читача пропонується книга італійських та іспанських студій відомого історика, доктора всесвітньої історії, професора Володимира Костянтиновича Піскорського (29 липня (10 серпня) 1867, м. Одеса – 03(16) серпня 1910, Казань), засновника української іспаністики та європеїстики.

Думка про те, що інституційну історію роблять люди, може здатися банальною. Але її варто нагадати, бо ще більшою мірою це відноситься й до історичної науки, що існує у вигляді праць її представників. Немає й не може бути історичної науки без постаті дослідника. Джерела мертві, поки до них не звернеться допитливий людський розум. Мовчать папки з архівними документами, доки не розкриє їх людська рука. Сплять у землі приховані пластами століть залишки давніх культур, доки їх не торкнеться лопата археолога. Тому історія історичної науки – це історія творчої діяльності вчених. Історія науки іноді може бути навіть більш захоплюючим явищем, ніж детективи або політичні романи. У ній (історії науки) діють живі люди з їхніми пристрастями і прагненнями, перемогами і поразками, просуваннями до істини й помилками.

Проф. В.К. Піскорський – історик-іспанолюб, медієвіст, фундатор української іспаністики, професор (1899), член-кореспондент

Рецензія на монографію: **Піскорський В.К. Флорентійський збірник / Відп. ред.: П.С. Сохань, В.О. Дятлов; Ред. кол.: О.О. Маврін, О.О. Новікова, З.П. Борисюк, В.В. Іщенко, І.С. Пічугіна, В.О. Дятлов, М.К. Кеда; Упорядники: Кеда М.К., Новікова О.О., Пічугіна І.С. / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України; Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка; Інститут всеобщей истории РАН; Научно-исследовательский отдел рукописей Российской государственной библиотеки. – Київ; Москва; Чернігів: Вид-во «ИВИ РАН», 2013. – 372 с. ISBN 978-5-94067-392-7.**

Барселонської королівської Академії наук і мистецтв (1901). 18 квітня 1901 р. за заслуги перед іспанською наукою В. Піскорського обрали членом-кореспондентом Барселонської королівської Академії красномислення і природничих наук, до яких належала й історія. З цього приводу журнал «Revista critica de Historia y literatura» писав: «Не так давно ми мали можливість познайомитися з молодим викладачем Київського університету Володимиром Піскорським, чия працьовитість і любов до іспанських традицій, до вивчення іспанської історії швидко завоювали симпатії не тільки корифеїв науки, а й кожної освіченої людини. Дон Піскорський справді дуже швидко став приятелем усім нам, тим, з ким він спілкувався і дискутував. Після від'їзду він залишив по собі найкращі спогади і чудові надії. Його праці в галузі іспаністики складаються з чотирьох монографій, що викликають велику заці-

кавленість. Ми завжди будемо вдячні таким людям, як викладач Піскорський, які спромоглися присвятити всю свою любов і сили питанням внутрішнього життя іспанського народу».

За своїм походженням В.К. Піскорський належав до великої, сказати б, типово київської родини, в якій зішлись шляхи польського роду Піскорських, росіян Саханських, українців Андрієнків і Кулішів. Родинна хроніка Піскорських зберегла імена й події з часів Польсько-Литовського князівства, однак дід і батько Володимира Піскорського вже не мали ані дворянських привілеїв, ані статків. Дід Карл служив у Києві на пошті, батько Костянтин – на газовому заводі. Певно, це від них успадкував Володимир, один із чотирьох дітей в сім'ї, демократизм переконань, звичку до праці й вміння терпіти нестатки.

А втім, працювали охоче й заможніші Саханські: дві сестри Олени Степанівни,

матері майбутнього вченого, вчителювали у Подільській жіночій гімназії в Києві. Брат разом із відомим інженером-будівельником Струве споруджував залізничний міст у Кременчуці та Ливарний міст у Петербурзі, 1886 року брав участь у створенні київського трамвая. Дружина Володимира Костянтиновича Піскорського, Зінаїда Захарівна Андрієнко, походила з дворян козацького роду: її прапрадід бився під Полтавою у війську гетьмана Данила Апостола, дід Хома Іванович і баба Марфа Василівна Куліші були кріпаками. Колись їх відвідав Тарас Шевченко, і ця подія стала родинною легендою...

Професор В.К. Піскорський писав свої праці здебільшого російською мовою. Він не був «свідомим українцем» у поширеному нині розумінні цих слів, проте належав до найвідданіших синів України.

Закінчив історико-філологічний факультет Київ-

ського університету, де навчався в період 1886-1890 рр. (учень В. Антоновича й І. Лучицького). У 1891-1894 роках – стипендіат, а з 1893 року – приват-доцент Київського університету. Наукове відрядження за кордон (Франція) і тривале перебування в Іспанії надали йому можливість зосередити сферу наукових інтересів на історії Європи, зокрема Іспанії, Італії й Португалії. Попрацювавши в архівах Саламанки, Ескуріала, Вальядоліда, Мурсії, Мадрида під час першої поїздки до Іспанії, Піскорський опублікував магістерське дослідження «Кастільські кортеси в перехідну епоху від середніх віків до нового часу» і у 1897 році отримав ступінь магістра, а через три роки у 1901 році захистив докторську дисертацію «Кріпосне право в Каталонії в середні віки»; 2 серпня 1901 р. йому було присуджено ступінь доктора всесвітньої історії.

В.К. Піскорський, до речі, був першим іноземним ученим, якому дозволили працювати в королівському архіві Іспанії. Його «Історія Іспанії та Португалії» увійшла до колекції «Історія Європи за епохами і країнами» (за ред. М.І. Кареева та І.В. Лучицького).

У період з 1899 по 1904 роки основним місцем роботи Володимира Костянтиновича Піскорського став Ніжинський історико-філологічний інститут князя Безбородька (нині – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). Проф. В.К. Піскорський працював на кафедрі професором всесвітньої історії.

З плином часу доля закинула проф. В.К. Піскорського до Казані, де він викладав на кафедрі всесвітньої історії Казанського університету (у період з 1906 по 1910 роки). Як свідчать архівні документи, у період 1900, 1902, 1907, 1908 і 1910 років він здійснив наукові відрядження до Німеччини, Великої Британії, Швейцарії, Італії, Португалії. Працюючи тут з 1906 року, професор створив курс «Основи господарського життя Європи», досліджував питання історії Англії, Франції та Європи в цілому. У той період написані «Нариси з історії Західної Європи», курси лекцій «Історія середніх віків», «Історія парламентських установ», а також популярна «Історія Іспанії і Португалії», яка вважається основоположним дослідженням з історії цих країн у вітчизняній науці.

У його листах і щоденниках знаходимо живі й яскраві спостереження, пов'язані з перебуванням у Мадриді, Берліні, Лондоні, Лейпцігу, Парижі, Флоренції, Римі, Вероні, Лісабоні, Сарагосі. Труднощів у спілкуванні Піскорський не відчував, адже вільно володів європейськими мовами, у тому числі й польською (батько його – поляк), грецькою та латиною. Колеги називали

Володимира Костянтиновича «зразковим працівником на європейський лад, майже панглосом».

Його наукові заслуги сприяли включенню його до відомих наукових інституцій: член Історичного товариства Нестора-літописця при Київському університеті (із 1890 року), Історичного товариства при Петербурзькому університеті (із 1891 року), історико-філологічного товариства при Історико-філологічному інституті князя Безбородька в Ніжині (із 1899 року), Київського товариства грамотності тощо.

За своїми політичними поглядами він став членом Конституційно-демократичної партії.

Серед відомих наукових досягнень цієї непересічної особистості й науковця варто відзначити (назви наукових праць мовою оригіналу): Пискорский В.К., «Вопрос о значении и происхождении шести «дурных» обычаев Каталонии»; Пискорский В.К., «История Испании и Португалии. От падения Римской империи до начала XX века»; Пискорский В.К., «Кастильские кортесы (сословные собрания) в переходную эпоху от Средних веков к Новому времени (1188-1520)»; Пискорский В.К., «Крепостное право в Каталонии в Средние века»; Пискорский В.К., «Франческо Ферручи и его время. Очерк последней борьбы Флоренции за политическую свободу (1527-1530)».

Також проф. В.К. Піскорський написав ряд статей для «Энциклопедического словаря Брокгауза и Ефрона».

До рецензованого наукового збірника увійшли

неопубліковані статті вченого з історії Італії, курс лекцій (1894-1895) з Нової історії (Епоха Відродження) і републікація книги «Франческо Ферручи и его время. Очерк последней борьбы Флоренции за политическую свободу (1527-1530)» (Київ, 1891. – 194 с.). Ці праці не втратили своєї актуальності й за нашого часу. Збірник також містить спогади вченого про перебування в Італії, його листування та ілюстративний матеріал.

В Італії В.К. Піскорський побував у Римі, Ватикані, Ф'єзолі, Венеції, Флоренції: «Флоренція чудова, як мрія. Я страшенно задоволений, що нарешті я – у серці Італії». У листі до дружини Зінаїди від 26.VI.07/8VII (понеділок, Флоренція) він зазначає: «...до мене всі ставляться з великою повагою и не інакше звертаються до мене, як «professore» (переклад – В. Циватий, С. 364-365).

Його коло наукових інтересів, діапазон наукових досліджень були досить широкими. У своїх наукових працях він відтворив історичні портрети Франческо Ферручі, Савонароли, Гарібальді, Гамбетти, Меттерніха, Бісмарка, Леонардо да Вінчі, Петрарки, Боккаччо. У рецензованій праці відтворено образи і політико-дипломатичні портрети Савонароли, Чіомпі, Гарібальді, Франческо Ферручі й багатьох інших історичних постатей досліджуваної епохи (С.С. 88-146). Не тільки історія Іспанії, Португалії, а й Італії, Англії, Франції, проблеми методології були предметом його наукових інтересів. Проте головним об'єктом його наукових зацікавлень стала Іспанія.

«Не буде перебільшенням сказати, – писав учений в одному з листів, – що з усіх країн латинського Заходу найменш вивченою є історія Іспанії».

Свої основні наукові праці В.К. Піскорський напише вже дома, на українських теренах: «Змагання поетів у Каталонії в середні віки» (Ніжин, 1900), «Питання про значення і походження «дурних» звичаїв у Каталонії» (К., 1899), «Кріпацтво в Каталонії у середні віки» (К., 1901), «Історія Іспанії та Португалії» (написана в Україні, але опублікована в СПб, 1902) та ін.

Власне, з професури лише він до кінця підтримував революційних студентів, брав участь у мітингах, визволенні політв'язнів. І студенти шанували свого вчителя. Відомий фольклорист, вихованець Ніжинського інституту В.В. Данилов писав: «Аудиторія на його лекціях завжди була переповнена. Зоровий образ його стоїть переді мною і тепер, через 60 років. Це був, у повному розумінні цього слова, джентльмен; добре запам'ятався його суто «індивідуальний» голос. У пам'яті залишилася його публічна лекція про Бісмарка і промова на річних урочистих зборах про середньовічні університети. Розповідав він змістовно, гарно, літературно, дохідливо. Студенти-історики дуже цінували Володимира Костянтиновича, тому що він залучав їх до наукової праці» (лист до Є.В. Піскорської від 3. VI. 1968). Коли на місто накотила хвиля реакції, саме студенти наполягли на від'їзді професора, врятувавши йому життя, а науці – видатного вченого.

Історик О.О. Добіаш-Рождественська пригадувала: «...У Ніжині, де я зустрічалася з професором у далекій юності, залишилися спогади, як 1905 р. професор Піскорський здивував усіх, діючи як марксист, і ліві оратори зверталися до нього «товариш» Піскорський. Це було не абищо для провінційного міста і для 1905 р.» («Культура західноєвропейського середньовіччя». М. 1987, с. 241).

Згадані вище та рецензовані в цьому доробку праці проф. В.К. Піскорського містять докладну, науково обґрунтовану інформацію про історію інституційного, політичного й дипломатичного розвитку європейських інститутів державної служби. На особливу увагу заслуговує розділ «МЕМУАРИ ТА ЛИСТУВАННЯ» (СС. 362-366), в якому допитливий читач віднайде багато цікавої додаткової інформації про предмет дослідження та тогочасну епоху.

У 1988 р. іспанському парламенту – кортесам – виповнилося 800 літ. Незадовго до цього (1977 р.) у Барселоні вийшла друком праця киянина Володимира Піскорського «Кастільські кортеси в перехідну епоху від середніх віків до нового часу (1188-1520)». Це було вже друге іспаномовне видання цієї книги вченого, якого вважають фундатором української та російської іспаністики. У передмові зазначено: «...У 1930 р. завдяки зусиллям найвидатнішого медієвіста нашого часу Клаудіо Санчеса Альборноса побачив світ іспанською мовою твір про «Кортеси Кастілії» ...історика Піскорського, опублікований у ...1897 р. Однак і тепер,

коли минуло півстоліття, думка Альборноса щодо «найкращого дослідження, яке можна прочитати про історію Кастільських кортесів», залишається слушною. Чи може бути вищою оцінка книги, перше видання якої з'явилося в українському місті Києві 80 років тому?.. Дослідження Піскорського, якому пощастило подолати всі бурі, – це той порт, куди повинен зайти кожен, хто намілившись мандрувати бурхливими морями Кастільських кортесів середньовіччя. З трьох видатних діячів минулого сторіччя, котрі займалися цією проблематикою, – Мартинес Марина, Кольмейро та Піскорський, – останній, безумовно, залишається найсучаснішим. Не дивно, що виникла необхідність нового видання цього класичного твору, який давно вже став бібліографічною рідкістю».

Для прикладу наведено образ Карла III, який відтворив у своїй найвідомішій науковій праці проф. В.К. Піскорський: «Карл III (правив з 1759 до 1788 р.) зробив спробу широких суспільних перетворень у дусі ідей Просвітництва XVIII ст. При ньому була збережена основна лінія оновлення Іспанії – її європеїзація. Здійснювався поступовий відхід від втручання держави в економічне життя, деяка лібералізація економіки. Усіляко заохочувався розвиток приватної ініціативи в промисловості при одночасному її захисті від іноземної конкуренції».

Необхідно було поширити світську освіту в усіх прошарках суспільства, і уряд не шкодував коштів для заснування численних елементарних і професій-

них шкіл, коледжів, військових училищ, семінарій і академій. «Виховання юнацтва є найважливіша галузь державного управління», – так формулював Карл III в 1771 р. одне із головних завдань своєї внутрішньої урядової діяльності». У тому ж році університети Іспанії та Латинської Америки отримали автономію. Саме за таку діяльність проф. В.К. Піскорський дав високу оцінку політичній і дипломатичній діяльності даної історичної постаті.

Проф. В.К. Піскорський був патріотом своєї Вітчизни. Перебуваючи за кордоном в наукових відрядженнях, він ні на хвилину не полишав думати про неську-Україну. І завжди, досліджуючи і вивчаючи європейську історію й політико-дипломатичний досвід, порівнював його з українським буттям і політичними проблемами на Батьківщині. Компаративний аналіз та прискіпливий погляд на політичні події приводили В.К. Піскорського до висновків, що: «Допитлива думка сучасної людини іноді обертається назад, щоб визначити, як зародилися й вирости ті сили, котрі виборюють тепер владу над світом». Праці київського вченого спонукали до роздумів над сучасними суспільно-правовими відносинами, що склалися і формувалися на його Батьківщині.

У рецензованій праці досліджуються процеси виникнення органів управління європейських держав – судових, фінансових, адміністративних і дипломатичних – у період формування і становлення витоків сучасних моделей державного управління

(від середньовіччя до Новітнього часу).

Уявляється, що політичний розвиток глобалізованого на сьогодні світу не є чимось особливим, а, як і будь-який інший розвиток, історично проходить стадії еволюції, коли нові структури або інститути вибудовуються поступово, і революційні фази швидких і якісних змін одних структур та інститутів на інші. Очевидно, що саме таку революційну зміну політичної системи ми спостерігаємо сьогодні, і тому варто долучитися до вивчення історичного досвіду, не зважаючи на його певну історичну віддаленість. Історія вчить навіть тих, хто в неї не хоче навчатися – вона їх просто провчає!!! Якщо торкнутися історіографічних досліджень інституційного розвитку Європи, то варто

зазначити, що не випадково деякі автори вбачають аналогії між розвитком світу на рубежі XX-XXI століття і середньовічною Європою або Європою раннього Нового часу.

На превеликий жаль, Володимир Костянтинович Піскорський трагічно загинув 3 серпня 1910 року, випадково (за твердженнями його біографістів) потрапивши під потяг у дачній місцевості поблизу Казані, на залізничній станції Зелений Дол (нині м. Зеленодольськ, Республіка Татарстан, РФ), хоча автор даної публікації вважає його смерть не випадковою, а пов'язаною з активною життєвою позицією та політичними переконаннями. Володимир Костянтинович, людині передових демократичних поглядів, імпонували волелюбний дух, гордість, тем-

перамент іспанців. Вірогідно його смерть була штучно спричинена, вдало імітована..., але ми сподіваємось, що історія допоможе привідкрити нам цю таємницю і дослідити трагічну загадку. Щоправда, це – уже наступна й довготривала розвідка.

Відірваний обставинами життя від землі предків, він завжди пам'ятав рідне місто – Київ («Нема нічого прекраснішого за Київ», – згадував в одному із своїх листів до рідних) і мріяв повернутися із Казані додому. На жаль, доля розпорядилася інакше. У Києві проф. В.К. Піскорський знайшов тільки своє останнє пристановище. Ховали його на Аскольдовій могилі рідні, друзі та історик Георгій Омелянович Афанасьєв, старий учитель, що пережив улюбленого учня. Могила В. Піскорського на Звіринецькому цвинтарі охороняється державою. Його науковій і громадській діяльності присвячено один з розділів експозиції в Музеї історії Києва. Світлий образ цієї благородної людини заслуговує на пам'ять і пошану нащадків.

Сподіваємось, рецензована книга зацікавить студентів-міжнародників та слухачів Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, допоможе їм у кращому розумінні сучасності на історичних прикладах при засвоєнні начальних курсів «Державне управління і державна служба», «Компаративна історія, теорія і практика дипломатії», «Дипломатія іноземних держав». Хочеться сподіватися, що ця наукова праця стане корисною зна-

хідкою для студентів, слухачів, аспірантів, докторантів, політиків і дипломатів, які з інтересом ознайомляться з витоками європейської політики й дипломатії в історичному контексті.

Вищевказані й рецензовані наукові праці проф. В.К. Піскорського вирізняються високим науковим рівнем, доступністю викладання матеріалу, розширюють світогляд читача, збагачують інформацією тих, хто цікавиться історією політико-дипломатичних та економічних відносин в європейських державах в історичній ретроспективі й перспективі.

В українській і світовій історіографії, на знак вшанування пам'яті й наукових заслуг проф. Володимира Костянтиновича ПІСКОРСЬКОГО, за ним навіки закріпилося звання «Посол вітчизняної науки».

У 2017 році виповнюється 150 років з дня народження великого і знаного у всьому світі українського науковця, медієвіста і раннього новіста, історика, фахівця із всесвітньої історії, професора Володимира Костянтиновича Піскорського. Україна повинна добре знати своїх героїв, і ця непересічна особистість, його наукова спадщина, беззаперечно, заслуговує на відповідне шанобливе ставлення і вшанування на Батьківщині – УКРАЇНІ!

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
ректор Дипломатичної
академії України при МЗС,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

Дипломатія і дипломатичний інструментарій Франциска I Валуа (1515-1547): історично-інституційний і зовнішньополітичний контексти

УДК 94(44):327

Для доби раннього Нового часу характерний об'єктивно обумовлений процес завершення інституціонального оформлення зовнішньої політики і дипломатичних служб провідних держав Європи, зокрема – Франції, Італії та Іспанії. Відповідно й постає споконвічне питання співвідношення та пріоритетності концептів «зовнішня політика» і «дипломатія». З цією проблематикою пов'язані й оцінки сучасників щодо різноманітних державно-правових форм і типів правління, інституційних політичних процесів, характеристик реальності й створення ідеалів при висвітленні завдань і практичної діяльності влади, моделей дипломатії, інститутів дипломатії, дипломатичного інструментарію тощо.

З кінця XV-XVI ст. у Франції, як і в інших країнах ранньомодерної Європи, відбулися значні зміни в суспільно-політичному устрої, що проявилось у зміцненні королівської влади та інтенсифікації процесу формування національної держави. Поряд із державотворчими процесами, як їх органічна складова, активізувалися міжнародні відносини і дипломатія, що спонукало за собою встановлення нових принципів міждержавних відносин і зовніш-

ньополітичних стратегій [1, р.15]. Від спорадичних і несистемних місій європейські країни розпочали поступовий перехід до постійних дипломатичних представництв.

Трансформація різних сфер життя соціуму ранньомодерної Європи, у тому числі й у становленні нового формату (нових норм) міжнародних відносин, сталися під впливом гуманістичних ідей Ренесансу та Реформації, що дали могутній імпульс для розвитку всіх вимірів суспільного буття – соціально-політичного, економічного та соціокультурного. Головним «актором» на цій сцені перетворень стає індивід. Міжнародні відносини, зовнішня політика і дипломатія Франції раннього Нового часу другої чверті XVI століття уособлювалися в образі та діях французького правителя – Франциска I Валуа (1515-1547), оскільки підходи, принципи, переконання, рішення та практичні дипломатичні дії якого багато в чому визначали поступ французької дипломатії XVI ст., зумовивши її подальший розвиток протягом XVI-XVIII століть.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених даній проблематиці, залишається багато дискусійних питань щодо зовнішньополітичного

Summary

The basic directions of foreign policy and diplomacy features of the formation model of France in the late of Middle Ages and early Modern period (XVI-XVIII century) is analyzed at the article. Particular attention is given to institutional development, achievements, problems and prospects of French diplomacy and the diplomatic service during the reign of Francis I Valois (1515-1547) in the context of European development studying period. Attention is paid to national characteristics diplomacy, efficiency diplomatic instruments and art negotiations Renaissance ruler Francis I Valois.

Keywords: foreign policy, diplomacy, institutionalization, diplomatic service, diplomacy model, Francis I Valois (1515-1547), France, Europe.

курсу й дипломатичної діяльності Франциска I. Адже в документальних свідченнях присутній чіткий слід від резонансності дій короля та критики його політичних противників, що породжує неоднозначні суперечливі висновки дослідників. Найбільше це стосується оцінок значення союзу Франції з мусульманською Портою: чи були дії французького короля сумісними із усталеною моделлю християнських стосунків щодо мусульманського світу, чи не були зрадницькими по відношенню до християнської Європи. Не менш важливим у цьому контексті є й питання – наскільки цей союз був необхідним для підтримання авторитету Франції та монаршої влади.

Період правління Франциска I відзначився гострим протистоянням Франції зі Священною Римською імперією, що тривало з кінця XV до середини XVI ст. Британський дослідник Дж. Елтон резюмував

позицію більшості істориків щодо Італійських воєн (1494-1559 рр.), назвавши їх деструктивною та малозрозумілою дуеллю між двома висококультурними ренесансними правителями – Карлом V Габсбургом і Франциском I Валуа [2, р. 377].

Незважаючи на різні оцінки дослідників щодо цього протистояння, залишається фактом, що там, де зіткнулися зовнішньополітичні інтереси двох амбітних правителів, французький король намагався використати як звичний дипломатичний інструментарій – залучитися підтримкою впливових правителів (наприклад, англійського монарха Генріха VIII та пап римських), так і доклав зусиль для встановлення контактів із некатоліцькими володарями (османами, протестантськими князями Шмалькальденського союзу), що було значним порушенням традиційного порядку середньовічного світу [3, с. 136-141].

Особливим стратегічним напрямом нової фран-

цузької дипломатії стала співпраця Франциска I з Сулейманом Пишним, правителем Османської імперії. Дослідник Ж. де Ламар вдало підмітив, що французький король першим відмовитися від традиційного ставлення християнського світу до турків і зробив їх активним партнером у зовнішній політиці Франції. Вибір союзником ісламської держави був досить сміливим рішенням Франциска I в умовах гострого антагонізму між європейським християнським та мусульманським світами.

Принагідно зазначимо, що саме в цей час Карл V, який позиціонував себе захисником християн-

ського світу, був постійно зайнятий побудовою різних антитурецьких союзів та витрачав шалені кошти на боротьбу з ісламом. Зауважимо, що Франциск I також свідомо позиціонував себе як релігійний та відданий християнській вірі монарх, про що свідчить часте вживання ним в ордонансах і листах титулу «найхристиянніший король» [4, р.451]. Проте, не злякавшись осуду і звинувачень у зраді щодо католицької Європи, Франциск I усе ж таки вдався до спроби секуляризації зовнішньої політики, що стало яскравим проявом ментальних зрушень у його свідомості.

Безпосередньо на вста-

новлення взаємовідносин між державами вплинув полон Франциска I після поразки французької армії в битві під Павією 24 лютого 1525 р. Мати Франциска Луїза Савойська, регент Франції під час полону короля, у 1525 році з його ініціативи направила до Порти посольство, яке, однак, так і не досягло Константинополя. Король, що перебував у Мадриді, також відрядив до султана свого агента Ж. Франкіпані з листом та усним повідомленням, які мали чіткі пропозиції – почати похід на володіння імператора, а Франція, в свою чергу, зобов'язувалась продовжувати військові дії проти Карла V. Власне, це

був прецедент, що порушував середньовічну світоглядну парадигму, коли змістилися акценти уважень щодо визначення «ворога». Одночасно це був прецедент нової ренесансної політики і дипломатії, який створив саме Франциск. Французький король, в інтересах своєї держави та зміцнення авторитету «короля-лицаря», запросив одвічних ворогів християнського світу мусульман для боротьби з особистим противником – католицьким володарем [5; 6, р. 183].

У контексті вищевикладених подій дуже цікавим є лист-відповідь султана, написаний на початку 1526 р. до Франциска I, який свідчить не тільки про те, що французький король звертався до Константинополя з проханням допомогти звільнитися з полону, але й, попри завуальований дипломатичний стиль, дозволяє зробити припущення в зацікавленості самої Порти в подібному союзі. Так, султан пише: «Ви, Франциск, король країни Франції, через вашого вірного агента Франкіпані звернулися з листом у мою Порту, притулок правителів; також ви передали через нього деякі усні доручення, поінформували нас, що ворог заволодів вашою країною і що ви самі в цей момент знаходитеся в полоні, і ви звернулися сюди за допомогою та засобами для вашого звільнення» [7, р.117].

На перший погляд незрозуміло, чому султан називає Карла V ворогом, який «заволодів вашою країною». Адже відомо, що Франція на той момент не мала суттєвих територіальних втрат, окрім гер-

цогства Бургундії. Але саме це і був прозорий натяк/посил Карлу V та, одночасно, політичне виправдання майбутньої турецької агресії. Адже хоча документ не містить відомостей про конкретну допомогу, Сулейман I у дипломатичній формі дав зрозуміти про свою безпосередню зацікавленість у військовій підтримці Франції: «Наші славні предки і наші відомі попередники (нехай Господь освятить їхні могили) ніколи не переставали воювати для того, щоб відбити ворога і підкорити нові території. Ми також йдемо їхніми слідами. Ми постійно завойовували провінції та сильні неприступні фортеці. І вдень, і вночі наші коні осідлані, наші шаблі напготові».

Дійсно, обіцянка, як показали наступні події, наповнилася грізним змістом. У 1526 р. султан почав похід на Угорщину, розбив під Мохачем чесько-угорські війська, а в 1529 р. навіть погрожував Відню, оплоту династії Габсбургів. Не залишався в боргу й Франциск I, який запустив на зимівлю мусульманських піратів у гавань Тулон, що дозволило їм грабувати іспанські судна – католицький флот.

Подальший розвиток французько-османських відносин викликає певні розбіжності в думках дослідників. Так, учений Ж. де Ламар доводить, що в 1528 чи 1529 рр. Франциск I направив до Сулеймана свого основного агента в Східній Європі Антоніо Рінкона, який, досягнувши дипломатичного успіху, повернувся до Франції в 1530 р. Дослідник називає місію Рінкона успішною, адже її наслід-

ком стали турецькі облоги Відня. Натомість британський історик Р. Кнехт вважає, що візит королівського посланця до Османської імперії відбувся в липні 1530 р., тобто після штурму Відня. Проте обидва історики погоджуються, що ця дипломатична місія в Константинополі значно зміцнила союз двох держав [8, р. 453-454; 9, р. 224].

Новим поштовхом до поглиблення співробітництва Франції з Портою було чергове загострення відносин з імперією Карла V в 30-х рр. XVI ст. Зовнішня політика і дипломатія французького короля цього періоду мала яскраво виражений світський характер. Зрілий монарх, політик і дипломат, Франциск I, у протистоянні з Карлом V, укотре відставав на другий план релігійний фактор та вступив у переговори з ворогами імператора протестантськими князями.

Невдоволені політикою Карла V – курфюрст Іоанн Саксонський, ландграф Гессенський Філіп, Ернст Люнебургський, Вольфганг Ангальтський, граф Мансфельдський та уповноважені від багатьох німецьких міст – створили 25 грудня 1530 р. в гессенському містечку Шмалькальден оборонний релі-

гійно-політичний союз проти католицьких князів та імператора, до якого приєдналось шість князів, два графа і одинадцять міст, у тому числі – Бремен і Магдебург.

Сформована доволі потужна воєнно-політична опозиція розглядала, крім релігійних питань, й проблему захисту територіального суверенітету. У травні 1532 р. Франциск I підписав договір з герцогами Баварськими, курфюрстом Саксонським, Філіпом Гессенським та іншими, який передбачав військову взаємодопомогу. Згодом, задля досягнення успіху в протистоянні з Карлом V, французький король уклав у 1534 р. безвідповідальний, з католицької точки зору, альянс із князями Шмалькальденського союзу, що знову містив умови щодо взаємної військової допомоги.

Одночасно Франциск I вів переговори з англійським королем Генріхом VIII. Не виключено, що Франциск з метою налагодження стосунків з Англією використав момент, коли Генріх розірвав відносини з Ватиканом та оголосив себе главою англіканської церкви. Саме восени 1532 р. між Францією та Англією було укладено Лондонський договір, згідно з яким

монархи зобов'язувалися надавати один одному допомогу в разі війни однієї зі сторін з імператором.

Також у жовтні цього ж року в Булоні пройшла зустріч правителів, ключовою темою якої були вже не відносини з Карлом V, а питання турецької загрози та спільне протистояння їй. Необхідно відзначити, що Франциск не планував починати військові дії проти Сулеймана, проте це не завадило йому заручитися підтримкою Англії. До того ж відзначимо, що Франциск у виборі англійського короля союзником зовсім не керувався релігійною приналежністю.

Іншим напрямом дипломатичної діяльності Франциска I були стосунки з папством. У 1533 році Катерина Медічі вийшла заміж за молодшого сина Франциска I – дофіна та майбутнього французького короля Генріха II Валуа (1547-1559). Цей шлюб сина короля Франції з племінницею Юлія Медічі, відомого з 1523 р. як папа Климент VII, дав поштовх зближенню між двором Фонтенбло і Ватиканом.

Після смерті папи, у 1534 р., Франциск почав розглядати нові комбінації дипломатичних домовленостей і політичних союзів, які б могли зміцнити його становище. Не дивно, що погляд монарха знову впав на Османську імперію, яка вже не один раз проявляла бажання співпрацювати з Францією. Маючи намір отримати підтримку найнебезпечнішого ворога імператора, у 1535 р. король відправив до султана свого посла Ж. де Ля Форета (Jean de La Forêt, de la Forest). Фран-

цузький посол, відвідавши Туніс, у травні 1535 р. прибув у супроводі Шарля де Маріяка, який служив при ньому секретарем, та Гюйома Постеля до Константинополя.

Ж. де Ля Форє, окрім своєї дипломатичної діяльності, був відомий сучасникам як знавець давніх мов, а також мав контакти з багатьма європейськими гуманістами того часу. Принагідно відзначимо, що де Ля Форє став першим постійним послом Франції при дворі султана, а після його смерті в 1537 р. це місце зайняв А. Рінкон.

У посланні, врученому де Ля Форє султану, Франциск І знову підтвердив своє бажання встановити мир, однак тут же поскаржився на те, що його намірам перешкоджають дії Карла V. І тому король просив у Сулеймана надати Франції субсидії на 1 млн золотих еку і допомоги турецького флоту. При цьому наголошувалося, що спільні дії проти імператора краще вести в Італії, де він найбільш вразливий і безпорадний. Вибір Франциска І цілком логічний, адже саме Італія стала каменем спотикання між французькою та імператорською коронами й ареною бойових дій протягом не одного десятиріччя.

Переговори, в яких брав активну участь особистий радник Сулеймана – перший візир Ібрагім-паша, тривали більше півроку. Наслідком став перший офіційний договір між християнською Францією та мусульманською Портою. Слід звернути увагу, що в самому тексті документа вказана дата 1535 р. Проте згодом французьким дослідником М. де

Аммером було уточнено шляхом перехресної перевірки з іншими джерелами, що договір підписано трохи пізніше – у лютому 1536 р.

Зміст та умови договору, на перший погляд, не були націлені проти третіх держав. Згадуючи попередні усні домовленості, що виникли в 1526 р, сторони відзначили давність своєї співпраці. Хоча в документі обумовлюється політична й військова взаємодопомога, але ніде не вказано, що союз спрямований проти Карла V. Тобто основні домовленості, про які свідчать дії учасників. Переговори між Портою та Францією велися за посередництва А. Рінкона у 1539 р. під час чергової активізації відносин між державами.

І хоча основним офіційним досягненням для Франції були вигідні умови торгівлі з Османською імперією (торговим та економічним відносинам у документі приділяється найбільша увага), але, все ж таки, не це питання було метою укладення договору. Як показали подальші події, у ході чергової війни Франциска І з імператором Порта активно підтримувала Францію у морських військових кампаніях.

Отже, можемо говорити, що нові принципи та напрями французької зовнішньої політики, і відповідно – дипломатичний інструментарій, стали наслідком світоглядної трансформації короля. Проте необхідно з'ясувати ще одне питання: як став можливим процес секуляризації свідомості самого Франциска І. Для кращого розуміння заявленої проблеми необхідно здійснити

аналіз свідчень сучасників короля. Про дипломатичну місію де Ля Форє згадує у своїх мемуарах невідомий парижанин, що жив у часи правління Франциска І [10, р. 440]. Автор не був наближеним до двору короля, про що свідчить саме джерело, проте він уважно стежив за політичним життям країни і старанно описав все, що бачив на власні очі або ж чув від таких самих простих людей. Згадка в щоденнику про стосунки короля з османами, у першу чергу, вказує на те, що ці відносини набрали широкого розголосу серед французів, а, отже, не приховувалися королем.

Сучасник Франциска І повідомляє, що в кінці грудня 1534 р. до Франції прибуло турецьке посольство та поїхало у Шателро, де на той час перебували король і королева. Згодом разом з королем вони приїхали до Парижа. Зрозуміло, що проста і мало поінформована людина, не надто розуміючись у тонкощах дипломатичної гри, сприйняла цю подію в міру свого світосприйняття. Парижанин інформує: «Галас був, коли вони прибули від Турка для того, щоб укласти союз із Королем через шлюб, і щоб охрестити себе та свого сина, на що Король відправив до Туреччини месє де Ля Форє з вищеназваним послом, всього їх було близько дванадцяти чоловік». Хоча автор відмічає, що ця подія викликала значний резонанс у суспільстві, проте він відтворює звичну середньовічну модель міжнародних відносин: союзи між державами зміцнюються династичними шлюбами; співпраця з мусульман-

ським володарем можлива лише у разі прийняття ним християнства, а хрещення його сина мало стати запорукою «чистого» потомства від майбутнього шлюбу. У такому трактуванні Франциск, направляючи до Константинополя посольство, виступає ще й християнським місіонером [11; 12].

Таким чином, парижанин або навіть не уявляв якоїсь іншої форми співпраці з мусульманським правителем, або ж прикривав дії монарха, розуміючи, що відправка посольства до Порти з метою укладення союзу певною мірою дискредитує Франциска як «найхристияннішого короля». Невідомий автор визнає, що такий формат співпраці є неприйнятним ні для християнської Європи, ні для пересічного паризького обивателя. Незважаючи на те, яке із цих двох припущень вірогідніше, явною є різниця між світоглядними парадигмами пересічного містянина, як цей невідомий парижанин, та ренесансного правителя Франциска І, відкритого до всього нового, нехай неприйнятного для більшості.

Співпраця Франциска І, короля великої християнської держави, з мусульманською Портою не залишилася непоміченою і в європейському суспільстві. 17 квітня 1536 р. Карл V виступив у Ватикані перед новим Папою Римським Павлом III (1534-1549) та колегією кардиналів з доповіддю, яка була спрямована проти Франциска І Валуа та яка є яскравою ілюстрацією сприйняття подібної зовнішньої політики і дипломатії елітарною час-

тиною суспільства. Імператор, як лідер християнсько-католицького світу, викрив «зрадницькі» відносини французького короля з Османською імперією. Даний «союз лілії та півмісяця» викликав негативний резонанс у суспільстві, але ніхто із впливових суб'єктів міжнародних відносин XVI ст. не приймав ніяких санкцій щодо Франції. Крім того, у 40-х роках, в останній період свого правління, король продовжував використовувати контакт з протестантськими князями задля зміцнення своїх зовнішньополітичних позицій та дипломатичного авторитету.

Цілком очевидно, що співпраця Франції як з османами, так і з німецькими князями була прямим наслідком боротьби двох могутніх європейських династій Габсбургів і Валуа за гегемонію в Європі, у ході якої Франциск I керувався не стільки традиційними підходами, скільки діяв з розрахунку на користь французькому королівству. Офіційний титул Франциска I – «Божою милістю король Франції» – доповнився принципом: «Король є імператором у своєму королівстві», а тому не залежить від зовнішніх сил (папи чи імператора) [13, р. 48-54; 14].

Отже, Франциск I Валуа (1515-1547) вступає в дипломатичну, військово-політичну та економічну взаємодію з правителями різного віросповідання. Король ставить державні справи на перше місце, посуваючи на другорядні позиції релігійний фактор. У зовнішній політиці монарха чітко відчуються віяння нового часу, від-

хід від середньовічних норм взаємодії суб'єктів міжнародних відносин. Ігноруючи антагонізм між християнським Заходом і мусульманським Сходом, Франциск I демонструє власну зовнішньополітичну позицію та дипломатичні погляди, очищені від релігійних середньовічних переконань.

На рубежі XV-XVI століть відбувається генеза інституціональних процесів нової зовнішньої політики і дипломатії, які знайдуть своє виявлення протягом доби раннього Нового та Нового часу. Одним із впливових політико-дипломатичних акторів і фундаторів цих процесів стала Франція – саме її модель дипломатії слугували взірцем для створення та ефективного впровадження дипломатичного інструментарію у всіх державах Європи досліджуваного періоду.

І на завершення хотілось би зазначити, що останніми роками стає все помітнішою тенденція до превалювання в наукових дослідженнях тематики узагальнюючої. Але не слід применшувати значення локальної, регіональної та країнознавчої проблематики. Адже історія дипломатії залишила нам чимало свідчень: коли те, на що тривалий час не звертали уваги, призводило до суттєвих змін в історико-політичному розвитку не лише окремих регіонів, окремих держав, а й цивілізацій та суспільств у цілому. Ключ до вирішення конфліктів дня сьогоднішнього цілком ймовірно варто шукати також і в історичній площині та в дипломатичному досвіді минулих століть.

Список використаних джерел:

1. Doucet R. *Étude sur le gouvernement de François I-er dans ses rapports avec le Parlement de Paris (1525-1527)*. – Alger-Paris, 1926.
2. Elton, G. R. *The New Cambridge Modern History*. – New York, 2004. – Vol. 2: *The Reformation, 1520-1559*.
3. Циватий В.Г. Інституції та дилеми європейської дипломатичної практики доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) // В.Г. Циватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України при МЗС України. – К.: ДАУ при МЗС України, 2016. – Вип. 21. – Частина I. – Серія «Історичні науки». – С. 136-141.
4. De Lamar J. *The ottoman Turks in sixteenth century French diplomacy* // *The Sixteenth Century Journal*. – 1985. – Vol. XVI – № 4.
5. Flassan G. *Histoire générale et raisonnée de la diplomatie française, ou de la politique de la France, depuis la fondation de la Monarchie, jusqu'à la fin du règne de Louis XVI* / G. Flassan. – Paris, 1811. – Т.1-2.
6. Jouanna A. *La France du XVI siècle. 1483 – 1598*. – Paris, 2006. – P. 183.
7. *Négociations de la France dans le Levant. Correspondances, mémoires et actes diplomatiques*.

– Paris, 1848. – Т. I.

8. De Lamar J. *The ottoman Turks ...* – P. 453-454.
9. Knecht R. J. Francis I. – Cambridge, 2005.
10. *Journal d'un bourgeois de Paris sous le règne de François premier (1515-1536)*. – Paris, 1854.
11. Bennassar B., Jasquart J. *Le XVI-e siècle* / B. Bennassar, J. Jasquart – Paris, 1972.
12. Sée H., Rebillon A. *Le XVI siècle* / H. Sée, A. Rebillon. – Paris, 1934.
13. Henry VIII and Francis I: the final conflict, 1540-1547. – Leiden, 2011.
14. Dumont J. *Corps universelle diplomatique du droit des gens*. – Amsterdam, 1726 / J. Dumont. – Т.3-4.

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
ректор Дипломатичної
академії України при МЗС,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

Людмила ВАЩУК,
кандидат історичних
наук, старший науковий
співробітник,
Дипломатична академія
України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні напрями зовнішньої політики та особливості формування моделі дипломатії Франції на рубежі Середньовіччя та раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.). Особливу увагу приділено інституціональному розвитку, здобуткам, проблемам і перспективам французької дипломатії та дипломатичної служби за часів правління Франциска I Валуа (1515-1547) у контексті загальноєвропейського розвитку досліджуваного періоду. Увага акцентується на національних особливостях дипломатії, ефективності дипломатичного інструментарію та мистецтві переговорного процесу ренесансного правителя Франциска I Валуа.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, дипломатична служба, модель дипломатії, Франциск I Валуа (1515-1547), Франція, Європа.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы основные направления внешней политики и особенности формирования модели дипломатии Франции на рубеже Средневековья и раннего Нового времени (XVI-XVIII в.). Особое внимание уделено институциональному развитию, достижениям, проблемам и перспективам французской дипломатии и дипломатической службы во времена правления Франциска I Валуа (1515-1547) в контексте общеевропейского развития исследуемого периода. Акцентируется внимание на национальных особенностях дипломатии, эффективности дипломатического инструментария и искусстве переговорного процесса ренессансного правителя Франциска I Валуа.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, институционализация, дипломатическая служба, модель дипломатии, Франциск I Валуа (1515-1547), Франция, Европа.

Іван. Грозний дипломат

...Крапка тут на своєму місці. Цим я маю намір, говорячи про Івана IV, надати розповіді додаткового підтексту, щоб спрямувати читача на певні судження і про російську дипломатію в цілому. Адже саме Івана певною мірою можна вважати її засновником. Особливо, коли говорити про дипломатію нового часу.

Останніми роками раптом в Росії стали ставити пам'ятники. Причому майже кожна така акція супроводжується запеклими суперечками істориків і протестами громадськості. Не всієї, звичайно, а тієї її частини – невеликої, треба визнати, – що ще зберегла здатність критичної оцінки дій влади. Пам'ятники насаджуються зверху, дійсно неначе рукою верховного сіяча, котрий вміло піклується про майбутній ідеологічний «урожай». І все в одному – чіткому імперсько-силовому ключі. І на найвидніших, зухвало центральних, місцях. Петро Перший, маршал Жуков, Олександр Другий, патріарх Гермоген і його майже що брат-близнюк Володимир-хреститель...

Про суть «пам'ятникової епідемії», що охопила країну, досить точно висловився російський журналіст Антон Красовський: «То, что Россия делает в Украине, и то, что Россия делает в Сирии, и то, как

Россия ссорится с Западом, и то, какие Россия принимает законы, это на самом деле стоит в том же ряду уродств, в которых стоят вот эти страшенькие желтенькие, раскрашенные какой-то золотяночкой мужики с бородами и с крестами и мечами...»

Або як написав один з користувачів російського твіттера: «*Это суета негодяев вокруг душегубов. Или наоборот...*»

І ось з'явився ще один пам'ятник – щоправда вже не біля Кремля, а на периферії, в Орлі. Іван Грозний – теж з бородою, хрестом і

мечем, в місті, яке він начебто заснував.

Не знаю, які критерії допомогли визначити місце в міському пейзажі, де відтепер судилося стояти його кінній статуї. Але начебто цим Іваном вирішено не обмежуватися, незабаром повинен з'явитися ще один – набагато ближче до Москви, в місті, яке в глухі радянські часи називали «столицею 101-го кілометра». Тут жило багато колишніх москвичів, які зазнали сталінських репресій. А за чотири століття до того саме сюди, до Александровської слободи (нині

місто Александров) на цілих 17 років цар-параноїк переніс свій столий град, створивши свого роду прообраз КДБ – «опричнину». І де він, власне, і знайшов своє знамените прізвисько. Хоча, якщо бути точним, прозвали його іноземці інакше і набагато ближче до суті – «Terrible», тобто «Жахливий». І звичне «Грозний» стало результатом «домашнього» облогордження перекладу – прийому, який спостерігаємо і сьогодні. (Досить згадати так зване «вибачення» Ердогана).

Так що тут, у колишній слободі, пам'ятнику, звичайно, і належне місце. Втім, поки його ще не споруджено, один красноярський художник уже поставив недалеко від свого міста пам'ятник царю Івану, що відрізняється, як ми бачимо, набагато більшою глибиною змісту, незважаючи на крайній лаконізм виразальних засобів.

Але, поки в Росії змагаються концепції і підходи, мені здається, що ще один пам'ятник цьому царевитрану, безумовно, варто було б встановити прямо перед входом висотної будівлі МЗС Російської Федерації на Смоленській площі. Адже саме йому належала ініціатива створення в 1549 році Посольського приказу, чії функції раніше мали різну відомчу приналежність.

Той же Іван IV став і, на щастя, все ще залишається єдиним владикою все в тій же російській історії (включаючи і її радянську частину), який за не дуже ясної провини стратив свого міністра закордонних справ – дяка Івана Висковатого.

Вже як Сталін не проріджував ряди своїх міністрів, а главу дипломатичного відомства не згубив. І Литвинов, і Вишинський, і Молотов опалі піддавалися, але померли природним шляхом. А про інших російських володарів і говорити нема чого, тим паче в сьогоднішніх, начебто демократичних умовах. Так що царю Івану, мабуть, судилося назавжди залишитися єдиним у своєму роді. Хоча, хто знає?

Дійсно, внесок царя Івана не тільки до становлення дипломатичної служби Московської держави, а й до розробки ідеологічних основ його загарбницької міжнародної політики надзвичайно великий. Причому на всіх пов'язаних з ним практичних справах лежить яскравий відбиток його, м'яко кажучи, неординарної особистості. І в історіях, як сказали б сьогодні, різних «зовнішньополітичних заходів», про які я хочу тут розповісти, повною мірою проявилися його неприборканий темперамент і витончена винахідливість у використанні дипломатичних прийомів з метою доведення своєї позиції до партнерів з переговорів. Це тим цікавіше, що, спостерігаючи сьогодні за неоімперськими маневрами сучасної російської дипломатії, на власні очі переконаєшся, що закладені царем

Іваном традиції зовсім не «обронзовели». Вони живуть, отримуючи щедre підживлення сучасних стратегічних, інформаційних та інших можливостей країни.

Тема ця досить велика, і тут не місце її аналізувати. Тому обмежусь лише кількома, що видалися мені найяскравішими, епізодами «грозної дипломатії».

Цар, зокрема, міг абсолютно безцеремонно порушувати ритуал посольських аудієнцій, відкрито демонструвати свої емоції та ставлення до іноземних гостей. Збереглося, наприклад, повідомлення, що в нападі гніву при прийомі лівонських послів він роздер на собі парадний одяг (спробуйте задля експерименту розірвати важку парчеву тканину, та ще й із золотим шиттям!). Сьогодні парчу не носять і модних костюмів не рвуть, але пропагандистські істерики зачувати вміють не гірше.

Приймаючи в 1570 році польське посольство Яна Кротошевського і Миколи Тавлоша, Іван, не бажаючи замирення на запропонованих йому умовах, вирішив висміяти самих послів. Він спочатку наказав блазневі передражнювати церемоніальні поклони поляків, а потім і сам, спустившись з трону, показував блазневі, як це потрібно робити. В ході цієї ж аудієнції він наказав зарубати подарованого послами коня, коли ті наважилися висловити невдоволення його дарами у відповідь. Та ще й висміяв зняту з коня зброю. Агресивний «гумор» коментарів Марії Захарової, витриманих у стилі трамвайної лайки,

«пацанский матерок» Лаврова мало в чому поступаються витівкам самодержавного безумця.

Подібні спектаклі в дипломатичній практиці царя Івана не були рідкістю. Наприклад, щоб висловити свою рішучість не поступатися жорсткій вимозі Сигізмунда-Августа про повернення Полоцька, він прийняв надісланого посла Биковського, вбравшись у військові обладунки. Так само були одягнені і спадкоємець Іван Іванович, і присутні бояри. І сьогодні брязкання зброєю становить чи не «найпереконливіший» аргумент російської дипломатії.

Для остаточного «роз'яснення» своєї позиції цар наказав посадити посла під замок, у нього відняли все майно. Арешт, щоправда, тривав недовго, але «рухляди» послу так і не повернули. Відпускаючи його додому, цар не забув підкреслити, що настільки явне порушення дипломатичного імунітету було не тільки цілком виправданим, але й милостивим жестом. Адже *«исстари велось: которые приедут с разметом (объявлением войны – О.С.), тем живота не давали»*. Так що посол ще легко відбувся.

Настільки ж «легко» відбулися й американські дипломати в Москві і столицях деяких європейських країн, проти яких, за твердженням газети «Вашингтон пост», протягом останніх років *«российские разведслужбы и службы безопасности вели кампанию притеснений и запугивания... Это были действия в спектре от странных до откровенно страшных»*. Власне, в тій

чи іншій формі подібні кампанії велися і раніше. *«Но теперь, – подкреслюе газета, – после российского вторжения на Украину, которое повлекло за собой широкий ряд санкций, стало намного, намного хуже»*.

Цікаво, що навіть, коли Іван відчував себе менш впевнено, він теж користувався «постановочними» засобами, бажаючи нівелювати цим слабкість своєї переговорної позиції. У червні 1571 року ще один спектакль був розіграний ним перед посланцем кримського хана Девлет-Гірея, який незадоволю перед тим дотла спалив московські слободи. Цар зустрів його сидячи на троні, але одягненим не в парадні одяги, а в простий сіряк і з м'ятою баранячою шапкою на голові. Поруч сидів його спадкоємець Іван в такому ж вбранні. Підкреслено приниженим тоном він заявив: *«Видишь же меня, в чем я? Так де меня хан зделал! Все де мое царство выпленил и казну пожег, дати мне ему нечего!»*

Стогони Москви про «незаконні» санкції Заходу на тлі стрімко зростаючого військового бюджету і перманентних маневрів та навчань з провокаціями біля своїх і чужих кордонів – явища тієї ж, закладеної Іваном, фарисейської поведінки...

Подібні вищеописані «дійства», що різко розходилися із загальноприйнятою на той час протокольною практикою, мали широкий міжнародний резонанс, давали підставу всіляким легендам, що пов'язують з ім'ям московського царя. Чи не найбільша їх кількість належить стосункам Івана

з жінками. До цього часу історики не можуть визначити точне число царевих дружин – чи то сім, чи то вісім, чи всі були законними і померли своєю смертю або з деякими він жив поза шлюбом і доклав руку до їх передчасної кончини або насильницького пострігу. Не будемо починати дискусію й обмежимося лише тими двома шлюбними історіями, що були пов'язані із зовнішньою політикою Московії та особливостями дипломатичної практики її володаря.

Коли в серпні 1560 року померла його перша дружина Анастасія Захар'їна, Іван, який мав великі труднощі у Лівонській війні, звернув свої шлюбні плани до близького сусіда – Речі Посполитої. Тим більше, що з бездітним Сигізмундом-Августом припинялася династія Ягеллонів й одруження з представницею цього дому могло дати Москві певні спадкові права. На той момент з чотирьох сестер короля, народжених від шлюбу його батька Сигізмунда Старого і міланської прицеси Бони Сфорца¹, незаміжніми

¹ Життя дочки міланського герцога виявилося багато в чому пов'язане з Україною. Близьке освічене і активне, вона чимало енергії присвятила множенню своїх багатств. Старовинне містечко Рів вона перейменувала на честь свого родового князівства Барі на півдні Італії. Тепер в місті Бар Вінницької області майже не залишилися сліди того часу, як і в недалекому Кременці, де королева Бона колись тримала свій двір. Про порядки, що панували в ньому, свідчить легенда, жива до наших днів. Нібто молоду королеву, котра жила на віддалі від свого літнього чоловіка (він був старший за Бону майже на 30 років), «втішала» її сто-

залишилися двоє – старша Софія і молодша Катерина. Посол Федір Сукін, терміново відряджений з відвертою матримоніальною метою до Литви, де знаходився двір, отримав чіткі інструкції: «Едучи дорогою до Вильны, разузнавать накрепко про сес-

рожа з поляків, шотландців і німців. Коли чутки про це досягли Кракова, Сигізмунд послав до Кременця повноважну комісію, яка підтвердила його підозри. Тоді король розпорядився стратити всіх офіцерів гарнізону. Але Бона вимолила у нього прощення для трьох з них, що стояли в списку під третім, дев'ятим і двадцять сьомим номерами. З того часу, як кажуть, і повівся звичай саме в такій послідовності піднімати тости за жінок. Звичайно, якщо дотягнеш до двадцять сьомої чарки ...

тер королевских, сколько им лет, каковы ростом, как телны, какова котоя обычаем и котоя лучше? Котоя из них будет лучше, о той ему именно и говорит королу. Если большая королевна будет так же хороша, как и меньшая, но будет ей больше 25 лет, то о ней не говорит, а говорит о меньшей («меньшой» на той час було вже 35, на 4 роки більше, ніж Івану – О.С.); разведывают накрепко, чтоб была не больна и не очень суха; будет котоя больна, или очень суха, или с каким-нибудь другим дурным обычаем, то об ней не говорит – говорит о той, котоя будет здорова, и не суха, и без порока.

Хотя бы старшей было и

больше 25 лет, но если она будет лучше меньшей, то говорит о ней. Если нельзя будет доведаться, котоя лучше, то говорит о королевнах безымянно; и если согласятся выдать их за царя и великого князя, то непременно их видеть, лица их написать и привезти к государю. Если же не захотят показать ему королевен, то просит парсон их написанных».

Сукін, потайки побачивши в церкві молодшу сестру – Катерину (Катажину Ягеллонку), відразу ж рекомендував її Івану. Однак Сигізмунд погодився видати сестру за царя тільки за умови припинення військових дій в Лівонії. Так ця справа начебто затихла, тим більше, що за Віленським миром лівонські землі відійшли до Речі Посполитої і

Швеції. Цілком логічно, що Катерина незабаром вийшла заміж за брата союзного шведського короля – принца Юхана Фінляндського.

В якості певної «моральної» компенсації Іван узяв за дружину Кученей – дочку кабардинського князя Темрюка, яка після хрещення прийняла ім'я Марії. Таким чином було закріплено приєднання до Московської держави народів Північно-Західного і Центрального Кавказу, про що нагадує сьогодні пам'ятник Кученей-Марії в Нальчику.

Кажуть, що була вона «туги нравные и зело лютые» і підказала царю ідею опричнини з усіма її звірствами, в яких іноді

брала участь. Численні брати Марії Темрюківни поклали початок роду князів Черкаських. Щоправда, старший з них Салтанкул (Михайл), який став опричним боярином, за відступ перед кримськими татарами був зятем посаджений на кіл (його і відтворив красноярський художник). Але залишилися вцілілі й особливо відзначилися в Смутні часи. Один з них – воєвода Димитрій Мамстрюкович Черкаський за дорученням щойно обраного на царство Михайла Романова відбив рейд в Московію козацького загону на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним. Коли князь повернувся до Москви, цар «велел ему быть у своего стола», а після банкету подарував соболіну шубу, багату атласну тканину і золотий кубок.

Але це сталося більш ніж на півстоліття пізніше. А тоді шлюб Івана з норавливою чеченською княжною не завадив йому через деякий час знову посвататися до Катерини. До цього часу шведський король Ерік XIV ув'язнив брата Юхана, який інтригував проти нього. Тому він вважав за можливе на знак примирення пообіцяти дружину брата Івану, повідомивши йому, що Юхана «в животе нет». Однак, коли в «Стекольному» прибув посол Воронцов, Еріка, який раптово зійшов з розуму (став «не сам у себя своею персоною»), скинули з престолу, відразу ж зайнятого звільненим з в'язниці Юханом.

Можна зрозуміти його почуття, коли йому доповіли, що в Стокгольмі знаходиться царське посоль-

ство, яке прибуло не тільки для ратифікації мирного договору, але й для оформлення шлюбу його дружини з Іваном IV, котрий, до того ж, не розірвав свого шлюбу з Марією Темрюківною.

Королівська стража захопила подвір'я, де знаходилося посольство, «збили у Ивановы (посла Івана Воронцова – О.С.) полаты замок, в которой полате рухлядь, да ис полаты рухлядь всю поймали – суды серебряные и платье, и людей пограбили, да и самих послов ограбили, оставили в одних рубашках».

Були геть розграбовані й посольські кораблі, що стояли в порту. Воронцов «с таварыщи» були замкнені в будинку на кілька днів без їжі, а потім їх вивезли в провінцію, де протримали ще півроку.

Невдачу посла цар сприйняв як особисту образу. Воронцова, який повернувся на батьківщи-

ну, він прийняв ласкаво, похвалив за службу. Але в нагороду «пожаловал» його званням придворного блазня, наказавши тут же надіти на боярина наряд з бубонцями. Але той не дався, а відскочивши в куток, встромив собі в серце ніж.

Цим репресії по «дипломатическому ведомству» не закінчилися. Коли в тому ж році до Московії прибуло шведське посольство на чолі з єпископом Павлом Юстеном, осатанілий цар вжив відповідних заходів: «Велел государь свейских послов ограбити за то, что свейской король ограбил послов государьских».

На подвір'ї новгородського намісника послам зв'язали руки, кінці вірьовок дали вершникові, і шведи були змушені бігти за ним до себе на подвір'я вулицею під улюлюкання натовпу. Послів заслали в Муром, де пристави щодоби влаштовували їм пого-

ловну перекличку. Шведи перебували тут кілька місяців, від туги перераховували колоди в огорожі навколо подвір'я (Юстен спеціально вказав у своєму звіті, що колод цих було 745 штук) до того часу, поки зрештою не були відправлені на батьківщину.

У переданому з ними посланні до Юхана Іван Грозний аж ніяк не виправдовувався, а навпаки – звинувачував самих шведів, підозрюючи їх у тому, що повалення Еріка було спеціально влаштованим спектаклем.

«И то уже ваше воровство все наруже – опрометывается, как бы гад, разными видами...» – в притаманному тільки йому знущальному стилі коментував цар раптову зміну королів. – А ты, взяв собачей рот, захошь за посмех лаяти, ино то твое страдничье пригожество: тебе то честь, а нам, великим государем, с

тобою и ссылатися без-щестно... А с тобою перелаиваться, и на сем свете того горее и нет, и будет похощь перелаиватися, и ты себе найди такова ж страдника, каков еси сам страдник, да с ним перелаивайся».

Думаю, коли перевести на сучасну мову текст цього послання, його цілком можна буде використувати для чергової офіційної заяви МЗС Російської Федерації.

Як відомо, одним з найпомітніших починань Івана Грозного був бурхливий розвиток відносин з Англією. Щоправда, почалося все майже випадково, але Іван відразу оцінив і використав надану можливість. Особливо, коли на трон вступила Єлизавета, якій ледь виповнилося 25 років. Натхнений успішним початком торгових зв'язків, 28-річний Іван з того часу розглядав відносини з Англією за пріоритетні, включаючи можливість укладення шлюбу з Єлизаветою, яка цілком підходила йому за віком і характером.

Але в переговорах, що зав'язалися, незабаром виявилось, що Єлизавету цікавили лише торгові вигоди. Вона, здавалось би, не почула його закликів не тільки до сердечної взаємності, а й до встановлення союзних відносин. Виснажений нескінченною боротьбою з уявними і справжніми змовами, цар розраховував також на право притулку в Англії в разі його повалення з престолу.

Отримавши відмову на свою шлюбну пропозицію і холодну згоду на друге прохання – лише в разі, якщо він буде сам платити

за своє перебування в цій країні, цар настільки розгнівався, що послання у відповідь Єлизаветі було ним написано у відверто образливому тоні, безпрецедентному в історії мирного дипломатичного листування двох монархів. Він назвав королеву не самовладним монархом, а «пошлой девкой», яка цілком залежить від своїх «торговых мужиков». Переписка перервалася, всі привілеї в англійських купців були відібрані.

Минуло дванадцять років. За цей час померла не тільки Марія Темрюківна, але і ще чотири жінки, з якими Іван перебував у шлюбних зв'язках. І він знову згадав про Єлизавету. Цього разу він вирішив претендувати не на її руку, а на руку її племінниці – графині Марії Гастінгс.

Його зовсім не бентежило те, що він тільки-но взяв черговий шлюб – з Марією Нагой. «Молодожен» вважав, що оскільки Нагая – бояришня, а не особа царської крові, за дружину її можна не вважати. Не завадило йому і те, що Марія ось-ось повинна була народити сина – Дмитрія, якому судилося трагічно загинути в ранньому віці, ставши непрямою причиною Смутного часу та багатьох супутніх внутрішніх і міжнародних подій. Але тоді немовля ще не з'явилося на світ, і посол Федір Писемський, посланий Іваном до Англії, сподівався, що про його народження Єлизавета не дізнається.

Ця поїздка для Єлизавети не була несподіваною. Їй передувала місія її ж підданого купця Джерома Горсея, який успішно вів

торговельні справи у Москві. Цар добре його знав і не тільки довірив йому своє послання (для безпеки купець сховав його до баклаги з горілкою), але і допустив в святая-святых – свою скарбницю. Королева повинна була знати, що поріднитися пропонує їй далеко не жебрак.

Так що ґрунт для візиту досвідченого дипломата Писемського був підготовлений. Тим часом Марія Нагая народила, але посла це не зупинило. У нього були жорсткі інструкції: він повинен був привезти портрет нареченої і докладно повідомити, «в меру ли она хорода, бела ли...».

Ну, а на питання щодо того, чи одружений цар, йому було наказано відповісти, що це тільки чутки, які розпускають його недоброзичливці для сварки між двома країнами. Навіть коли йому показали газету з повідомленням про народження у Івана сина Дмитрія, він продовжував наполягати на своїй версії: *«пусть королева не верит ссорным речам, лихие люди наговаривают, не хотят промеж государя и королевы добро-го дела видети».*

(Відверта брехня російського керівництва щодо ролі своїх військ в анексії Криму та військових діях на Донбасі стоїть у тому ж звичному історичному ряді).

Тоді Єлизавета, котра і без того не дуже прагнула породитися з «восточным варваром», до того ж прекрасно інформована, стала завіряти посла, що ніяк не може віддати некрасиву племінницю, котра до того ж

тільки-но перехворіла віспою, своєму брату Івану, відомому шанувальнику жіночої краси. Але Писемський наполягав, і врешті-решт йому дали можливість потайки побачити Марію.

На той час Марії вже було за тридцять, але для неабияк пошарпаного життям 53-річного Івана вона все ще зберігала привабливість молодості. Посол доносив: *«Княжна Гунтинск, Мария Гантис, роста высокого, тонка, бела лицом. Глаза у нее серые, волосы русые, нос прямой, пальцы на руках тонкие и длинные».*

Пробувши майже рік в Англії, Писемський поїхав, везучи з собою портрет Марії. З ним до Москви вирушив його англійський колега Джером Боус – начебто для обговорення умов шлюбної угоди, а насправді із завданням «похоронити» розрахунки Івана на шлюб з Марією і союз з Англією, домігшись лише права виключної і безмитної торгівлі для англійських купців.

Раптова смерть Івана IV поклала край його «грозной дипломатии». Вірніше, тим особливостям, які привносила його особиста в ній участь. Сама ж її ідеологічна імперська суть, названа через три століття Іваном Аксаковим «завоевательной похотью России», стала основою всієї подальшої історії держави, до формування якої цар був кровно причетний.

**Олександр
СЛІПЧЕНКО,**
*Надзвичайний і
Повноважний Посол
України*

Радянський дипломат Дмитро Білоколос у дзеркалі родинних спогадів

Відомий давньоримський філософ Цицерон говорив, що «перше завдання історії – утримуватись від брехні, друге – не приховувати правди, третє – не давати жодного приводу запідозрити себе у схильності чи в упередженій ворожості».

Завдання істориків – об'єктивно висвітлювати події нашої історії, оскільки упереджене ставлення до того чи іншого періоду історії або історичної події в залежності від діючої в країні політичної кон'юнктури створює атмосферу недовіри і непорозуміння в суспільстві, призводить до ворожнечі та протистояння, роз'єднуючи країну й роблячи її слабкою у протистоянні зовнішнім впливам.

Дмитро Захарович Білоколос, мій дідусь, переважну частину свого життя прожив у так званій «радянській» період, який багатьма сучасними істориками висвітлюється переважно у негативному світлі, винятково через його асоціації з пануванням в Україні комуністичного режиму. На моє глибоке переконання, це хибний підхід, оскільки історію творять люди, які є різними за своєю природою, світосприйняттям, вірою, життєвою філософією та вчинками. Історія нашої країни не може і не повинна сприйматись виключно як картина у чорно-білих кольорах. У радянський період також жили люди, які працювали на благо країни, воювали з ворогом, звільняючи Батьківщину від загарбників, а потім працювали для її відбудови і створення умов для кращого життя співгромадян.

Саме такою людиною був і залишається в пам'яті родини мій дідусь, який пройшов досить непростий життєвий шлях. Незважаючи на займані ним посади, він завжди відстоював високі моральні цінності, прагнув до самовдосконалення, був відданим своїй професії, відстоював свої переконання, допомагав іншим співвітчизникам.

Дмитро Захарович народився 5 лютого 1912 року у селі Єгорівка. Його батько працював на Карповських рудниках, а потім на заводі з виготовлення сільськогосподарської техніки. Після отримання семирічної освіти в 1927 році Дмитро Білоколос вступив до Бердянського педагогічного технікуму, який закінчив у 1931 році. Молодий спеціаліст отримав направлення на роботу до Сталінського окружного відділу народної освіти, де став завідувачем навчальною частиною та викладачем суспільствознавства у Ветківській школі.

До початку Другої світової війни мій дідусь працював викладачем історії та завучем у Ветківській, а потім у Щегловській загальноосвітніх школах. Він

також навчався на історичному факультеті Харківського державного університету, який закінчив у 1936 році. Розуміючи важливість здобуття якісної освіти, Дмитро Захарович був переконаний у тому, що школа має відповідати потребам суспільства, надавати необхідний обсяг знань, мати висококваліфікований персонал та надавати можливість учням використовувати отриманні знання для здобуття майбутньої професії. Також в школі, вважав Білоколос, особлива увага має надаватись патріотичному вихованню.

У 1941 році Дмитро Захарович працював у місті Сталіно (нині Донецьк) та керував середньою школою, в якій викладав історію. Наприкінці серпня-на початку вересня 1941 року місто зазнало масованого авіа-бомбардування, що призвело до значних руйнувань. Заняття в школах були припинені на початку жовтня 1941 року, і після цього він разом з іншими колегами вирушив на схід. Під час переходу він приєднався до військових частин, що змушені були відступати під натиском ворога. Дідусь,

як й інші молоді люди, був направлений до міста Вольськ Саратовської області для підготовки командного складу військовослужбовців. Після завершення навчання у травні 1942 року він у званні лейтенанта розпочав службу командиром кулеметного взводу в місті Кузнецьк. У червні 1942 року їх підрозділ (2-й укріпрайон) був направлений на Волховський фронт.

Дідусь згадував, що підрозділи 2-го укріпрайону брали активну участь у всіх фронтових операціях протягом червня 1942 року – лютого 1944 року. На Волховському фронті Дмитро Білоколос був першим помічником начальника штабу окремого кулеметно-артилерійського батальйону.

Наприкінці лютого 1944 року Волховський фронт було реорганізовано, а 2-й укріпрайон переведено на Карело-Фінський фронт, де дідусь і воював до завершення війни.

На сайті порталу про фронтовиків знайшла цікавий запис про те, що 12 жовтня 1944 року капітан Білоколос вміло організував взаємодію підрозділів і повів бійців на штурм висоти 173,7. При малих втратах було знищено до 30 гітлерівців, взято 11 станкових і 16 ручних кулеметів, 4 міномети, 15 складів. На Мурманському напрямі успішно форсували річку Велика Західна Ліца, захопили 13 полонених.

Після завершення війни на базі 14-ої та інших армій Карельського фронту був сформований штаб Біло-

морського військового округу. В цей час дідусь працював у штабі 14 армії старшим помічником начальника оперативного відділу, і його призначили старшим помічником начальника відділу укріпрайонів Оперативного управління штабу Біломорського військового округу. У листопаді 1945 року дідусь отримав призначення старшого помічника начальника відділу з вивчення досвіду Великої Вітчизняної війни на Карело-Фінському фронті. Через значний обсяг роботи він зміг демобілізуватися та повернутися додому лише у вересні 1946 року.

У спогадах дідуся про війну мене особливо вразило та запам'яталось його ставлення до солдат, його глибоке розуміння цінності кожного солдатського життя. Він виконував командирські функції протягом всієї війни: командував кулеметним взводом, кулеметно-артилерійською ротою, був начальником штабу Окремого кулеметно-артилерійського батальйону, ходив у розвідку, брав участь у наступальних боях і завжди з тривогою думав про солдата, про його тяжкий труд, його життя. Він сповідував таку філософію, що тільки той командир може виграти бій, який при обов'язковому виконанні завдання дорожить життям

кожного рядового, перемагаючи з мінімальними людськими втратами.

Після завершення війни йому пропонували продовжити військову кар'єру, але він повернувся до дружини, якій було складно одній виховувати двох малолітніх дітей. Знаю, що він завжди прагнув до навчання, отримання нових знань. Працюючи після війни у Донецькому обкомі партії, він мріяв продовжити свою освіту. Його тривалий час не відпускало керівництво, але він наполіг і врешті-решт поїхав до Москви навчатися до Академії суспільних наук при ЦК КПРС та отримав ступінь кандидата філософських наук. Після завершення навчання в 1955 році в Академії суспільних наук повернувся на роботу до Донецького обкому партії, в якому працював протягом 11 років: спочатку завідувачем відділом науки і культури, а потім – секретарем і членом бюро обкому з питань ідеології. Він ініціював створення в Донецьку наукового центру Академії наук УРСР. Завдяки його наполегливій роботі в цьому місті було створено науковий центр на базі фізико-технічного інституту, інституту прикладної математики та відділення інституту хімії, а також Донецький університет. Важливим

напрямом його роботи було мистецтво та культура. Дідусь часто відвідував Донецький академічний театр опери та балету, брав участь в обговоренні багатьох організаційних проблем, дуже цінував його творчий колектив.

Потім розпочалась його дипломатична кар'єра. Дмитро Захарович Білоколос працював Міністром закордонних справ УРСР із 1966 по 1970 роки. Під час його каденції діяльність МЗС УРСР була сконцентрована на роботі в ООН. Саме він очолював українську делегацію на 21-24 сесіях Генеральної Асамблеї. За спогадами співробітників МЗС УРСР, мій дідусь був першим Міністром закордонних справ Української РСР, який виступав із доповіддю на Генеральній Асамблеї ООН українською мовою. Під час його роботи міністром українська делегація доволі активно працювала, зокрема на міжнародній конференції з прав людини у 1968 р. На ній українська делегація, разом із делегатами від Польщі, Румунії, Чехословаччини, Болгарії, стала ініціатором ухвалення кількох резолюцій у сфері захисту прав людини в економічній, соціальній та культурній сферах. До ініціатив України треба віднести й ухвалення резолюцій щодо засудження злочинів проти людства, расової та національної нетерпимості тощо. У 1968-1969 рр. українська дипломатія взяла участь у Віденській конференції з кодифікації права міжнародних договорів і з розроблення Декларації про участь у Віденській конвенції про право міжнародних договорів. У цей час Україна стає учасником Договору про принципи діяльності дер-

жав у дослідженні та використанні космічного простору включно з Місяцем та іншими небесними тілами (1967 р.), Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (1970 р.) тощо.

Цей період його життя для мене був завжди цікавим. Справжнє розуміння його ролі як очільника зовнішньополітичного відомства, який представляв Україну на міжнародній арені, до мене прийшло, коли я навчалась у Київському інституті міжнародних відносин. На жаль, дідусь тоді вже пішов з життя і я часто жалкую, що не маю змоги його розпитати особисто про його досвід роботи міністром, враховуючи, що я сама вже тривалий час працюю в Мінекономрозвитку та займаюсь питаннями міжнародного співробітництва.

Із 1970 р. Дмитро Захарович працював Послом СРСР в Замбії та по сумісництву у Ботсвані. Знаю, що він був першим послом СРСР у Ботсвані, під його керівництвом та за безпосередньої участі було побудоване Посольство СРСР в Замбії, яке було найбільшим у Південній Африці. Дмитро Захарович мав численні зустрічі з керівниками різних державних установ. Наскільки я знаю, він мав зустрічі з президентом Замбії Каундою, у тому числі під час його візиту в 1974 році до Москви та зустрічі з Генеральним секретарем ЦК КПРС В.І. Брежнєвим. Крім того, допомагав співвітчизникам, які приїздили до Замбії у справах. Зокрема доцент кафедри фізіології Медичної академії імені С.І. Георгієвського Олександр Волченко у свої спогадах про роботу лектором у Британ-

ському університеті в Замбії в 70-х роках минулого століття писав, що Дмитро Захарович Білококос «був жорсткуватою, але справедливою людиною, до нього можна було звернутись з будь-яким проханням».

Саме цей африканський період роботи нашого діда знайшов відображення у публікації газети „День”, підготовленої моїм братом, кадровим українським дипломатом Олегом Білококосом:

„Мій дід, Д.З. Білококос, працював на посаді посла СРСР в Замбії і Ботсвані з 1970 по 1976 рік. І слід визнати, що за цей час, навіть за сучасними стандартами, у двосторонніх відносинах було зроблено надзвичайно багато. Зокрема 1971 року було укладено двосторонню торговельну угоду. З допомогою СРСР було побудовано десять дизельних електростанцій, здійснено постачання техніки для будівництва доріг, навчального і лабораторного обладнання для інженерних та медичних факультетів Замбійського університету у столиці країни. Окрім цього, радянські фахівці надавали допомогу у виробленні перспективного плану економічного розвитку Замбії, зробили 400 артезіанських свердловин для забезпечення населення чистою питною водою, надали значної допомоги у підготовці національних кадрів. Було започатковано співробітництво в гуманітарній сфері.

Директор Центру досліджень холодної війни Лондонської економічної школи О.А. Вестад у своїй книзі «Глобальна холодна війна» писав: «Радянський посол Д.З. Білококос пропонував

Москві низку заходів з метою надання допомоги МПЛА у сфері постачання озброєнь, матеріально-технічного забезпечення та політичної підготовки. Під час зустрічі з Д.З. Білококосом А. Нето охарактеризував як незначні відносини МПЛА з капіталістичними країнами та соціал-демократичними партіями і підкреслив, що Радянський Союз є основним міжнародним союзником партії, а також окремо запевнив СРСР, що він не бачить підстав для встановлення тісної співпраці з КНР. О.А. Вестад також додає: «Радянський посол у своїх зверненнях до Москви зазначав, що позиція керівництва МПЛА відображає загальні настрої у русі стосовно того, що СРСР є для них єдиним можливим джерелом постачання озброєнь».

Як також повідомляється у згаданому дослідженні ЮНЕСКО: «До середини 1970-х років радянська дипломатична присутність перемістилася на Південь Африки і зайняла важливі позиції». Однак така активність СРСР не залишилася

непоміченою. Проти-стояння відбувалось за класичними сценаріями холодної війни. Вже перебуваючи на пенсії, дід розповідав про провокації та підривні операції західних спецслужб проти радянських громадян та установ. При цьому особливою активністю відзначалася південно-родезійська розвідка.

Тобто можна уявити, наскільки напруженою, складною та відповідальною була робота керівника дипломатичної установи, яка фактично стала опорною базою СРСР на півдні Африканського континенту.

Не праві сьогодні деякі сучасні експерти, які вважають, що вся допомога СРСР африканським країнам «пішла у пісок». Багато африканців і досі з великою вдячністю згадують суттєву підтримку у сфері розвитку освіти, охорони здоров'я, розбудови промисловості, реалізації наукових проектів тощо. Зокрема, як зазначав відомий кенійський політик О. Одінга, батько теперішнього прем'єр-міністра Кенії: «СРСР використовує свій авторитет для допомоги пригнобленим країнам, які намагаються звільнитися від усіх форм дискримінації, і є завжди з нами під час боротьби. Ми ніколи не забудемо цього».

Справа в іншому — в умовах холодної війни африканські країни фактично виявилися заручниками глобального протистояння СРСР та США, що обумовило постачання їм значних обсягів озброєнь, які, враховуючи місцеву специфіку, на довгі часи стали одним з основних чинників нестабільності на континенті».

Після повернення із Замбії Дмитру Захаровичу пропонували продовжити дипломатичну кар'єру, але, на жаль, за станом здоров'я він вимушений був відмовитись.

У 2013 році з нагоди відкриття меморіальної дошки Дмитра Захаровича Білококоса до нас приїздив Анатолій Максимович Зленко, Міністр закордонних справ України, який дуже тепло згадував мого дідуся як людину, котра багато зробила для розвитку української дипломатії.

Думаю, що саме такі люди, як мій дідусь та багато інших відданих своїй справі дипломатів, котрі працювали ще за часів Української РСР, зробили вагомий внесок до розвитку сучасної української дипломатії. Адже саме у повоєнний період відбувалось становлення української дипломатії, формування високопрофесійного кадрового потенціалу. Саме в 60-ті роки минулого століття розпочали свій кар'єрний шлях такі видатні дипломати та міністри закордонних справ України як А.М. Зленко, Г.Й. Удовенко, інші фахові спеціалісти у сфері зовнішніх зносин, майстерністю і вправністю яких закладене надійне підґрунтя розвитку сучасної дипломатичної служби України.

Яскраво сонце сяє, квітнуть рози

Блищать під сонцем від роси лани

І шелестять поля пшениці Білокосой

Як прізвище твоє, яким пишаймось ми!

**Ганна БІЛОКОЛОС,
онучка Дмитра
Захаровича Білококоса,
Міністра закордонних
справ України (1966-
1970 рр.)**

Новий 2017 рік – час реалізації амбітних планів

Рік, що минає, позначився небуденною для науковців-міжнародників подією – започаткуванням Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин. Уже стало традицією, що до закладання фундаменту перспективних далекосяжних проектів у царині міжнародних зносин долучається Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв. Так сталося і цього разу. Ірина Матяш – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член УВАН у Канаді, голова Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин – на самих початках народження задуму його створення знайшла дієву підтримку Генерального директора ГДІП Павла Кривоноса, а також своїх колег із Дипломатичної академії України при МЗС України.

Ірина Матяш: Ідею заснування товариства ми

обговорювали впродовж майже двох років. Першими її підтримали генеральний директор Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв Павло Кривонос і завідувач кафедри дипломатичної та консульської служби Дипломатичної академії України при МЗС України Ігор Жалоба. Можливість об'єднання зусиль українських науковців щодо дослідження історії дипломатії та міжнародних відносин розглядали на засіданнях кафедри, обговорювали на зустрічі редколегії наукового щорічника «Україна дипломатична». Згодом з'явилися однодумці за кордоном. Задум було втілено у вересні 2016-го в Одесі. Установчі збори товариства відбулися в Одеській філії Грецького фонду культури після закриття Міжнародної наукової конференції «Дипломатичні архіви як історичне джерело», в якій взяли участь як науковці – дослідники історії дипломатичної та консульської служби, – так і представники іноземних кон-

Зліва направо: заступник голови Наукового товариства Степан Віднянський, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Угорщині Любов Непоп, голова Наукового товариства Ірина Матяш, почесний член Наукового товариства видатний угорський дипломат, учений та громадський діяч Гейза Єсенські, представник української меншини в Парламенті Угорщини, заступник Голови СКУ Ярослава Хортяні

сульств, які функціонують у цьому прекрасному місті. Принагідно дозвольте висловити щире вдячність директорів Одеської філії Грецького фонду культури Софронісу Парадісопулосу за прекрасні умови спілкування та дружню атмосферу, а також керівництву Державного архіву Одеської області – директорів Володимиру Левчуку й заступнику директора Лілії Білоусовій за високопрофесійну організацію конференції.

З.С.: Над чим працюватимуть члени новоствореного товариства?

Ірина Матяш: Як зазначено в статуті, товариство створено з метою сприяння всебічному вивченню історії української та світової дипломатії: діяльності українських дипломатичних і консульських установ, іноземних представ-

ництв в Україні; формуванню та розвитку міжнародних відносин; збереженню та популяризації традицій української дипломатичної та консульської служби, її взаємодії з іноземними представництвами в Україні; формуванню позитивного іміджу України у світі; належної оцінки особистого внеску видатних українських дипломатів і працівників консульської служби, а також зарубіжних дипломатів і консульських представників, які працювали в Україні; задоволення наукових та інформаційних потреб дослідників історії дипломатії та міжнародних відносин.

З.С.: Розкажіть, будь ласка, про персональний склад керівних органів.

Ірина Матяш: Заступниками голови товариства

стали: член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор І.В. Жалоба (за напрямом – історія дипломатії); завідувач відділу міжнародних відносин та зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України С.В. Віднянський (за напрямом – міжнародні відносини); кандидат історичних наук, заступник директора Державного архіву Одеської області Л.Г. Білоусова (за напрямом – дипломатичні архіви). Обов'язки вченого секретаря товариства виконуватиме талановитий молодий науковець, але вже досвідчений керівник, промотор «України дипломатичної», кандидат філологічних наук І.В. Хоменська. Ревізійну комісію товариства очолив ректор Дипломатичної академії України при МЗС України, кандидат історичних наук В.Г. Циватий. У складі правління – відомі вчені з України, Польщі, Білорусі: декан факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», доктор історичних наук А.Є. Атаманенко; заступник директора Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук,

професор В.М. Матвієнко; професор Торунського університету, доктор габілітований Дорота Міхалюк; професор Мінського університету, доктор історичних наук В.В. Снапковський; ректор Київського університету права НАН України, професор Ю.Л. Бошицький; генеральний директор ДП «ГДІП» Павло Кривонос; директор ДНУ «Енциклопедичне видавництво», доктор історичних наук, професор А.М. Киридон; професор кафедри дипломатичної та консульської служби, доктор історичних наук О.Г. Цветков; завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету, доктор історичних наук О.П. Машевський; завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, доктор історичних наук О.П. Тригуб.

Також скористаюся нагодою, аби подякувати заслуженому юристу України, кандидату юридичних наук Л.М. Горбуновій та правовій групі «Юста» за сприяння в підготовці реєстрації товариства.

З.С.: Як голова товариства окресліть, будь

ласка, перші кроки та найближчі плани організації.

Ірина Матяш: Товариство створено напередодні початку відповідального для істориків дипломатичної та консульської служби року, адже в 2017-му виповнюється 100 років від часу заснування української дипломатичної та консульської служби в найбільш наближеній до сучасної формі. Тому передусім будемо формувати спадкоємність традицій у сфері дослідження історії дипломатичної та консульської служби, міжнародних відносин; розвивати міжнародну співпрацю у сфері вивчення історії дипломатії та міжнародних відносин, використовувати можливості світової науки та наукової взаємодії для досліджень історії дипломатії та міжнародних відносин; створювати усну історію української дипломатії, виготовляти й видавати мемуари українських і зарубіжних дипломатів та консульських працівників; готувати біографічні довідники українських дипломатів і консульських працівників, зарубіжних дипломатів та консулів, які працювали в Україні; досліджувати зарубіжні й українські дипломатичні архіви; готувати бази даних і комплексний довідник «Український дипломатич-

ний архів»; науково забезпечувати організацію документальних виставок з історії дипломатії та міжнародних відносин.

Перші кроки в цьому напрямі вже зроблено. Так, у співпраці з Державною архівною службою України та державними архівами розпочато підготовку зведеного довідника «Український дипломатичний архів», у якому заплановано акумулювати відомості про всі архівні фонди, що містять документи дипломатичних і консульських установ та фонди особистого походження – українських дипломатів і консулів. Слухачі Дипломатичної академії України при МЗС України записують спогади дипломатів про їхню діяльність. Товариство самотужки дбає, зокрема, про могилу першого консула Білоруської Народної Республіки в УНР П.В. Тремповича на Лук'янівському цвинтарі в Києві. Започатковано проєкт «Адреси українських представництв у світі та іноземних представництв в Україні», покликаний виявити й маркувати місця пам'яті дипломатичної історії. У межах цього проєкту за сприяння Генерального консульства України в Мюнхені здійснюються заходи щодо підготовки встановлення меморіальної дошки на будинку, де діяло Консульство Української Держави/УНР у Мюнхені. Крім того, триває підготовка до друку кількох видань, заплановано конференції та документальні виставки.

Члени товариства сподіваються на плідну співпрацю не тільки між собою, а й із представниками інших державних органів та гро-

мадських об'єднань, зокрема з Міністерством закордонних справ України, Міністерством юстиції України, Державною архівною службою України, закордонними державними установами України, державними архівами й іноземними представництвами в Україні.

З.С.: Відомо, що вже відбулося перше засідання правління Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин. Які його результати?

Ірина Матяш: 24 листопада 2016 року у приміщенні прес-центру Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв відбулося перше засідання правління нашої громадської організації.

Під час засідання було розглянуто питання, пов'язані з формуванням плану роботи товариства на 2017 рік, розробленням символіки організації, прийомом у почесні та індивідуальні члени товариства, видавничою діяльністю та організаційною роботою.

В процесі обговорення вирішили провести дві конференції, присвячені українсько-грузинським відносинам (Батумі, травень 2017 р.) та 100-літтю української дипломатії (Київ, грудень 2017 р.), підготувати в співпраці з Державною архівною

службою України комплексний довідник «Український дипломатичний архів» та базу даних «Адреси українських представництв у світі та іноземних представництв в Україні», упорядкувати могилу першого консула БНР в Українській Народній Республіці П.В. Тремповича на Лук'янівському цвинтарі в Києві. Актуальні питання про організацію співпраці молоді порушив професор Ю.Л. Бошицький, запропонувавши проводити на базі очолюваного ним Київського університету права зустрічі студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Київського університету права і слухачів Дипломатичної академії України. Важливий наголос професором було зроблено на необхідності підписання партнерських угод товариства з профільними науковими і навчаль-

ними закладами (українськими і зарубіжними), проведенні виїзних засідань правління, потребі оперативного інформування громадськості про діяльність товариства, створення з цією метою веб-сторінки організації та дублювання її інформації на сторінках установ-партнерів. Професор О.Г. Цветков указав на потребу створення секретаріату, здатного забезпечити підготовку та організацію заходів. Л.Г. Білоусова розповіла про інтерес до діяльності товариства іноземних консулів, що працюють в Одесі. Жвава дискусія розгорнулася щодо наукових публікацій членів товариства. За її результатами було вирішено не засновувати нового видання, а реалізувати можливості видань, редактованих професорами О.П. Машевським, Ю.Л. Бошицьким, В.Г. Ціватим та активніше використовувати творчий потенціал членів товариства для підготовки наукового щорічника «Україна дипломатична».

С.В. Віднянський доповів, що символіку товариства погодився розробити художник, психолог і вчений Стефан-Арпада Мадя-

ра – видатний майстер кольоропису, неодноразовий дипломант українських і зарубіжних виставок мистецтва книги, член Всесвітньої асоціації колекціонерів, докторант Будапештського політехнічного університету, твори якого зберігаються в приватних і державних колекціях Угорщини, США, Ізраїлю, Норвегії, Люксембургу, Італії, Франції та інших країн.

Було обговорено можливість запрошення до почесних членів товариства міністрів закордонних справ України, Надзвичайних і Повноважних Послів України А.М. Зленка та В.С. Огризка, Міністра закордонних справ Угорщини, історика, громадського діяча Гейзоу Єсенські, почесного професора Дипломатичної академії України, кандидата історичних наук, Надзвичайного і Повноважного Посла України Ю.М. Кочубея. Також правління задовольнило заяви щодо вступу в індивідуальні члени товариства білоруського історика В.М. Меглицької (Лебедевої), українських науковців О. Музичко та І. Гаврилова.

Веб-сторінку товариства вирішено відкрити на сайті Дипломатичної академії України при МЗС України.

Таким чином, алгоритм та плани діяльності Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин під час засідання правління знайшли конструктивне обговорення. Попереду – реалізація планів.

Інна ХОМЕНСЬКА,
кандидат філологічних наук, вчений секретар Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин

Голова Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин Ірина Матяш та заступник голови Степан Віднянський з почесним членом Наукового товариства видатним угорським дипломатом, ученим та громадським діячем Гейзою Єсенські

24-й Міжнародний благодійний різдвяний ярмарок підтверджує високий рівень

Вже багато років поспіль першої суботи грудня Міжнародний жіночий клуб Києва проводить Міжнародний благодійний різдвяний ярмарок, метою якого є збір коштів для допомоги дітям, жінкам та людям з особливими потребами. Його влучно називають щирим жестом доброї волі та інтернаціонального єднання культур і народів навколо благородної справи доброчинності. З цією метою цього року свої стенди розгорнуло 41 посольство іноземних держав, які працюють в Україні. Вони запропонували відвідувачам строкату палітру з національних страв, напоїв та сувенірної продукції. Протягом усього ярмарку виступали музичні й тан-

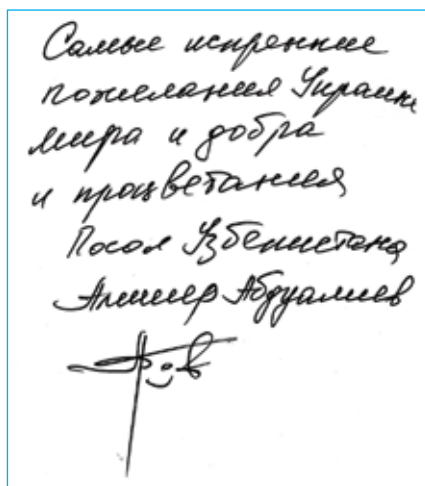
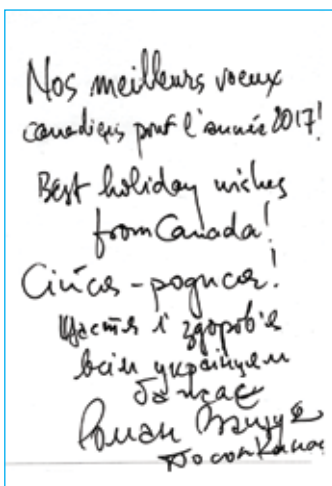
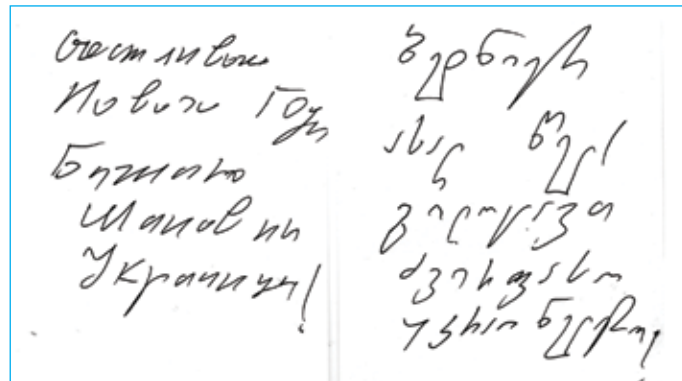
цювальні колективи з усього світу, створюючи насправді унікальне мистецьке видовище.

Як підсумок спільних старань – на ярмарку було зароблено понад 3 млн грн. Традиційно усі зібрані

кошти через гранти направлятимуться на благодійність.

Україну на цьому передноворічному святі вже вкотре гідно репрезентувала Генеральна дирекція з обслуговування іноземних

представництв, зробивши свій вагомий внесок у різдвяну скарбничку – майже 170 000 грн. Зокрема працівники ГДП передали до благодійного фонду: 90 000 грн. як генеральний спонсор; 41 000 грн. – над-

ходження від продажу товарів та безпрограшної лотереї; і ще понад 35 000 грн. – від реалізації квитків.

У числі найактивніших партнерів, які забезпечили товари для стенду та безпрограшної лотереї ГДІП: ДП «Чайка», Історико-культурологічне об'єднання «Оберіг часу», ДП

«Сантрейд», компанія «Росинка», корпорація «Оболонь», ресторан BEEF meat & wine, а також заміський клуб «Grand Admiral Resort & SPA».

Зайвим підтвердженням доброзичливої атмосфери ярмарку стали теплі слова на адресу України та українців, які написали під час її прове-

дення Надзвичайні і Повноважні Посли Грузії Міхеїл Уклеба, Канади Роман Ващук та Узбекистану Алішер Абдуалієв з побажаннями щасливого Нового року, миру, добра й процвітання.

Шановні читачі!

Від імені Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв та від себе особисто щиро вітаю кожного з Новим 2017 роком та Різдвом Христовим!

Підбиваючи підсумки минулого року, маємо з присмістю відзначити, що нам вдалося забезпечити регулярний випуск журналу, урізноманітнити його тематику, залучити найбільш професійних і досвідчених авторів, отже, ми доклали значних зусиль, щоб зі свого боку зробити видання корисним і цікавим для Вас, шановні читачі.

У новому році бажаємо всім нам мирного життя в нашій благословенній Богом Україні, щастя, здоров'я і благополуччя.

Генеральний директор ДП «ГДІП»,
Надзвичайний і Повноважний
Посланник II класу

Павло Кривонос

